

Braun Éva
Zékány Krisztina
Kovács-Burkus Erzsébet

MAGYAR NYELV

11

Braun Éva
Zékány Krisztina
Kovács-Burkus Erzsébet

MAGYAR NYELV

(szakosított szint)

Tankönyv
a magyar oktatási nyelvű általános
középfokú tanintézetek 11. osztálya számára

*Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos
Minisztériuma*

Львів
Видавництво „Світ”
2019

УДК 811.511.141(075.3)
Б 87

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 12.04.2019 № 472)*

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Браун Є. Л.
Б 87 Угорська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл.
з навч. угорською мовою закл. заг. серед. осв. / Є. Л. Браун,
Х. І. Зикань, Є. С. Ковач-Буркуш. – Львів : Світ, 2019. –
208 с. : іл.

ISBN 978-966-914-195-8

УДК 811.511.141(075.3)

ISBN 978-966-914-195-8

© Браун Є. Л., Зикань Х. І.,
Ковач-Буркуш Є. С., 2019
© Валленфанг Ю. Є.,
художнє оформлення, 2019
© Видавництво „Світ”,
оформлення, 2019

Kedves tanulók!

Elérkezett szeptember 1-je, s egyben elkezdődött az új tanév.

A nyári pihenés és a szünidő után újra a tanulásé a főszerep. A magyar nyelvtanórákon tovább bővíthetitek ismereteiteket, új témákat és fogalmakat tanulhattok meg, amelyek az anyanyelv teljesebb megismeréséhez vezetnek benneteket.

Mint minden nemzet, úgy mi, magyarok is büszkék vagyunk saját anyanyelvünkre. A világ egyik legszebb és egyik legdallamosabb nyelveként tartják számon, s ez mindenképpen büszkeséggel tölti el a szívünket. Ahhoz, hogy ezt a szép nyelvet megtartsuk és átörökítsük a jövő nemzedék számára, tanulni és ápolni kell. A helyes beszéd és a szép nyelvhasználat csak tanulással érhető el, s egyben fontos szerepet játszik a nyelv megőrzésében. Kosztolányi Dezső gondolatait ajánljuk figyelmetekbe, aki a következőképpen fogalmaz: *Azt a lelket és nyelvet, melyet rövid időre örökbe kaptunk, új szellemmel fényezve, csorbítatlanul át kell adnunk utódainknak.*

A szerzők

A tankönyv használatánál vedd figyelembe a következő jeleket:

	Szabályok, amelyeket meg kell tanulnod!		Kérdések, feladatok
	Könnyebb feladatok, mindenki oldja meg őket!		Párban vagy csoportban végzett feladat
	Gondolkodó feladatok		Házi feladat
	Helyesírási és helyes kiejtési gyakorló		

Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkodom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Nem külsőleges valami, mint a kabátom, még olyan sem, mint a testem. Fontosabb annál is, hogy magas vagyok-e vagy alacsony, erős-e vagy gyöngé. Mélyen bennem van, a vérem csöppjeiben, idegeim dúcában, metafizikai rejtélyként.

(Részlet Kosztolányi Dezső *Ábécé a nyelvről és lélekről* című írásából)

KOMMUNIKÁCIÓ

*A beszéd csak félreértések forrása.
De minden nap egy kicsit közelebb ülhetsz.
(Antoine de Saint-Exupéry)*

A különböző kommunikációs színtereknek és helyzeteknek megfelelő nyelvi és nem nyelvi jelek használata

Mai világunkban a kommunikációs kultúra nélkül a fejlődéssel nem lehetne lépést tartani. Mit is értünk kommunikációs kultúrán?

Az emberi viselkedés minden mozzanata információhordozónak fogható fel. A kommunikáció a születés pillanatában megkezdődik. Az évek során aztán fejleszhető, és itt már összefonódik a nevelés, neveltetés fogalmával. Hiszen ez is otthon, a csa-

ládban kezdődik, mint minden alaptudás és alapérzelem.

A kommunikáció fejlődése szempontjából a kisgyermekkor-tól a felnőtté válásig a család, a személyközi kapcsolatok (barátok, társak stb.), a nevelési intézmények és a tömegkommunikációs csatornák játsszák a fő szerepet.

Ezek súlya életkoroktól függően más és más. Az újszülöttek éppen csak elkezdik a külső ingerekre való reagálást, a kisgyermek egy-egy személlyel kommunikál, a kisiskolás inkább hasonló korú társaival, míg a serdülő kommunikációja már egész kiterjedt.

A tanintézményekben szocializálódunk, aminek egyik legfontosabb hozadéka, hogy nemcsak passzívan benne tudjuk magunkat a társadalomban, hanem a saját kommunikációs csatornáinkon keresztül alakítjuk a saját környezetünket. Erre jó a kommunikáció. Átala alakulunk és alakítunk életünk végéig.

Új típusú vállalatok alakulnak s benne új típusú munkás dolgozik, akit már nehezen lehet a hagyományos kategóriákban leírni. A munkás a korszerű üzemben rugalmasan alkalmazkodik a termelési feltételek változásához.

A jó vezető is kommunikatív, akkor lesz sikeres, ha ezt a tudást jól kamatoztatja. Az emberi erőforrás minden szinten nagyobb figyelmet követel: a folyamatosan dönteni képes, a változó helyzetekhez alkalmazkodni tudó, kommunikálni képes ember képzése a cél, aki szereti tudni, hogy mi történik a világban.

Kommunikálj!

1. Készítsetek szöveges önéletrajzot!

2. A nagynénid megkért, hogy vigyázz a hároméves kisfiára. A gyerek kommunikatív, érdeklődő, szereti az autókat, a szülei szoktak mesélni neki a világ dolgairól. Ezért tőled is sokat kérdez. Le akarsz kötni a figyelmét, így mesélsz neki az alábbi kérdésekre válaszolva:

- Miért kék az ég?
- Hova megy, aki meghal?
- Miért gyógyul meg a horzsolás a térdemen?
- Mi miért nem tudunk repülni, mint a madarak?
- Miért van télen hideg, nyáron meg meleg?

A világ kommunikál velem

nap mint nap zúdul rám az éterből, s én megbabonázva figyelem a telefonomon át, mint a kismacska a karácsonyfadísz a fán.

A világ tehát kommunikál velem. És ebben sok a manipulatív lehetőség is, hiszen formálja az igényeimet, érzéseimet, értékrendemet.

Természetesnek találom, épp ezért már szinte észre sem veszem a tavasz vagy az ősz színeit.

Nem veszem figyelembe a globális felmelegedés jeleit, mert nem érintenek (még) közvetlenül. Meg azért sem, mert a figyelmet teljesen leköti az a mérhetetlenül nagy információhalmaz, ami

3. Van olyan ismerősöd, akire igazak az alábbi állítások?

- ébredéskor és elalvás előtt is első a Facebook,
- elviselhetetlennek tűnik számára napokig internet nélkül lenni,
- az alvás helyett hajnalig lóg a telefonon,
- minden fontos napi történést, gondolatot megoszt, aztán percenként megnézi, hány like jött már rá.

- közös programokat szervez a barátaival,
- játszik az utcabeli gyerekekkel vagy a kisebb tesóival,
- rendszeresen olvas irodalmi műveket,
- tudja használni a konyhai sütőt.

Én is kommunikálok a világgal

Ha valaki kíváncsi rám, elég, ha rákeres a Facebook-oldalamra. Ott látszik igazán, hogy milyen vagyok, illetve, hogy milyen szeretnék lenni. Egy szép csésze habos kávé mellé kiírni, hogy csodálatosan érzem magam nem azt fogja informálni a világnak, hogy én megengedhetem magamnak, hogy ilyen hangulatú helyen ilyen igényesen szervírozott finom kávékat igyak, hanem éppen ellenkezőleg, olyan esemény ez az életemben, hogy fontosnak tartottam megosztani az egész világgal. Vigyázat tehát a fényképes posztokkal!

4. Színek vesznek körül bennünket, amelyek kihatnak az érzelmeinkre, hangulatunkra, munkakedvünkre stb. Belsőépítésként milyen színe-

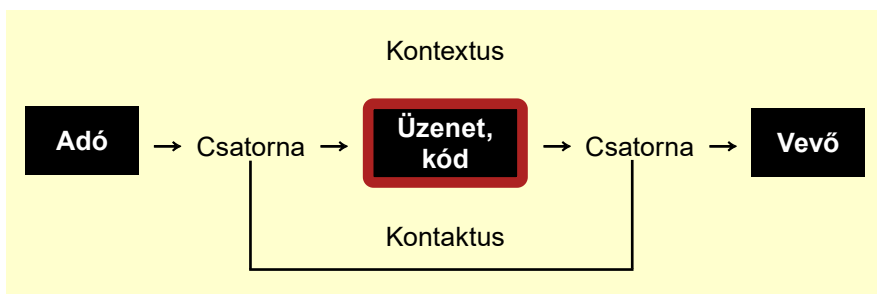
ket, képeket választanál az alábbi helyszínek falára, hogy a környezet segítse az itt végzett tevékenységet, és ne akadályozza?

- a) osztályterem
- b) irodaház lépcsőháza
- c) színházi folyosó
- d) óvodai terem előtere öltözőszekrényekkel

Az emberi kommunikáció jellemzője, hogy egymással kapcsolatban álló felek valamilyen jelrendszer segítségével kapcsolatba kerülnek, információkat adnak át, hatnak egymásra. A személyek közötti kommunikáció egyéni és társadalmi aktus egyszerre. A kommunikáció megindulásának alapvető feltétele, hogy a partnerek között kapcsolat jöjjön létre. A kommunikáció létrejöttéhez az alábbi alapfeltételekre van szükség:

- az információ közlőjére – **küldő (adó)**,
- az információ befogadójára – **fogadó (vevő)**,
- az **információra**,
- s egy **kódrendszerre**, amit ért mindkét fél.

A befogadó csak úgy értheti meg a kommunikáció tartalmát, ha számára a kód megfejthető.

5. Hány műsorvezetőt alkalmaznál az esti híradóban, ha te lennél a hírműsor igazgatója? Milyen neműek lennének? Milyen életkorúak? Milyen öltözködést és viselkedést írnál elő nekik? Válaszaidat indokold meg!

Érzelmeket tudunk sugározni *gesztusokkal*, *mimikával*, a játékos *hangszín*, *hangerő* változtatásával. Az ilyen jellegű kommunikációnak nagyon gazdag a tárháza. Jól tudta ezt Weöres Sándor is, aki az alábbi hangcsoportokkal, illetve a hozzájuk adott utasításokkal hív játékba téged:

Olvass verseket, oly idegen nyelveken is, amelyeket nem értesz. Jelentésükkel ne törődj. Így megismered a nyelvek zenéjét, az alkotó lelkek

belső zenéjét. S eljutsz oda, hogy anyanyelved szövegeit is olvasni tudod, a tartalomtól függetlenül.

6. A verset teljes átéléssel és hangosan érdemes előadni. Jó szórakozást hozzá!

Hangcsoportok

Puha, forró hangok

Ange amban ulanojje
balanga janegol
mo hitula e mante
u kuraháj imanan.
Jekale munní temme

a jajja mimenó
golopandu ameníja
u kuaháj imanan.

Gyors, gyöngyöző, vidám hangok

Vikulili hejriri sziggaga
mukofoki kupukájlili vikufuja
kej rubu lofu-lofu
rudozori klitpipa kejrila.

Áradó, sugárzó hangok

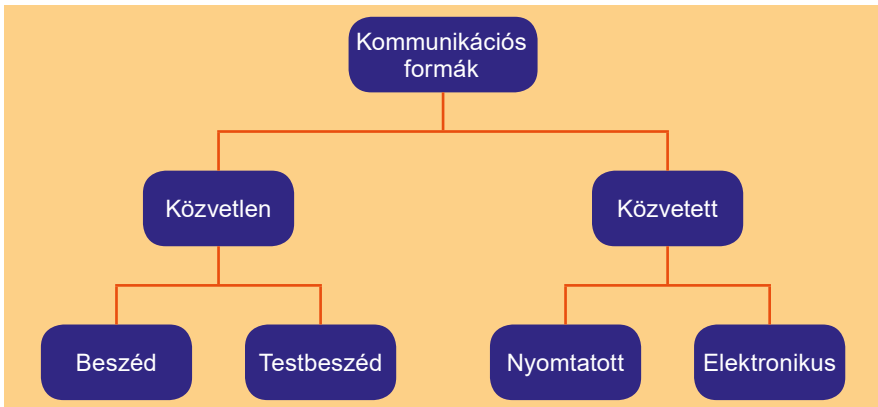
Khúnái
áfháiszthái mengoh
álkén ovái láí!
mánéshgoli ken
unnuloj mopi
aljoj ken
oszán deszthái!

(Weöres Sándor)

A közvetlen és a közvetett emberi kommunikáció

Közvetlen emberi kommunikációnak nevezzük a hírközlést, ha az a felek jelenlétében eszköz nélkül történik, ilyenkor a személyiség teljes érzékszervi apparátusa résztvevő.

A közvetlen emberi kommunikáció fontosabb válfajai: a **beszéd**, a **gesztus**, a **mimika**, a **tekintet**, a **testmozdulatok**, a **testtartás**, a **hang**, a **távolságtartás** az interakcióban, a **megjelenés**.

Az ember társas lény, ezért szeret közösségbe tartozni. Az élete folyamán számos kisebb-nagyobb közösség tagja lesz. A család az első ilyen. Az ember jó esetben készen kapja a családot, s ha szerencsés, ez a legszorosabb emberi kötelék akár élete végéig is elkísérheti. A többi lehetőséget az élet adja: iskola, barátok, munka, hobbi... Számptalan olyan emberi kapcsolatunk van, amelyek szabályokra épülnek, s ezek betartása nem okoz nekünk gondot. Minden közösséget írott és íratlan szabályok irányítanak.

JÓ, HA TUDOD!

Íratlan társadalmi szabályok:

szokás, hagyomány, erkölcs és illem.

Írott társadalmi szabály: jog.

7. Vannak íratlan szabályok, amelyek a viselkedésre, megjelenésre vonatkoznak. Az alábbiakban elkezdtünk néhány mondatot, amelyet nektek kell befejezni:

Egy könyvtárban nem beszélhetünk hangosan, mert....

Az újszülött osztályra nem vihetünk be élő virágot az anyukának, mert...

Nem illik az orrodát piszkálni más jelenlétében, mert...

• Keressetek még olyan szabályokat, amelyek mindenkire tartoznak bizonyos élethelyzetekben!

A közvetett emberi kommunikációnál nincs személyes jelenlét, technikai eszköz segítségével kerülnek kapcsolatba a felek.

8. Beszéljétek meg, milyen veszélyei lehetnek annak, ha túl sok információt osztunk meg magunkról! Hogyan változhat a személyisége az olyan embernek, aki

- **sokat posztol;**

Fontos neki, hogy kifelé hogy ítélik meg, lehetőleg úgy tüntesse fel magát, amilyennek szeretné, hogy lássák mások.

- **egyáltalán nem posztol;**

Kukkolónak hívjuk, olyan, aki szeret a háttérben maradni, de nem szeret lemaradni információkról.

- **cserélgeti a profilképét;**

Az ilyen embernek a megfelelés, tökéletes megjelenés a fontos. Bizonytalan, ezért próbálkozik. A folyamatos like-gyűjtés és a pozitív visszajelzések begyűjtése a cserélgetések oka.

- **csak pozitív üzeneteket (többnyire idézeteket) posztol;**

Nehezen tud szembesülni rossz érzésekkel, kudarcral. De lehet, hogy csak szimplán örök optimista.

- **élete minden mozzanatát megosztja?**

Bizonytalan önmagában, döntéseiben. A pozitív visszajelzések megerősítésként hatnak rá. De lehet, hogy csak dicsekedni akar.

A nyelvi kommunikáció

Az emberi kommunikáció több csatornás. A **nyelvi (verbális) kommunikáció** mellett igen jelentősek a **nem verbális közlési csatornák** is.

Az emberi érintkezésben a nyelvi (verbális) kommunikációnak meghatározó szerepe van.

Eszköze a nyelv.

A nyelv segítségével ismerjük meg a világot, s ennek kapcsán alakul a személyiségünk az egész életünk során. A nyelv révén mi is alakítunk másokat, hiszen véleményt formálunk, döntéseket hozunk, dicsérünk és kritizálunk állandóan.

A **beszéd** közlésbeli funkciói a következők:

1.	Tájékoztató	Az információtovábbítás jellemzően kijelentő mondatokkal valósul meg.
2.	Érzelemkiváltás	A beszéd tárgyához valamilyen érzelmi viszony fűződik. Az érzelmi telítettségű felkiáltó és óhajtó mondatok használata jellemző.
3.	Akarati befolyásolás	Legtisztább megnyilvánulása a parancs, felszólítás.
4.	Kapcsolatteremtés	Elsősorban a bizonytalan gondolati tartalmat hordozó kérdő mondatok sajátossága.
5.	Poétikai vagy esztétikai funkció	A megfogalmazás a szépérzékünkre hat. Az igényesség, befejezettség, tökéletesség hatását kívánja kelteni.

A különböző társadalmi rétegek, csoportok nyelvhasználata eltérő egymástól, s általában a magasabb rétegek nyelvi kulturáltsága nagyobb. Eltérés lehet a nyelvhasználatban az adott szituáció, a mondanivaló, a beszélgetők viszonya alapján is.

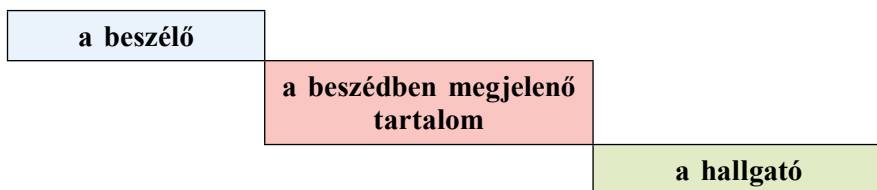

9. Értelmezzétek az alábbi szöveget! Nézzetek utána a nyelvjárási szavaknak és a német hangzású szavak jelentésének a neten!

Tömörkény Istvánt 1888-ban hívták be katonának a Monarchia hadseregébe. A hároméves szolgálat jelentős részét Boszniában töltötte. Egyik katonaelemből merített elbeszélésében leírja, hogyan oktatta káplár Suba – mert német mintára a rang megelőzi a vezetéknevet – fegyverforgatásra az öreg póttartalékost:

Ha azt kommandírozom, hogy indiblanc, akkor ajncra a rekte arm mögfogja fölül a geverszíjat. Cvájra fölemeli a sultertul, és a linke arm középütt kapja a gevert. Drájra pedig indiblancra gyün a gevert, és nyomi a rekte arm kisujja középön, úgy, hogy a mündung a sulterung irányában hóhh lögyön.

A beszédhelyzet három feltétele:

A hangos beszédnél a közvetlen kommunikáció révén a hallgató azonnal reagálhat az információra. Amikor nem párbeszédéről van szó, akkor is történik információátadás a nem verbális csatornákon (előadás, tanóra stb.) Az oktatás-nevelés az iskolában elsősorban verbális kommunikáció keretén belül zajlik mind a mai napig.

A nyelvi kommunikáció másik formája az írás. Az írás a beszélt nyelv szimbóluma. A gondolatok rögzítését, közvetítését teszi lehetővé. Írásban nem támaszkodhatunk a nem verbális jelekre (mimika, hanglejtés stb.), az írás csak közvetetten hat, nincs lehetőség a visszakérdezésre, ezért pontosabban, részletesebben kell mondanivalónkat megfogalmazni. Előnye azonban, hogy rögzített, bármikor elővehető, reprodukálható, javítható, kiegészíthető.

10. Keressetek minél több szinonimát az adott szavakhoz!

beszéd, nő, férfi, lakás, étel,
nagyszerű, beteg, szép,
akadékoskodik, beszél, dolgozik

11. Az alábbiakban egy jelenetet olvashattok *Szigligeti Ede* Liliomfi című vígjátékából, amelyet 1849-ben írt. A dráma műfájának megfelelően a környezeti hatásokat, a gesztusokat és indulatokat is fel kell tüntetnie az írónak ahhoz, hogy a rendező és a színészek az általa elképzelt hatást ériék el. Próbáljátok meg eljátszani a jelenetet!

HARMADIK JELENET

(Kamillánál. Kamilla, Liliomfi)

KAMILLA Igen bátortalan; pedig szeret, bizonyosan szeret; a színpadról mindig rám nézett.

LILIOMFI Hogy adjam tudtára, hogy szeretem; a színpadról gyakran néztem rá; de ő lesüté szemeit, természetesen, mert a mámi is mellette ült.

KAMILLA Vajon itthon van-e? Senki sem lát. *(Az ajtóhoz közeledik.)*

LILIOMFI Megnézem, vajon ő-e az? *(Az ajtóhoz megy, mindkettlen egyszerűen tesz szemeiket a kulcslyukhoz.)*

KAMILLA Ah! – itthon van – átnéz! *(Elugrik.)*

LILIOMFI Fekete szem – ő az! – átnéz – ő az! Diadal! *(Sóhajt.)*

KAMILLA Sóhajt! Értem sóhajt! *(Sóhajt.)*

LILIOMFI Visszasóhajtott! Oh, ez az ajtó!

KAMILLA Valami ürügy alatt megszólítom. *(Kopog.)*

LILIOMFI Kopog – ő kopog! (*Visszakopog.*)
 KAMILLA Liliomfi úr!
 LILIOMFI (*hátrál*) E hang?! A szem ugyan a Mariskáé volt – de a
 hang s a kéz az Ézsaué?
 KAMILLA (*odahajlik*) Kérem, mit játszanak ma?

A nem nyelvi kommunikáció

A nem verbális kommunikáció fogalmát csak az utóbbi 50–60 évben használják. Korábban ezekkel a jelenségekkel csak mint az érzelmi kifejezés eszközeivel foglalkoztak. A nem verbális megnyilvánulások a kommunikációs folyamat

egészebe ágyazottan, azokkal együtt, s többnyire csak a beszéd kísérőjelenségeiként működnek. A **vokális eszközök** a hangadást (hangszín, tempó, hangerő, hanglejtés, artikuláció stb.), a **vizuálisak** (gesztus, mimika, testtartás, szemkontaktus...) magát a beszédtevékenységet kísérik. A magas szintű verbális kommunikáció magasabb szintű nem verbális kommunikációt eredményez.

A nem verbális kommunikációnak nagyon nagy szerepe van a gyermek fejlődése, az interakció szabályozása, az emberek közötti viszony alakulása, a szocializáció szempontjából. A gyerek ezen keresztül tanul attitűdöket, értékeket, azonosul a felnőttek viselkedésmintáival, alakul empátiás képessége. A gyerek és a felnőtt állandó kölcsönhatásban áll egymással, akár tudatos ez, akár spontán.

A gesztus (a kéz, a kar mozdulatai)

Legfontosabb szerepe a beszédbeli közlés árnyalásában van. Segít beszédünk tartalmi elemeinek kiemelésében, nyomatékosításában. A gesztusok különböző embereknél különböző hatást válthatnak ki. Általában elmondható, hogy a hatásos gesztikuláció a csípőtől a vállig, s csak nagyon ritkán – erős érzelmi feszültség esetén – terjed a váll fölötti részekre.

Mozdulataink három csoportra oszthatók:

**akaratlagos
mozdulatok**

akaratlan mozdulatok

reflexmozgások

A természetes gesztusok mindig megelőzik egy kicsit azt a szót, amit kísérnek. A kéz mozgásaival együtt jár az egész kar, a váll mozgása. A túlzott, erőteljes gesztikuláció zavaró is lehet, eltereli a figyelmet.

A mimika

A mimika részben a beszéd árnyalását szolgálja, részben önálló jelentéshordozó. Jellemzi magát a beszélőt, sőt a beszélőpartnerek közötti viszonyt is.

A szem, a szemöldök, a száj segítségével vagyunk képesek különböző érzelmek kifejezésére.

A tekintet

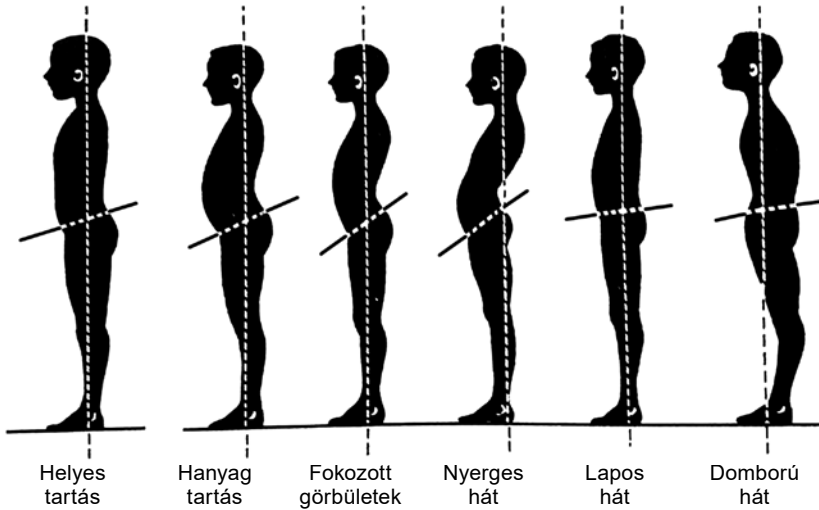
A tekintet az egyik legősibb kommunikációs eszköz. A személyes viszony alakításában fontos csatorna. Partnerünk tekintetéből nagyon sok információ szerezhető.

A ránézésnek, a pillantás időtartamának, a szem behunyásának, a tekintet elfordításának egyaránt jelentése van.

Kerülni kell a lentől felfelé, illetve a fentről lefelé irányuló tekintetet, mert az első eset félelmet, a második uralkodást fejez ki.

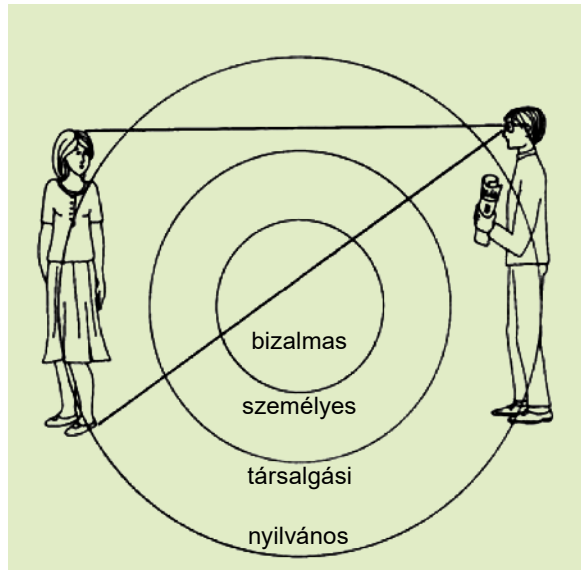
A testmozdulatok, testtartás

Különösen fontossá vált a testtartás korunkban, amikor terjed a lezser, nyegle, összerendezetlen testhelyzet a fiatalok körében.

A személyközi távolságtartás

Az emberek beszéd közbeni távolságtartásának kommunikációs jelentősége van. A kommunikáció során felvett távolságot a kulturális szabályok, az együttes cselekvés sajátosságai és a partnerhez való viszony befolyásolja. Ugyanakkor egymástól jól elhatárolhatóan megkülönböztethetünk intim, személyes, társalgási, nyilvános zónát, melyek az előbb említett tényezőktől függetlenek.

A kulturális jelzések

A megjelenés elemei – az öltözködés, a hajviselet, a kiegészítő díszek, egyenruha, jelvények – részei a nem verbális kommunikációnak. Az ilyen jelzéseket szokták *emblematicus* – vagyis jelvénytípusú – *jelzéseknek* is nevezni. Ezek a jelzések valami egyértelműt fejeznek ki. Egy részüket tudatosan választjuk, jellemző ránk.

12. Figyeljétek meg egy választott személy (színész, politikus, más közéleti szereplő) kommunikatív stílusát! Elemezzétek a tanult szempontok szerint!

13. Rajzoljatok hangulatjeleket (smiley)! Próbáljátok rajtuk az érzelmeket piktografikusan ábrázolni!

14. Mutassatok be érzékletesen különböző érzelmeket (harag, düh, megbántottság, fájdalom, öröm, részvét stb.)

a) a tekintet révén,

b) a testtartás révén,

c) a mimika segítségével,

d) mozdulatokkal!

A kommunikáció folyamata felosztható aszerint is, hogy **direkt** vagy **szándékolt**, illetve **indirekt**, önkéntelen. A direkt kommunikáció nagyfokú szándékosságot jelent, s verbális és nem verbális formában is megjelenhet. A beszéd mindig szándékolt, hiszen akaratlanul nem fordulhat elő.

A szándékos, tudatos kommunikációt párhuzamosan akaratlan információközlő folyamatok is kísérik. Ezek a közlő érzelmi viszonyát fejezik ki a közölt tartalomhoz, a közlési helyzethez, a befogadóhoz. Ezt **a nem szándékolt, önkéntelen, indirekt híradást nevezük metakommunikációnak.**

A totális kommunikáció lényege, hogy az embert nemcsak a szóban megfogalmazott információk, hanem az érzékszervekkel felfogható minden jelenség is tájékoztatja.

A **verbális csatorna közleményei tagolt, megformált alakban**, a **nem verbális csatornán áramló közlések globális, tagolatlan formában** jutnak el a befogadó egyénhez. A közlési csatornák egymástól nem elszigetelten működnek.

15. Írjatok meghívót valamilyen iskolai rendezvényre:

- a) szülőknek,
- b) egykori osztálytársnak,
- c) polgármesternek!

16. Írjatok tudósítást *Móricz Zsigmond Árvácska* című regényének történései alapján! Képzeljétek magatokat egy szemtanúnak! Az esemény lejegyzésekor tartsátok be a publicisztikai stílusra vonatkozó követelményeket!

A modor

A modor kimutatott hozzáállás, ahogy egy másik személyhez viszonyulunk; másokkal szemben megnyilvánuló magatartás. Jellemző lehet a szándékosan megválasztott szóhasználat, gesztusok. A szó a *mód* szótövből ered.

Jó modor – jó társaság

Jó modor – udvariasság. A régi gáláns világ egyik kedvelt lovagjáról, Saint Aulaire márkiról írta egyik kortársa, hogy nemcsak a modora, de a szelleme is udvarias volt. Valóban, a tökéletes udvariasságnak elengedhetetlen feltétele, hogy az érzések finomságából fakadó jó modor a szellem fényében váljék még közvetlenebbé, melegebbé és tartalmasabbá. A jó modor lehet velünk született, vagy belénk nevelt jó tulajdonság, amit azonban csakis a szellem jegyében lehet mindig frissen és üdén megőrizni és – tovább csinosítani. Valamint minden életmegnyilvánulásban, akképpen a modorunkban is van: rendszer, tartalom – stílus. A rendszert belénk nevelik, a tartalmat és a stílust az érzés és szellemvilágunk, az egyéniségünk adja meg neki.

Lord Chesterfield írta egyszer a fiának: „sokkal inkább javadra válhatik, ha egy elejtett legyezőt elegánsan átnyújtasz, mintha száz font sterlinget ügyetlenül elajándékozol. Inkább tagadj meg egy szívességet, mintsem esetlenül teljesítsd.” A modorunkban, az udvariasságunkban is legyen stílus, artistikus finomság és – szépség, más szóval: legyen benne kultúra. Mert igenis, mélységes kultúra lehet abban is, hogyan fogunk kezét, hogyan viszonzunk egy köszönést, hogyan hajlunk meg

egy kedves elismerés hallatára, vagy – hogyan tolmácsoljuk a magunk elismerését, hódolatát.

A jó modor hol bársonyos kezű simogatás, hol szellemi törvívás, törrel, melynek a végén kímélő gomb van. S e finom és hajlékony pengével gyors mozdulattal kell szűrni és – védeni. S a penge e közben csillogjon és ragyogjon: fénye hol megvillan, hol egy pillanatra eltűnik, s az ellenfél e villanást talán alig lássa, de azt, hogy a penge talált: érezze. De utána: ő álljon rögtön en garde-ba és – viszonozza.

(Részlet *ifj. Gonda Béla* írásából)

17. Milyen a jó modora az/a

- a) eladónak,
- b) politikusnak,
- c) filmsztárnak?

Hozzatok fel ellenpéldákat saját tapasztalatotokból!

18. Gyűjtsetek 3–3 példát ezekhez a képletekhez!

- a) szótó + képző;
- b) szótó + jel;
- c) szótó + rag;
- d) szótó + kötőhang + képző;
- e) szótó + kötőhang + jel;
- f) szótó + kötőhang + rag.

19. Írjatok össze 6–8 gyakran vetített tévés reklámot, vagy gyűjtsetek példákat a reklámújságból! Vizsgáljátok meg, melyik reklám mit hangsúlyoz, mire építi a hatását!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Mit nevezünk kommunikációs csatornának?
2. Miért fontos az egyénnek a társadalomhoz fűződő viszonya fejlődése szempontjából a megfelelő kommunikáció?
3. Milyen manipulatív lehetőségeknek vagyunk kitéve a kommunikációs csatornáinkon keresztül?
4. Milyen alapfeltételek szükségesek a kommunikáció létrejöttéhez?
5. Határozzátok meg a gesztus és a mimika fogalmát? Melyek a leglényegesebb jellemzők, amelyek megkülönböztetik őket egymástól?
6. Mit nevezünk közvetlen és közvetett emberi kommunikációnak?
7. Melyek a közvetlen emberi kommunikáció fontosabb válfajai?
8. Mit nevezünk íratlan társadalmi szabályoknak?
9. Gyűjtsetek a környezetetekben húsvéti és karácsonyi szokásokat!
10. Milyen technikai eszközök segítségével valósulhat meg a közvetett emberi kommunikáció? Nézzetek utána a letűnt korok technikai eszközeinek is!
11. Melyek a beszéd közlésbeli funkciói?
12. Mit nevezünk nem nyelvi kommunikációnak?
13. Határozzátok meg a vokális és a vizuális eszközök típusait!
14. Hogyan csoportosíthatóak a mozdulatok?
15. Kit nevezünk modorosnak? Melyek a jellemző ismérvei?

RETORIKA

*Szónoklat alatt értjük a művészetet,
amely a szónak erejével másoknak akarátára hat.*

(Cicero)

Szónok az antikvitásban

A retorika a gondolkodás és önkifejezés eszköze, a kulturált érvelés, vitatkozás tudománya. Az ókorban egyaránt tekintették művészetnek és tudománynak.

Az antik szónokok a meggyőzés kulcsát három dologban látták: a jó szónoknak hatnia kell:

- az értelemre,
- az érzelmekre,
- és az erkölcsi érzékre.

Az **értelemre** hatás elsősorban azt jelenti, hogy állításainkat bizonyítanunk kell, alá kell támasztanunk. Ezt hívják **érvelésnek**.

Az **erkölcsi érzék** azt jelenti, hogy okos, becsületes és jó ügyekért állunk ki igaz módon. Ha valaki csak az érzelmekre hat, az lehet felületesség is, de az őszintén megélt érzelmek általában hitelessé teszik a közlést.

A retorika tárgya minden nyilvános, közéleti megszólalás, minden közéleti kommunikációs helyzet, és szereplője minden nyilvánosan megszólaló ember.

Ha beszélnünk kell, akkor természetesen, hogy szorongunk. Ezért igyekszünk minél jobban felkészülni lélekben, illetve megpróbálunk minél hatásosabb beszédet fogalmazni. Ez persze nem megy rögtön, sokszor javítunk rajta, néha átírjuk az egészet, hogy elérjük a célt: olyan beszédet adjunk elő, ami az alkalomhoz a legmegfelelőbb.

A klasszikus retorikai szövegnek pontosan meghatározott szerkezeti felépítése van, amely több ezer éves hagyományokra épül. Már az ókori görögök magas szintre fejlesztették a szónoklattan tudományát. Aki célt akar érni, annak bizony ma is be kell tartani az alábbi szerkezeti szabályszerűségeket.

A beszéd felépítése:

I. Bevezetés:

- a jóindulat megnyerése
- figyelemfelkeltés
- a megértés előkészítése
- a téma megjelölése
- a kifejtés fővázolása

II. Elbeszélés: részletezés

- tételmondatok megfogalmazása:
- fogalmak, példák, kitérők

III. Bizonyítás: az álláspont bizonyítása érvekkel, példákkal

IV. Cáfolás: ellentétes vélemény megfogalmazása

V. Befejezés:

- érzelemre hatás
- a mű fő gondolatának megismétlése
- összegzés
- előre mutató
- hallgatótól elköszönés

A szónoki beszéd fajtái

Tanácsadó beszéd (pl. politikai beszéd) – a szóban forgó tény, törté-
nés, eset hasznos vagy káros voltát bizonyítja

Jogi törvényszéki beszéd (pl. vádbeszéd, védőbeszéd) – a bíró befo-
lyásolására törekszik

Alkalmi beszéd (pl. ünnepi beszéd) – az alkalomhoz illően köszönt

20. Írjatok védő- vagy vádbeszédet az alábbi esetek egyikére! Vegyétek figyelembe az eset körülményeit!

1. eset

A pilóta, a parancsnak megfelelően, az ellenséges légtérbe érve elkezdte bombázni az első lakott települést. A gépét lelőtték, őt elfogták. Most katonai bíróság előtt áll.

2. eset

A fiatal pár házassága megromlott. Közös életük során született két gyerekük. Banki kölcsönből lakást, autót vettek. A törlesztéseket még 10 évig kell fizetni. Most folyik a válóperes eljárás.

21. Győzd meg egyik barátodat az alábbi állítások igazáról!

- A dohányzás nem csak a dohányzó egészségére van káros hatással.
- Az élet szép.
- Tévedni emberi dolog.
- Nyelvében él a nemzet.

A beszéd megszerkesztésének menete az anyaggyűjtéstől a megszólalásig

A szövegszerkesztés lépései:

I. Témaválasztás, címadás:

- szövegtípus kiválasztása
- a beszéd kommunikációs körülményeinek felderítése (kinek?, hol?)

II. Anyaggyűjtés:

- források: könyvek, folyóiratok, filmek, internet

III. Elrendezés:

- a beszéd vázának kialakítása
- tények, ismeretek csoportosítása
- tételmondatok kiemelése
- felesleges információk kiejtése

IV. A szöveg kidolgozása:

- a végleges mondatok megfogalmazása
- stílus eszközök kiválasztása
- jelentésbeli, grammatikai kapcsolóelemek használata

V. Emlékezetbe vésés, előadás:

- nem célszerű olvasni!
- nem kell ragaszkodni az előre leírt mondatokhoz a spontán hatás érdekében

22. Mit jelentenek ezek a szavak? Foglaljuk őket egy-egy mondatba!

fen – fenn, tol – toll, épen – éppen, szál – száll,
hal – hall, had – hadd, kel – kell

23. Keressetek az alábbi típusoknak megfelelő reklámokat! Beszéljétek meg, miért lehet sikeres egy reklám (színválasztás, célközönség, méret stb.)! Írjatok jó reklámot, válaszzatok a kilenc típus közül!

1. szórólap
2. szlogen
3. tűzfalreklám
4. reklámgrafikával festett járművek
5. emblémával, felirattal ellátott ajándéktárgyak
6. hirdetőoszlop
7. kártya
8. plakát
9. kirakat

Az érvelés logikája.

Az érvek fajtái és helyük a szövegben

Az élet különböző területein az emberek véleménye gyakran eltérő. Ilyenkor néha az is elegendő, ha mindenki kifejti a véleményét, megmagyarázza az álláspontját – nincs szükség megegyezésre. Van, amikor érvekkel kell meggyőznie egyik félnek a másikat, közös nevezőre kell jutniuk (pl. ha egy döntéshez megegyezésre van szükség). És van, amikor az érveinkkel rábeszélünk: elhatározásra, tette akarunk ösztönözni.

Az érv: bizonyítékul felhozott állítás. Meggyőződésünk bizonyítására, illetve mások megállapításainak cáfolására felhasznált tény, bizonyíték vagy körülmény.

Az érvelés: érvek felhasználása az igazság bizonyítására. Az érvelésnek nem az a célja, hogy legyőzzünk, hanem az, hogy meggyőzzünk másokat, és ezáltal közelebb jussunk az igazsághoz.

Az érv felépítése

A kifejtett érv három elemből épül fel:

- **Tétel:** Egy következtetés megfogalmazása.
- **Bizonyíték:** A következtetés előzményei, magyarázatai.
- **Logikai összekötő kapocs:** Összekötő elem tétel és bizonyíték között.

Ha egyértelmű a tétel és bizonyíték közötti összefüggés, akkor el is hagyható. Ekkor az érv csak kéttagú.

Például:

1. Tétel	<i>Idén megnyerem az álarcosbálon a legkreatívabb álarcnak járó díjat.</i>
2. Bizonyíték	<i>Olyan ötletem támadt, ami senki másnak nem jut majd eszébe. Nagyon sokat dolgoztam a ruhán és a maszkon.</i>
3. Az őket összekötő elem	<i>Mindig olyan igényes, részletekig kidolgozott jelmez nyer, amely nem a bálokban megszkott szereplőt formál meg.</i>

A rövidített érv egyik eleme – az összekötő elem – nincs megfogalmazva, többnyire azért, mert a beszélő feltételezi, hogy a hallgatóság magától értetődőnek tartja.

24. Kitől, és hogyan kérsz segítséget, ha nem érted a fizika házit? Írd le az érveidet, valamint mutasd be, hogyan alakul az a rövid párbeszéd, ami elhangzik közöttetek az időponttól függően!

- az óra előtti nap estéjén
- aznap reggel iskolába érkezéskor
- óra előtti szünetben
- a fizikaóra elején, amíg a tanár a hiányzókat jegyzi

25. Rendezzék az igealakokat az alábbi táblázat szerint, majd alkossatok velük mondatokat!

adta volna, érdeklődni fognak, láttatok, nézelődtünk, kérnék, jársz, mondtátok

Igealak	Mód	Idő	Szám, személy	Ragozás

Az érvek fajtái

1. A definícióból levezetett érvek

A definíció egy-egy fogalom (tétel) meghatározása, kifejtése.

A definiálás történhet úgy, hogy a fogalmat osztályba soroljuk és a meghatározó egyedi jegyei alapján a többi fogalomtól elhatároljuk, vagy leírhatjuk a fogalmat az összetevői alapján, továbbá példák felsorolásával is meghatározhatjuk.

Valamennyi tudomány, illetve tudományos igényű munka törekszik arra, hogy a fogalmakat meghatározza. A definíciókhoz többnyire érvek is kapcsolódnak, amelyek elfogadtatják a tényeket, meggyőznek.

A meggyőzés, a hatásos érvelés alapfeltétele, hogy jól érthető és pontosan körülhatárolt fogalmakat használjunk. A fogalmak meghatározásában segítségül hívhatjuk az értelmező szótárakat, szakszótárakat.

2. Az ok-okozati összefüggésből származó érvek

Az ember természetétől fogva kíváncsi, egyik leggyakoribb kérdésünk: a „miért?”. Ezekre a kérdésekre az ok-okozati összefüggésből származó érveléssel felelhetünk.

A tudományos gondolkodás és a tudományos érvelés alapvető módja az okfejtés: az okok feltárásával bizonyítunk, magyarázunk. Így magyarázhatunk például egy történelmi eseményt.

3. A körülményekből levezethető érvek

A körülményekből levezethető érvekkel arról akarjuk meggyőzni a hallgatóinkat, hogy az általunk bemutatott körülmények elkerülhetlenné tesznek (tettek) bizonyos lépéseket, cselekedeteket; más mód nem lehetséges (nem volt lehetséges) vagy nem elfogadható. Az ilyen érvek jellegzetes mondatokban fogalmazódnak meg, általában így kezdődnek: *Nincs (nem volt) más választásunk, minthogy ... stb.*

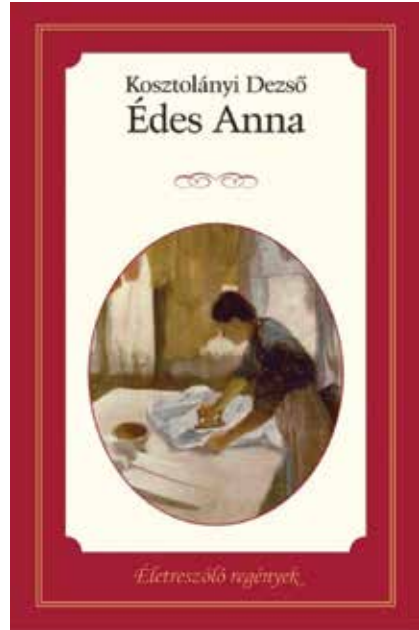
Gyakran előfordul, hogy egy-egy tévedésért, hibás intézkedésért, rossz cselekedetért a „körülményeket okoljuk”. Nem szabad azonban visszaélni ezzel az érvelési móddal: nem használhatjuk erkölcstelen vagy önző tettek magyarázatára, az egyéni felelősség elhárítására.

Kosztolányi Dezső Édes Anna című regényében Moviszter doktor így érvel Anna mellett a tárgyaláson: *Az az érzésem – ismételte makacsul –, az az érzésem, hogy nem bántak velem emberien.* A doktor valószínűsíti, hogy a cselédlány emiatt ölte meg gazdáit.

26. Kosztolányi Dezső Édes Anna című regényében a bíróság érthetetlenül áll a cselédlány szörnyű büntette előtt, aki megölte gazdáit. Az alábbi részletből írjátok ki az érveket és az ellenérveket!

...Nézd most Moviszter ezt a lányt, mily tompultan ereszkedik le fegyőrei közé, nem kellemes látvány, de csak nézd meg jól, és nézd meg az elnököt is, aki megigazítja öreg, kék szemén az olcsó pápaszemet, és vakarni kezdi a fülét, hogy ne is sejtssd, mi forog a fejében, mi zajlik a szívében. Ő csak a földi igazságszolgáltatás képviselője. De igyekszik pártatlanul igazat látni, jobbra és balra tekinteni, már amennyire lehetséges ez itten a világon. Nem érzed-e – biztatta egyre magát –, hogy közeledik az isteni igazságszolgáltatás felé, s máris a pártodon van? Hagyd, hogy kicsit még vitakozzék, végre ez az ő kötelessége, aztán újra beszélj, ne félj tőle, ne félj te senkitől, mert teveled van az Isten.

– És ha rossz dolga is volt, kérem – érvelt az elnök –, akkor a törvény adta jogánál fogva bármikor panaszt tehetett volna gazdáit ellen, fölmondhatott volna nekik, és tizenöt napon belül elmehetett volna.

– Kényszerítették, hogy ott maradjon.

– Mivel kényszerítették? Senkit se lehet kötéllel fogni.

– Egy ilyen öntudatlan, szerencsétlen teremtés.

– Azért nem kellett volna elkövetnie ezt a szörnyűséges bűnt – tűnődött az elnök, majd keményen tette hozzá: –, erre nincs mentség.

– Akkor mért követte el? – kérdezte Moviszter önmagától. – Az az érzésem – ismételte makacsul –, az az érzésem, hogy nem bántak vele emberien. Nem úgy bántak vele, mint egy emberrel, hanem mint egy géppel. Gépet csináltak belőle – és itt kitört, majdnem kiabált. – Embertelenül bántak vele. Cudarul bántak vele.

– Ezért a kifejezésért rendreutasítom.

A hallgatóság megmozdult, s helyeselve az elnök közbelépését, fölháborodva morgott.

– Csöndet kérek – szólt az elnök, és egyszer könnyedén megrázta a csengőt.

Kinek a lélekharangja volt ez a rövid csöngetés, mondjátok?
– *Egyebet nem tetszik tudni?* – *kérdezte a tanútól a referensbíró.*
– *Egyebet nem.*

4. Az összehasonlításon alapuló érvek

Az összehasonlítás, az analógia igen hatásos érvelési mód: az érvek szemléletesebbé tételére, megerősítésére használjuk fel őket (formájuk gyakran metafora vagy hasonlat). Igen gyakori módszere például az irodalomnak.

5. A bizonyítékokból származtatott érvek

Állításunk bizonyítékaként utalhatunk tényekre, fölhasználhatunk statisztikai adatokat, kutatási eredményeket, jelentéseket, beszámolókat stb. A bizonyítékoknak mindig megbízható, hiteles (megnevezett) forrásból kell származniuk.

6. Az ellentétén alapuló érvek

Ha bizonyítani akarunk valamit, akkor az is elegendő, ha bizonyítjuk, hogy az ellenkezője hamis – ellentétén alapuló érveket használunk. Az érvelésnek ez a formája a feszültségteremtés eszköze lehet például az irodalomban: Petőfi Sándor negatív festéssel, tagadó formában idézi fel a nyári puszták képeit, így bizonyítja, hogy télen a puszták üres, kihalt és csendes:

*Nincs ott kinn a juhnyáj méla kolompjával,
Sem a pásztorlegény kesergő sípjával,*

27. Győzd meg édesanyádat, hogy az általad kiválasztott szakma sokkal jobb, mint amit ő álmodott meg neked!

7. Valószínűségen alapuló érvek

Alapja olyan megfigyelés, tapasztalat, megállapítás, amit mindenki elfogad.

Pl.: Bőg a szamár, eső lesz.

28. Fejezzétek be az elkezdett népi megfigyeléseken alapuló időjósító állításokat!

*Ha megcsordul Vince (jan. 22.), ...
Sándor, József, Benedek (márc. 18., 19., 21.) ...
Ha Katalin (nov. 25.) kopog, ...!*

8. Tekintélyre vonatkozó érvek

Egy tekintélyes, közismert személy, ismert történelmi szereplő szavaira hivatkozva építjük fel az érveinket.

Az érvelés és cáfolás módszerei

- A **dedukció** módszerével először az általános tételt fogalmazzuk meg, abból vonjuk le az egyedi esetekre vonatkozó következtetéseinket.
- Az **indukció** módszerét alkalmazzuk akkor, ha az egyedi jelenségekből, egyedi tényekből indulunk ki, és azokból általánosítunk, azokból vonjuk le a következtetést. Ügyelnünk kell arra, hogy megfelelő mennyiségű, tárgyyszerű és pontos adatok (tények) alapján szabad csak általánosítani.

Az érvelés része a **cáfolat** is.

A cáfolat egy állításnak írásban vagy előszóval előadott ellenérvekkel való megdöntése.

A cáfolás célja mindig annak bizonyítása, hogy egy állítás alaptalan, helytelen.

Ahhoz, hogy eredményesen és tisztességesen cáfolhassuk mások érveit, meg kell ismernünk és meg kell értenünk azokat, csak így tudjuk megtalálni az érvelésük gyenge pontjait.

JÓ, HA TUDOD!

Aranyszabály: Soha nem az ellenfél személyét támadjuk, hanem az érveit.

Bírálhatjuk például a források megbízhatóságát, a fogalmak meghatározásának pontatlanságát, az egyoldalú megközelítésmódot, a bizonyítékok hiányát vagy nem elegendő voltát, az érvek egyoldalúságát stb.

Nézzünk egy példát! Adott egy állítás, amelynek az igazságtartalmát érvekkel és ellenérvekkel bizonyíthatunk vagy cáfolhatunk:
Annál jobb, minél több tévécsatorna van.

Mellette:	Ellene:
Minél több tévécsatorna van, annál több információt vagyunk képesek megismerni, ennek következtében szélesedik a látókörünk. (ok-okozati érvtípus)	Manapság a tévécsatornák nem sugároznak értelmes programokat. Minél több tévécsatornánk van, annál több ostobaság jut el otthonunkba. (ok-okozati érvtípus)

29. Vegyetek elő egy újságot, és olvassatok fel belőle egy tetszőleges cikket! Írjátok meg a cikk cáfolatát!

30. Az esti meseolvasáskor a kistestvéred elpityeredett, mert megsajnálta a gonosz boszorkányt, akit megbüntettek a mese végén. Írd át a mesét úgy, hogy a boszorkány is győztes lehessen! Figyelembe kell vened, hogy a testvéred már ismeri az eredeti verziót, tehát sokszor kell majd érvelned és cáfolnod! Jó szórakozást!

Az érvelő szövegtípus

Kisebb-nagyobb nyilvánosságnak íródik, tudatos, gondos szerkesztés, világos, arányos, előrehaladó szerkezet.

Érdeklődést keltőnek kell lennie.

Fontos: erősebb tagolást kell alkalmazni.

Gyakori az előre és visszautalás, ismétlés.

Felépítése: mint a szóközi beszédnél, a bevezető és befejező rész az érzelmekre hat, a közepe az értelemre.

I. Bevezetés

Meg kell nyerni a hallgatóság jóindulatát (megszólítás, dicséret), fel kell kelteni a figyelmét a témaválasztás indoklásával, hangsúlyozni kell a téma fontosságát (újszerű témamegközelítés), elő kell készíteni a beszédet, a téma megértését. A téma megjelölése, a fő gondolat, ami később részletezésre kerül.

II. Részletezés

A tételek kifejtése bővebben. Eszközök:

- Fogalommagyarázat
- Példák
- Szemléltetés

- Kitérők személyes élményekkel
- Először a fő téma kifejtése
- Ha nagyon ismert, akkor a részletezés elhagyható

III. Bizonyítás

Az érvelő fogalmazás legfontosabb része. Az álláspont igazságának bizonyítása érvekkel.

- Összegyűjtött adatok
- Törvények
- Tanúvallomások
- Bizonyítékok segítségével érvelhetünk, utána következtetéseket vonhatunk le.

IV. Cáfolás

A velünk ellentétes véleményt vallók nézeteinek cáfolata, érveinek közömbösítése, megdöntése, megsemmisítése. Érvelni kell, levonható a következtetés.

V. Befejezés

Ismétlése a fő gondolatoknak, összegzés. Netán felvillantja a megközelítés más módjait is. Lehet előretekintés a jövőbe. Az olvasók érzelmeire hatással kell lennie, újra meg lehet szólítani őket, esetleg fokozni a felháborodást az ellentábor ellen. A saját elkötelezettség is hangsúlyozható.

Az érvek elrendezése

Cél egy meggyőző és hatásos érvrendszer.

Megvalósítása:

- *Egy erős érvre épülő érvelés:* Az erős érv köré csoportosítjuk a gyengébbeket.
- *Fokozásos érvelés:* A gyenge érvekkel kezdjük, fokozatosan erősítünk, míg a végére hagyjuk a legerősebb érvet.
- *Lejtéses érvelés:* Az erős érveléssel kezdünk, a gyenge érveket hagyjuk a végére. Kevésbé hatásos érvelési módszer.

A rövid és hatásos érvelésre gyakran van szükségünk a hétköznapi élet során. A reklámok esetében például mindössze 30 másodperc alatt kell a néző vagy hallgató figyelmét felkelteni. Ezt az időtartamot angolul *sound bite*-nak (e.: száundbájt), szó szerint 'hangfalat'-nak nevezik, magyarra

a jelenséget talán a szövegmorzsa kifejezéssel fogalmazhatjuk meg. Törekedjünk tehát arra, hogy röviden, és ugyanakkor hatásosan el tudjuk mondani azt, amit szeretnénk.

A rövid és hatásos érvelés legfontosabb alapelvei:

1. Pontosán kell tudnunk, mit akarunk elérni.
2. Ismernünk kell az üzenet címzettjét.
3. A helyes megközelítést jól meg kell tervezni.
4. Találni kell valamilyen tárgyat, eszközt, gondolatot, ami csábít, ösztönöz, lelkesít, megragad, elvarázsol, rábír valamire. Nevezzük ezt a tényezőt horognak, amellyel a partner figyelmét kell megragadni és megtartani, meggyőzni őt.
5. A befejezésben készítsük cselekvésre az üzenet címzettjét: mondjuk meg, mit cselekedjen, vagy mire reagáljon.

31. A magyarázó szöveg ajánlásait figyelembe véve készüljete fel rövid, legfeljebb másfél perces szóbeli érvelésre a következő témák egyikéből:

1. A tehetségek mindig érvényesülnek.
2. Az iskolai büfékben csak egészséges ételeket kellene árusítani.
3. A parlagfű hatékony irtására nagyobb figyelmet kellene fordítani.
4. Az ember belső szabadsága megteremthető.
5. Előnt bennünket a kulturális szemét.
6. Hazánk tájait gyalog érdemes bejárni.
7. A magyar konyha hagyományait őrizni kell.
8. Az ember alapvetően önző.

32. Olvassátok el az alábbi verset, majd fogalmazzátok meg, hogy mi benne a tény, és mi a vélemény!

Lóci óriás lesz

Veszekedtem a kisfiammal,
mint törpével egy óriás:
– Lóci, ne kalapáld a bútort!
Lóci, hová mégy, mit csinálsz?
Jössz le rögtön a gázrezsóról?
Ide az ollót! Nem szabad!

Szabó Lőrinc

Rettenetes, megint ledobtad
az erkélyről a mozsarat!

Hiába szidtam, fenyegettem,
nem is hederített reám;
lépcsőnek használta a könyves
polcokat egész délután,
a kaktusz bimbait lenyírta,
és felboncolta a babát.

Most nagyobb vagyok, mint te! – mondta
s az asztal tetejére állt.

Nem birtam vele, tönkrenyúzott,
de azért tetszett a kicsi,
s végül, hogy megrakni ne kelljen,
leültem hozzá játszani.

Leguggoltam s az óriásból
negyedórára törpe lett.
(Mi lenne, gondoltam, ha mindig
lent volnál, ahol a gyerek?)

És ahogy én lekupordtam,
úgy kelt fel rögtön a világ:
tornyok jártak-keltek köröttem,
és minden láb volt, csupa láb,
és megnőtt a magas, a messze,
és csak a padló volt enyém,
mint nyomorult kis rab mozogtam
a szoba börtönfenekén.

És ijesztő volt odalentről,
hogy olyan nagyok a nagyok,
hogy mindent tudnak és erősek,
s én gyöngye és kicsi vagyok.
Minden lenézett, megalázott,
és hórihorgas vágy emelt
– föl! föl! – mint az első hajóst, ki
az egek felé szárnyra kelt.

És lassan elfutott a méreg,
hogy mégse szállok, nem nővök;
feszengtem, mint kis, észre sem vett
bomba a nagy falak között;

tenni akartam, bosszút állni,
megmutatni, hogy mit tudok.
Negyedóra – és már gyűlöltem
mindenkit, aki elnyomott.

Gyűlöltem, óh hogy meggyűlöltem!...

És akkor, zsupsz, egy pillanat:

Lóci lerántotta az abroszt
s már iszkolt, tudva, hogy kikap.

Felugrottam: Te kölyök! – Aztán:

No, ne félj – mondtam csendesen.

S magasra emeltem szegénykét,
hogy nagy, hogy óriás legyen.

(Szabó Lőrinc)

33. Alkossatok érvet, kapcsoljatok bizonyítékot az alábbi tételekhez!

- a) A mobiltelefon nem pótolja a barátokat
- b) A szívinfarktus megelőzhető
- c) Gyáva népnek nincs hazája
- d) Az alkoholizmus gyógyítható

34. Válaszoljatok az alábbi kérdésekre úgy, hogy állításaitokat példák-
kal is igazoljátok! Értékeljétek egymás válaszát!

1. Lehetséges-e a modern társadalmakban kibújni a reklám és a pro-
paganda hatása alól?
2. Szerinted mi a reklám célja?
3. Igazat mond-e a reklám?
4. Mit gondolsz magadról: te ellen tudsz-e állni a reklám hatásának?
5. Milyen a jó márkanév?
6. Mire való a csomagolás?

A vita

**A vita az érvek ütköztetése, célja a vitapartnerétől eltérő vé-
lemény igazolása, a partner meggyőzése.**

A vitának van tárgya, szerkezete és legalább két résztvevője
eltérő állásponttal. A vita, az érvelés több társadalomtudomány eszkö-
ze és témája, pl. politika, retorika, filozófia, etika, jog, kommunikáció-
elmélet, logika, pszichológia stb. A vitának vannak erkölcsi szabályai,
ezt nevezzük **vitakultúrának**.

A kulturált vitatkozás képessége hozzátartozik az életünkhöz, feltétele az eredményes életvitelnek, az önérvényesítő magatartásnak. Aki jól vitatkozik, képes a dolgok ellentmondásait feltárni, kritikusan és logikusan gondolkodni. A kulturált vitatkozás ugyanakkor elvár bizonyos magatartási normákat: a vita nézetek – és nem személyek – összeütközését jelenti. Nem azonos a veszekedéssel, de a rábeszéléssel sem. A kulturált vitatkozó mindig meghallgatja a másik felet, és belátja, ha nincs igaza. Érvekkel vitatkozik, nem hangerővel. Nézetkülönbségek esetén tud józan kompromisszumot kötni.

A tartalmas, úgynevezett strukturált vita problémafelismeréssel kezdődik, elemzéssel folytatódik és megoldási javaslattal zárul.

Vitázni érvek és ellenérvek felsorakoztatásával, illetve helyes sorrend felállításával kell. Jól jöhet néhány kisegítő megoldás, amivel könnyebben célt érhetünk:

- fogalommagyarázat,
- példák,
- kitérők személyes élményekkel,
- ha nagyon ismert, akkor a részletezés elhagyható.

A jó vitakészségű ember általában nyitott a szűkebb és a tágabb környezet problémái iránt. A jó viták során tanulhatjuk meg az érdekvédelem és az érdekvitálás kulturált módszereit. Mindenkinek érdeke tehát, hogy jó vitatkozóvá váljon.

35. Gyűjtsetek olyan témákat, amelyeket érdekesnek tartotok, amelyekről jó lenne vitatkozni, amelyekről szívesen beszélgetnétek, amelyekről érdekel mások véleménye, vagy amelyeket szívesen megvitáználátok másokkal!

36. Manipulációnak nevezzük azt a hatást, amellyel a közvéleményt befolyásolják a tömegtájékoztatási eszközök. Az is manipuláció, ha egy ember egy másikat vagy másokat úgy befolyásol, hogy az ne vegye észre, illetve ha a másik embert a saját céljai eszközévé teszi. A reklámok gyakran élnek manipulatív eszközökkel. Keressetek olyan reklámot, amely:

- a) valamilyen életérzést sugall,
- b) humoros,
- c) racionális (ésszerű, az értelmünkre hat),
- d) az érzelmekre hat,
- e) fenyeget, félelmet kelt,
- f) egyes korosztályokat érint,
- g) kisgyerekekkel vagy szép nővel próbálja eladhatóvá tenni a terméket,
- h) igazat és hasznos információkat mond, nem manipulál!

37. Írjátok össze pontokban, milyennek kell lennie egy jó vitapartnernek!

A jó vitapartner...

38. A reklámok stílusa, képi megformáltsága koronként változik. Hogyan tükrözi a XX. század eleji modern ipari társadalmak világát és fogyasztási szokásait az alábbi néhány régi reklám? Milyen hatásra építenek?

39. Véleményetek szerint miért baj, ha egy közösségben nincs lehetőség nyilvános megszólalásra, a dolgok megbeszélésére, megvitatására? Hogyan egészíti ki gondolataitokat az idézet?

A szónoklás szabad nép körében támad, s szabad nép életéhez tartozik. (...) Szó szavakat húz maga után, élő tanácskozásban fejik ki, s tartatik fenn a szabadság szelleme; s jaj a nemzetnek, mely írott parancsokat némán olvas és vakon engedelmeskedik.

(Kölcsey Ferenc: Parainesis Kölcsey Kálmánhoz)

40. Tegyétek teljessé az alábbi közmondásokat, szólásokat, szólás-hasonlatokat a helyes alakjával!

1. Hogy a kecske is ___óllak___ék, és a káposzta is megmarad ___on.
2. Farkast emlegetnek, mind ___árt megjelenik.
3. Sok víz lefo ___t azóta a Dunán.
4. Eltűnt, mint a tava ___i hó.
5. Fogadatlan prókátornak a ___tó mögött a he ___e.
6. Ne szól ___szám, nem fá ___fe ___em.
7. Az u ___át sem mozdítja meg.

41. Válasszatok ezek közül egy témát, amelynek az igazáról a padtársatokat meg szeretnétek győzni! Alkossatok rövid fogalmazást a választott témára!

1. Ábrándozás az élet megrontója. (*Vörösmarty Mihály*)
2. Nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét. (*Arany János*)
3. Ej, ráértünk arra még! (*Petőfi Sándor*)
4. Ember, küzdj és bízva bízzál! (*Madách Imre*)
5. Nyelvében él a nemzet. (*Széchenyi István*)

42. Tarts élménybeszámolót a kirándulásról este a szüleidnek! Színezd a mondandódat úgy, hogy az alábbiakat tükrözze!

- szomjas vagy
- éhes vagy
- álmos vagy

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Határozd meg a retorika fogalmát! Keress rá a retorika történetére az interneten!
2. A jó szónoknak hatnia kell három dologra, melyek ezek?
3. Sorold fel a beszéd részeit és azok szerepét a szövegen belül!
4. Melyek a szónoki beszéd fajtái?
5. Sorold fel a szövegszerkesztés lépéseit!
6. Mit nevezünk érvelésnek, milyen típusai vannak?
7. Gyűjts példákat az érv felépítésének illusztrálásához (tétel, bizonyíték, logikai összekötő kapocs)!
8. Hozz fel példákat az érvek fajtáinak bemutatásához!
9. Milyen módszerei vannak az érvelésnek és a cáfolásnak?
10. Mi a cáfolás arany szabálya?
11. Mit nevezünk vitának, vitakultúrának?
12. Kezdeményezz vitát előre megbeszélte témában
 - a tanárral
 - az igazgatóval
 - egy politikussal
 - egy osztálytársaddal!

ÁLTALÁNOS NYELVÉSZETI ISMERETEK

Az ember mint nyelvhasználó lény

Az okos tücsök

„Tücsök, húzd az én nótámat!”

– szól a margaréta.

„Azt húzzad, hogy virág vagyok
és nem sárgarépa...”

„Tücsök, az enyémet húzzad!”

– piros pipacs mondja.

„Az enyémet! Az enyémet!”

– kiáltozzák sorba...

Szegény tücsök látja már, hogy
a fele sem tréfa:
a végén még hajba kapnak
pipacs, margaréta.

Ezért így szól: „Nem húzhatom
nektek szép virágok,
ma van a Hold neve napja,
neki muzsikálok...”

(Zelk Zoltán)

A mesékben az állatok, a növények, sőt a tárgyak is képesek emberi nyelven kommunikálni egymással. A valóságban azonban emberi gondolkodás és társas képességek szükségesek a nyelvelsajátításhoz.

Az állatviselkedés-tani kutatások rávilágítottak arra, hogy bizonyos fajok kommunikációs rendszere sokkal komplexebb annál, mint amilyenek régebben gondolták. Ezzel együtt azonban a nyelvi képesség csak az emberi faj jellemzője.

Nyelvnek csak az emberi faj által használt, összetett jelrendszert nevezzük, és megkülönböztetjük az állatok kevésbé bonyolult és sok szempontból eltérő kommunikációs módozataitól.

A tudósokat régóta foglalkoztatja a kérdés, mi az oka annak, hogy az ember képes ilyen bonyolult kommunikációs rendszer használatára,

valamint az is, hogy vajon az egyes fejlettebb fajok megtaníthatók-e arra, hogy nyelvet használjanak. Az emlősök többsége képes valamennyire megérteni, de nem tudja artikuláltan reprodukálni az emberi nyelvet. Ennek egyik oka fiziológiai hiányosság (pl. a hangszálak hiánya).

Sok kísérletet végeztek emberszabású majmok egyedeivel, amelyeket többféleképpen próbáltak megtanítani emberi nyelvre. Mára általánosan elismert tény, hogy a főemlősök meg tudják tanulni a jelbeszédet, és tudnak kommunikálni az emberekkel, az viszont továbbra is vitatott, hogy szintaxist tudnak-e helyesen használni.

Mi lehet az oka annak, hogy a gyerekek célzott tanítás nélkül, kifejezetten gyorsan nagyszerű nyelvi teljesítményre válnak képessé, miközben még cipőjüket sem tudják bekötni? A nyelvszajátítás rejtélyére a válasz az emberi gondolkodás és az emberi társas készségek kivételességében rejlik.

A nyelv elsajátítása lehetetlen lenne, ha nem volnánk képesek elvont gondolkodásra. Ha nem tudnánk elvonatkoztatni attól, amit érzékelünk, csak azokat a jeleket érthetnénk meg, amelyek motiváltak. Az elvonatkoztatás teszi képessé az embert arra is, hogy a **világról elképzelései** legyenek. Így egy tárgyról akkor is tudunk beszélni és gondolkodni, ha éppen nincs a közelünkben. A világ gondolati leképzése teszi lehetővé azt, hogy beszéljünk olyan dolgokról, amelyek voltak, lesznek vagy csupán képzeletünkben élnek. Az állatfajok döntő többségének jelei viszont az adott helyhez és pillanathoz kötődnek: egy vetélytárs, egy közeledő ragadozó vagy éppen egy vonzó nőstény látványa váltja ki azokat.

A nyelv nem alakult volna ki, ha az ember nem volna **társas lény**. A csoportokban élő fajok általában bonyolultabb kommunikációs rendszerrel rendelkeznek, mint a magányosan élők. A méhek kommunikációja például meglepően fejlett, ezzel szemben az elszórtan élő emlősfajok nem kifejezetten kommunikatívak. Az ember egyedülállóan szociális lény: már a csecsemők is kitüntetett figyelmet szentelnek az arcoknak. A kisgyerek azért képes megtanulni szavakat, mert tudja ugyanarra a dolgra irányítani a figyelmét, mint édesanyja. Így amikor kimondja a *tejcsi* szót, a kisgyerek össze tudja kapcsolni az elhangzott hangsort azzal a tárggyal, amelyre ő is figyel éppen.

A **közös figyelmen** kívül a kisgyereknek azt is tudnia kell, hogy édesanyja akar valamit közölni, **kommunikációs szándékot** kell neki tulajdonítani. Azt is meg kell tanulnia, hogy a nyelv révén hatni tud a körülötte lévő emberekre. A szavak, később mondatok segítségével összetettebb cselekvések szervezésére is képessé válik.

Az emberi fajnak evolúciónkban kitüntetett szerepe van a társas kapcsolatnak. Az ember folyamatosan figyeli azt, hogy mások mit gondolhatnak, milyen szándékaik lehetnek. Tulajdonképpen állandóan mások gondolataiban olvasunk. Figyeljük rajtuk a barátságosság, elégedettség, meglepődés, harag, sértődöttség, fáradtság stb. jeleit. Ezekből szűrjük le megállapításaikat: velem örül, váratlanul érte, utál engem, biztosan szomorú, azért csinálja, mert féltékeny a sikereimre stb. Ez az **elmeolvasási képesség** teszi lehetővé, hogy alkalmazkodjunk másokhoz. Segít abban, hogy befogadjon minket a csoport, azonban ugyanaz ad lehetőséget a csoport tagjai között feszültségeket okozó hazugságra, intrikára, féltékenységre stb.

43. Foglald össze a következő szöveg tartalmát más-más ember nevében! Szólaltasd meg a következő személyeket!

- a) külföldi állampolgárságú, ám magyarul tudó cégvezető
- b) jó tanuló fiú
- c) jó tanuló lány
- d) rossz tanuló fiú
- e) rossz tanuló lány
- f) optimista ember
- g) pesszimista ember

Idegen nyelvek ismerete nélkül földrajzilag egyértelműen, szakmailag pedig egyre inkább behatárolt, hogy a jövő munkakeresője hol vállalhat munkát. Nemcsak a diplomás munkakörök betöltése válik így lehetetlenné – hiszen már az alaptanúsítás megszerzéséhez is legalább egy nyelvvizsga szükségeltetik –, hanem a napról-napra nemzetközibb környezetben lassan minden további is. Mindemellett nem csak a szükséges miatt nagyon fontos tényező ez:

- minden nyelvnek más a logikája, így minden nyelven különböző utakon találhatunk rá a megoldásra gondolataink megfogalmazása közben. Ez pedig nem csak a problémamegoldó, és kritikai gondolkodó képességünket edzi, de általa empátikusabbak is lehetünk.

(Forrás az internetről. Prím Online, 2018. szeptember 7.)

44. Még mielőtt kimondanák első szavaikat, a gyerekek sok időt töltenek hangok gyakorlásával. A nyelvelsajátításnak ebben a gagyogásnak nevezett szakaszában a gyerekek olyan hangokat is produkálnak, amelyek nem anyanyelvük részei. Később azonban elfelejtik ezeket a hangokat. Mit gondoltok, mi lehet az oka ennek a jellegzetes felejtésnek?

45. Keressetek példákat a hazugság kapcsolatromboló hatására! Keressetek példákat arra is, amikor éppen az igazmondás árt egy kapcsolatnak! Milyen lenne a világ, ha mindenki mindig azt mondaná, amit gondol?

46. Kire mondjuk, milyen helyzetben használjuk a következő szólást?
Megtartja a három lépés távolságot.

• A beszédhelyzet, a beszélőpartnerrel való kapcsolat befolyásolja a távolság nagyságát a felek között. Figyeld meg a távolságot beszélgetéseid közben!

47. Már egy ideje ismert tény, hogy a magas értelmi intelligencia (IQ) még nem garancia a sikerre és a boldog életre. Az érzelmi intelligencia (EQ) az, ami befolyásolja viselkedésünket, személyes döntéseinket. Olvassátok el figyelmesen az alábbi szöveget! Egyetértetek-e a szerzővel?

A magas érzelmi intelligencia hátrányai

Az emberi értelem egyik kevésbé fontosnak ítélt pillére az EI, azaz az érzelmi intelligencia. Napjainkban azonban, amikor a hatékony kommunikáció és a mindent behálózó kapcsolati tőke elengedhetetlen egy stabil életszínvonal fenntartásához, nagyon is lényegessé válik ezen képességünk fejlettsége.

A saját és mások érzéseinek érzékelésére, feldolgozására és befolyására vonatkozó adottságaink ugyanolyan fontosak, mint a letisztult, logikus és hatékony gondolkodás, problémamegoldás. Ugyanakkor **a magas érzelmi intelligenciának amennyi előnye van, annyi hátránya is.** Erre az egyik legjobb példa, hogyha fejlett vagy ezen a téren, akkor **mindent sokkal intenzívebben érzel, élsz át.** Ez a pozitívumoknál jó dolog: sokkal jobban tudsz örülni a legkisebb apróságoknak is, mint mások. Emellett azonban, **ha csalódsz, ha átvernek a szereteteddel, jóindulatoddal vagy bármivel, akkor ezerszer nagyobb fájdalmat élsz át,** mint egy átlagember. Már csak azért is, mert pontosan belelélsz annak a gondolataiba, érzéseibe, lelkébe, aki megbántott, és **nemcsak a saját fájdalmadat érzed, hanem a másokban megbújó színtiszta rosszindulatot, masszív önzőséget.**

Amennyiben magas érzelmi intelligenciával rendelkezel, **nagyon könnyen kiismered, kielemez az embereket.** Ez egyfelől jó, másfelől viszont mindezt empatikusságodnak köszönheted. Azért megy tehát ez a része olyan könnyen, mert **gyakorlatilag a másik ember bőrébe, fejébe, lelkébe tudod magadat helyezni,**

abszolút azonosulsz vele. Ha valami fájdalom éri, azt úgy érzed át, mintha veled történt volna meg. Meglátod mások nehézségeit, és nem tudsz félrenézni, homokba dugni a fejed, mert akkor magadat hagynád cserben.

Az átlagon felüli érzelmi intelligencia **magánnyal is jár.** Lehet rengeteg barátod, ismerősöd, mégis kilógsz a sorból, és **sokszor borzasztóan egyedül tudod magad érezni.** Nagyon könnyen átlátsz másokon, egyszerűen olvasol a metakommunikációs jelekből, gesztusokból és gesztikulációkból, így **gyakran már-már untatnak az emberek.** Szinte előre meg tudod jósolni, ki mit és miért tesz, hiszen úgy látod az emberek közötti kommunikációt, mint egy képletet. Ez idővel monotonná tud válni, vagy éppen idegesítővé. Például, ha **már az elején tudod, hogy mi lesz a cselekménysorozat végkimenetele,** és segítő szándékkal próbálsz megértetni az illetővel, hogy másként csinálja, nem hisz neked, mert ő nem tud úgy előre gondolkodni, mint te. Egy másik apróság, ami idegesítő, ha **egy olyan beszélgetést hallgatsz, amikor két fél teljesen elbeszél egymás mellett,** vitatkoznak, mert félreértették egymást. Ha van benned erő, beleavatkozol, és tisztázod nekik a helyzetet, máskor viszont annyira lefárasztanak az emberek, hogy nincs energiád kibogozni helyettük a kommunikációs gubancot.

Tudod nagyon jól, hogy minden ember más, mindenkiben van jó és rossz, ezért **senkit nem vetsz meg, nem ítélsz meg.** Ezt a jóindulatot azonban hajlamosak kihasználni, és leterhelni minden gondjuddal, bajjuddal, mert a környezeted tudja nagyon jól: te mindent megoldasz, hiszen **nem hagyná a lelkiismereted, hogy bárkit is ott hagyj a bajban.**

A magas érzelmi intelligenciájú emberek **rendkívül értékesek, de igazából nincsenek megbecsülve.** Pontosan azért, mert nekik természetes, hogy sajátjukként kezelik mások problémáit, és nem várnak cserébe semmit. Nem elhidegülve élnek a világban, mint szinte mindenki: ösztönösen ott segítenek, ahol csak tudnak.

(Forrás az internetről. Woman Only, 2017)

- Fogalmazd meg néhány mondatban az érzelmi intelligenciáról alkotott véleményedet! Gondolataidat támaszd alá érvekkel!

A nyelv, a kommunikáció és az ember elválaszthatatlan egysége

A nyelvtudósok és a hétköznapi emberek mindig érdeklődtek a nyelv eredete iránt. Napjainkban már bizonyított tényként fogadjuk el, hogy a nyelv a beszédből származik, míg a beszéd önállósodási és minőségbeli fejlődési folyamatok eredménye, melynek segítségével külső és belső ingerekre reagálunk hangos formában. A nyelvek, illetve bizonyos nyelvi rendszerek eredete azonban mai napig megválaszolatlan. Azt feltételezzük, hogy a beszéd terméke a nyelv, azaz a beszéd már előbb létezett, s csak később alakult ki a nyelv, ami önálló, saját törvényekkel rendelkező rendszerként funkcionál.

A beszéd és a nyelv között szoros kapcsolat figyelhető meg, egymásra vannak utalva. A két fogalom nem szinonimái egymásnak, mégis elválaszthatatlanok egymástól. A nyelv ismerete a beszéd és beszédtevékenység kritériuma, annak előfeltétele. A beszéd a nyelv létezésének bizonyítéka, olyan tevékenység, melynek segítségével a kommunikációt és a közlést meg tudjuk valósítani.

A nyelvi kommunikáció egyrészt érintkezés, másrészt az ismeretek közvetítésének, megszerzésének, valamint a gondolkodásnak a leghatékonyabb eszköze.

A **kommunikáció** közlésfolyamat, bármely jelrendszernek az emberi érintkezésben való szándékos és kölcsönös felhasználása. Szükséges hozzá az, aki információt ad, és az, aki kapja. A kommunikációs folyamatban nyelvi (**verbális**) és nem nyelvi (**nonverbális**) kifejezőeszközöket használunk. Szükséges hozzá a **csatorna**, amelyen az üzenet eljut a **címzetthez**. Ahhoz, hogy a címzett az üzenetet teljes mértékben megértse, szükséges a beszédhelyzet, összefüggésrendszer (**kontextus**) ismerete.

Mi történik az utazókkal, akik a világ közeli vagy távoli tájain járnak, és olyan helyzetbe kerülnek, hogy csak kevéssé vagy egyáltalán nem ismerik a meglátogatott vidéken élők nyelvét. Ezek a kalandorok e nehézség ellenére is képesek megértetni magukat, mégpedig a kommunikációnak egy másik jellegzetességével, a mutogatással.

A nyelvi kommunikáció kialakulása összefügg az emberré válás jelenségével, az emberi kultúra kialakulásával.

A kultúra és a nyelv az emberi evolúció terméke. Az ember a természettel való együttélés lehetőségét nem az ahhoz való alkalmaz-

ködásban látja, hanem abban, hogy a saját képére formálja a természetet. Nem a környezet változtatja meg az embert, hanem az ember változtatja meg, alakítja át a környezetet: kultúrát teremt. **A kultúra nem más, mint egy adott emberi közösség által létrehozott és őrzött értékek, a tagok által követett szabályok és az általuk létrehozott anyagi javak összessége.**

A nyelv segítségével megteremthető a múlt és a jelen, elemekre bonthatók és újra felépíthetők a természeti jelenségek, vagyis a nyelv kialakulásával a fogalmi gondolkodás pontos formái jöhettek létre. Míg korábban az emberi kommunikáció a másik cselekedeteinek utánzásán alapult, addig a kialakult verbális nyelvben már összetettebb jelentéstartalmakat is ki lehetett fejezni az aktuális tevékenység összehangolásán túl. Emellett megjelentek azok a szokások, mítoszok, mesék, technikák, normák, értékek, kultikus elemek, amelyeknek szövegszerű átadása a nyelv segítségével történhetett meg. A nyelv tehát egyszerre felhalmozott tudás és az emberi kommunikáció eszköze.

A nyelv az ember egyedülálló szerencséje és egyben lehetősége a természet megváltoztatására. Az agyi területek összekapcsolhatósága és a hangképzésre alkalmas szervek változása lehetővé tette az emberi beszéd kialakulását. A nyelv segítségével képes az ember megérteni és megmagyarázni a világot, átadni s ezáltal egymásra építeni az ismereteket. A nyelvnek köszönhetően az emberi kommunikáció ugrásszerűen változott meg.

48. Olvasd el az alábbi részletet, amely az ember felelősségét hangsúlyozza! Fogalmazd meg, hogyan értelmezed a mondanivalóját!

A nyelv olyan képességekkel ruházta fel a birtoklóját, amelyek sokkal többet jelentettek a pusztta túlélésnél, olyan képességekkel, amelyek fajunkra bízzák a Föld felügyeletét. Bármennyire hatalmasak is azonban ezek a képességek, magukban hordozzák a pusztítás gyökereit. A nyelv nem eleget, hanem túl sokat adott nekünk; a Föld felügyeletén túl azt a képességet is, hogy elpusztítsuk a nálunk gyengébb fajokat, sőt akár a környezet túlélésünket szolgáló részét is.

A nyelv ugyanakkor mindannak az előmozdítója és táplálója, ami bennünk a legjobb, mindannak, ami törekszik, hogy elkerüljük ezt a végzetet, és ismét egységbe kerüljünk a teremtés többi részével. Csakis a nyelv az, amely lehetővé teszi, hogy béke, szabadság és igazság világáról álmodjunk, ahol összhangban élhetünk a természettel, amelynek végül is csak függő részét alkotjuk.

*(Derek Bickerton: Nyelv és evolúció.
Gondolat Kiadó, Budapest, 2004)*

49. Nézz utána, hogyan mondják az alábbi szavakat, kifejezéseket különböző idegen nyelveken! Legalább öt nyelven írd le!

Jó reggelt!
Boldog karácsonyt!

50. Az alábbi idézet egy 1903-ban megjelent illemtankönyvből való. Mi a véleményed az itt javasolt tanácsokról? Melyik szabály érvényes még napjainkban is?

Ha a beszélgetés művészet, nem kevésbé az a hallgatás sem. Mikor hallgatunk? Mindig, amikor hallgatni arany, és amikor az udvariasság úgy hozza magával. Öregbber embernek vagy hölgynek a szavába vágni, vele egyszerre beszélni: a legnagyobb fokú illetlenség. Hallgatni kell, ha valamivel nem értünk egyet, de azzal, aki mondja, nem vitatkozhatunk. Hallgatni kell, ha olyasmiről folyik a szó, amihez nem értünk.

Finom lelkű ember akkor is hallgat, ha mások (távollevők) gyengéit tárgyalják.

Hallgass, ha sikered van, és hallgass akkor is, ha baj ért. Előbbi esetben irigyeket szerzel, az utóbbiban kárörvendőket. Hallgass, ha titkot bíznak rád, hallgass, ha haragszol!

(Szabó István Andor)

51. Hogyan lehet beszélni szavak nélkül? Hogyan értetjük meg magunkat külföldön, ha nem tudjuk az ország nyelvét? Hogyan mutatnátok nem nyelvi jelekkel a következőket?

1. Villamosjegyre lenne szükségünk.
2. Egy szállodát keresünk.
3. Fáj a fogunk, fájdalomcsillapítót szeretnénk venni.

A nyelv mint jelrendszer

A világban, környezetünkben jelek és a belőlük felépülő jelrendszerek segítségével igazodunk el. Minden jelnek számít, aminek jelzésértéket tulajdonítunk, vagyis a közlés, a kommunikáció szándékával fel akarunk használni.

A jel érzékszerveinkkel felfogható (látható, hallható, tapintható) tárgy vagy jelenség, amely képes felidézni a valóság valamely részletét.

Például ha a **H** betűt látjuk, gondolhatunk:

- a „h” mássalhangzóra;
- a kórház jelölésére;
- Magyarország felségjelére.

A jelek legjellemzőbb tulajdonságai:

1. érzékszerveinkkel felfoghatók;
2. önmaguknál többet jelentenek;
3. általánosító szerepűek (egyszerűbbek, mint a valóság);
4. egy közösség minden tagja jelként fogadja el őket;
5. jelrendszerbe illeszkednek (vannak használati szabályaik);
6. emberi érintkezésben valósul meg lényegi szerepük: a jelzés.

jel = jelölő + jelölt; jeltest + jelentés

• **jelentés:** amit a jelenségnek tulajdonítunk

• **jelölt:** jelenség, dolog, fogalom, a valóság egy darabja

• **jelölő:** jeltest, hangalak, vagy nyelvi forma.

Jeltípusok – a jelölő és a jelölt viszonya alapján létrejövő jelek:

a) ikon (hasonlóságon alapuló):

Pl. a közlekedési lámpában az álló vagy a lépő emberalak;

b) index (érintkezésen alapuló): ha a jelölő és a jelölt között ok-okozati, logikai térbeli, időbeli kapcsolat van.

Pl. sípszó, irányjelzés, integetés; a közlekedési lámpában a nyíl a haladás irányát jelöli;

c) szimbólum (társadalmi megállapodáson alapuló): szabad vagy tilos jelzés színei közúton a zöld és a piros; a zászlók színei.

A nyelvi jeleket hangsor segítségével jelenítjük meg. A hangalak és jelentés kapcsolata a legtöbb szóban hagyományon vagy megszokáson alapul, nem reális összefüggésen: ezek a **motiválatlan szavak** (pl. *kutya, öt, háztető*). Vannak azonban olyan szavaink, melyeknek hangalakja és jelentése között összefüggés van, ezek a **motivált szavak** (pl. hangfestő szavak: *süvít, futkos, ballag*; hangutánzó szavak: *cincog, vonyít, dörmög*).

A hangalak és jelentés kapcsolata alapján beszélünk egyjelentésű, többjelentésű azonos alakú, rokon értelmű és hasonló alakú szavakról.

Ahhoz, hogy a jel jellé váljon, szükséges egy közösség, amely elfogadja, egyértelműsíti a jelet, érvényesíti azt. A jel használata, érvényesége tehát **megegyezésen** alapul.

A jelek sohasem elszigetelt elemek, hiszen több jel logikai összekapcsolása a jelrendszer (pl. zenei jelek, fizikai, KRESZ stb.).

A legegyszerűsebb, mindenki által ismert jelrendszer a nyelv jelrendszere. Minden ember birtokolhatja, a leginkább alkalmas külső és a belső valóság bonyolultságának teljes megragadására és kifejezésére. Olyan közösségi alkotás, melyet egy társadalom (nemzet) évezredek alatt hozott létre. Állandóan növelhető és változtatható jelek állományából és az ezeket közléssé szervező szabályokból áll, ezek alkotják a nyelvi rendszert. A nyelv az alapja az egyes ember beszédtevékenységének.

A beszéd a nyelvnek a közlésfolyamatban történő egyéni és aktuális alkalmazása.

A nyelvi rendszer nyelvi jelekből és szabályokból álló alá- és fölrendeltségi viszonyokat mutató felépítmény.

A nyelv legkisebb elemei a **fonémák** (beszédhangok). Ezek csak jelelemek, mivel nincs önálló jelentésük. A nyelvi rendszer legkisebb, érzékelhető hangtestből álló és önálló jelentéssel is rendelkező elemeit **elemi jeleknek, morféimáknak** nevezzük (pl. szótövek és a toldalékok). A morféimákból és a **lexémákból** (szavak) **szó szerkezeteket, szintagmákat** állítunk össze, amik a beszéd egységeit alkotják.

A **mondat** a beszéd legkisebb egysége, de nem önmagában áll, hanem egy nagyobb egységnek, a szövegnek láncszemnyi részeként. A közlésfolyamatban minden mondatban kifejeződik a beszélőnek a valósághoz való viszonya és az a szándéka, hogy a hallgatóra beszédével milyen hatást tegyen. Ennek megfelelően a mondat jelentése többretegű.

Az **első rétege**: a mondatot alkotó nyelvi jelek jelentésének összessége. Ezt mindig árnyalja, gazdagítja a beszédhelyzetből származó másodlagos jelentés. E kettő együtt a mondat tartalma. **Második rétege**: az a szándék, amelyet a beszélő mondatával meg akar valósítani. Pl. tájékoztat, felhív, kér, visszautasít, feltételez, érzelmet fejez ki. **Harmadik rétege**: az a szándékolt hatás, amelyet a mondat a hallgatóra gyakorol. Pl. megneveteti, elgondolkoztatja, cselekvésre készíti.

A mondatok sorozatát akkor tekintjük **szövegnek**, ha megvan a szövegszerűség legfőbb követelménye: **a tartalom egysége, előrehaladása és a lezártság**. Ezeket a **lineáris kohézió** biztosítja. A szöveg tartalmi, jelentésbeli kapcsolatát a **globális kohézió** biztosítja. Minden szöveg szól valamiről, tehát van **témája, tárgya**. A hozzá tartozó szinonimák mintegy behálózják a szöveget. A szövegben valaki kifejt valamit, körüljár egy kérdést, fölvet és megold egy problémát. A téma folyamatos jelenlétét szolgálják a **kulcsszók, előre, majd visszautaló szók**. A téma megjelölé-

sében fontos szerepet tölt be a *cím*. A cím nem a szöveg része, hanem rámutat a szöveg egészére.

A nyelvi rendszert egyszerre jellemzi a változékonyság és az állandóság. A nyelvi változások folyamatosak és öntörvényűek, a nyelv minden eleme változhat (leggyorsabban a szókincs, leglassabban a nyelvtani-grammatikai és a hangtani rendszer). A változások mindig a beszédből indulnak ki, a nyelvben élnek, a beszédben aktualizálódnak újra. A változásoknak és az állandóságnak azonban egyensúlyban kell lenniük egymással!

52. Milyen hosszú mondatot lehet kitalálni két percen belül? Versenyezzetek! Hány szóból, hány morfémából, hány fonémából állt a leg hosszabb mondat?

53. Hasonlítsd össze a következő mondatokat! Milyen különbségek vannak a kezdő és az azt követő mondatok között?

- Éva beletette a virágot a vázába.
A virágot tette bele Kata a vázába.
Kata tette bele a virágot a vázába.*
- Péter felhívta Zsuzsannát.
Felhívta Péter Zsuzsannát.
Péter Zsuzsannát hívta fel. Péter Zsuzsannát felhívta.*
- A szobában játszó gyerekeket nézte.
A szobában játszókat nézte.
A játszókat nézte.*

54. Hogyan módosítják a pirossal szedett nyelvi jelek a szavak jelentését?

*asztal – asztalok, adok – adn**é**k – ad**t**am, jó – job**b** – leg**j**obb,
könyv – könyvb**ő**l, lát – lá**t**tad, ment – el**m**ent, ház – ház el**ő**tt*

55. Olvasd el az alábbi szöveget! Jelöld felolvasás előtt a szüneteket és a hangsúlyokat!

Színház

Mihelyt a színház megkezdődik: kialusznak a lámpák, recsegés fut végig a széksorokon, és mindenki előveszi azt az arcát, amit előbb a csontjai között viselt.

Énjük, szemükön s fülükön át, a színpadra gurul, ott puhán simogatva táncolnak rajta. Így táncolják el a szerelmet, ábrándot, szenvedést, halált, másvilágot, és zenélnek az egybegyűlt hangszereken.

A nézők mezítelenek: kabát, kalap, ernyő a ruhatárban.

Éppígy a képesújság-olvasók, a meccsnézők, a vendéglőben egyedül zabálók: fizetnek érte, hogy az ál-világba átvetítve végre azonosak lehessenek vágybéli önmagukkal. De ingyen sajnálják egymástól igazi arcukat.

(Weöres Sándor)

Miskolci Nemzeti Színház

- Hogyan értelmezed Weöres Sándor írását!
- Bizonyítsd be a mellékelt szöveg nyelvi szintjeinek elemzésével, hogy a nyelv jelrendszer!

56. Hová sorolnád az alábbi jeleket a tanult jeltípusok (ikon, index, szimbólum) szerint? Írd le csoportosítva a kifejezéseket!

a kén vegyjele, a négyzetgyökvonás jele, a tűz füstje, a narancs illata, a fehér bot, a déli harangszó, az eső meteorológiai jele, a mosási útmutató a ruhán, egyirányú utca táblája, a kottában a hangjegyek, egy fotó Párizsról a földrajzkönyvben, az olimpiai versenyszámokat jelölő ábrák, a befordulni tilos tábla, térkép az iskoláról, a japánok írása, a telefon csengetése, a hírek előtti szignál a rádióban

A nyelv mint a gondolkodás része

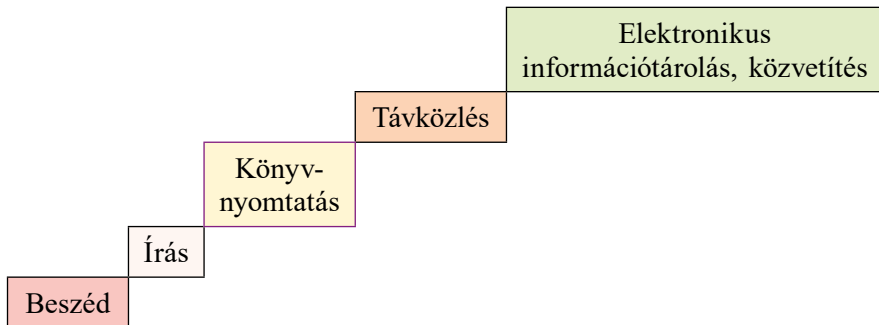

A nyelv a gondolkodás, a gondolatformálás, a gondolat közlésének, a cselekvésnek, az emberi létnek egyik legmeghatározóbb eszköze, eleme. Az emberi élet közege, összetartó erő, kapocs. A nyelv segítségével sajátítjuk el a kultúrát, válunk emberré. Az emberi kommunikáció legfontosabb tényezője. A jelek segítik a világban való eligazodásunkat, tájékoztatnak, ismereteket adnak át, üzeneteket közvetítenek.

A nyelv és gondolkodás között szoros kapcsolat van. Babits szerint: *Gondolkodni és beszélni: voltaképp egy. Gondolkodás nem képzelhető beszéd nélkül és megfordítva.* A gondolkodás alapvető feltétele a nyelv, a nyelvi forma; s a nyelv a nyelvi forma mindig föltételez gondolkodást. A nyelv a valóságot az elvonatkoztató gondolkodás segítségével tükrözi.

Az ember kettős – cselekvő és megismerő – viszonyt alakít ki a világgal. A nyelvben e viszony mindkét fele jelen van, hiszen a nyelvhasználat cselekvés, de egyben a megismerés feltétele is. A megismerés

a valóságot a tapasztalatok alapján tükrözik vissza. A nyelv az ismeretek terjesztésének eszköze. Az emberi társadalom fejlődése szorosan összefügg a kommunikáció fejlődésével. Ennek a fejlődésnek a lépései:

A nyelv fő szerepet kap a tudatos, átgondolt gondolkodásban (pl. problémamegoldáskor, történetmeséléskor, fogalmazáskor stb.).

A nyelv és a gondolkodás viszonya nyelvfilozófiai kérdés. Ez a tudományág az emberi lét legáltalánosabb kérdéseit vizsgálja a nyelvi-ségben. A nyelv és a gondolkodás viszonyában három lehetőség adódik:

- a gondolkodás elsődleges a nyelvvel szemben,
- a nyelv elsődleges a gondolkodáshoz képest,
- illetve kölcsönösen meghatározzák egymást.

Mindhárom felfogásnak voltak jelentős képviselői és lényeges érvei.

A gondolkodás elsőbbségének állítását mentalista álláspontnak nevezhetjük. Alapfeltevése szerint a gondolkodás univerzális. Ez azt jelenti, hogy minden egyes ember gondolkodó lény, s a gondolkodás szerkezete és tartalma is egyetemes. A megismerés tárgya a világ, s az ismeretek képesek a világ helyes tükrözésére. A nyelv fő funkciója ugyanakkor nem a megismerés, hanem a kommunikáció. A nyelvi képesség, a nyelvvel való rendelkezés egyetemes jellemzője az embernek, de a nyelvi pontatlanság gátolja a valódi tudásra törő megismerést.

René Descartes (1596–1650) racionalista filozófus szerint a nyelv alapjaiban az ész, a gondolkodás struktúrájában gyökerezik, ezért a nyelv tartalmilag egyetemes, a nyelvek különbsége csak a szavak hangalakjában van, ezért lehetséges egy egyetemes nyelv létrehozása.

A nyelv elsőbbségét hangsúlyozó nézeteket relativista álláspontnak nevezük. Képviselői szerint a nyelv nélkül nem létezhet fogalmi gondolkodás. A nyelv a szavak kimondásával elemzi, strukturálja a gondolkodást, a nyelv a gondolat képzőszerve. A nyelvi relativitás álláspontja szerint minden nyelvben világszemlélet rejlik, s egy új nyelv tanulása új világszemlélet elsajátítását is jelenti.

A **gondolkodás és a nyelv kölcsönösségét** hangsúlyozta **Humboldt** német filozófus. Szerinte a nyelvben nemzeti jelleg, nemzeti gondolkodásmód testesül meg. A nyelv strukturálja a gondolkodást, de a gondolkodás is visszahat a nyelvre. Mások szerint a nyelv ősi formája a hangos tudat volt, amely kommunikatív, cselekvéskísérő beszéddé vált, majd az utóbbi belsővé válásával gondolkodássá és nyelvvé.

A fenti elképzeléseken kívül a XIX–XX. században más nézetek is születtek. Például **Wittgenstein** osztrák filozófus szerint nyelvvel élni annyit tesz, mint a nyelv felhasználási módjainak, nyelvjátékoknak részévé válni. Gondolkodás létezik, de nyelv és gondolkodás közt nem áll fenn viszony.

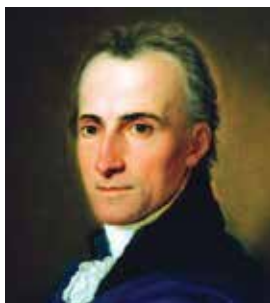
A beszéd és a gondolkodás viszonyának tanulmányozói között a XX. században az egyik legnagyobb hatású elmélet kidolgozója az orosz **Vigotszkij** volt. Nézetei szerint a gondolkodás és a beszéd más úton fejlődött ki. A nyelv és a beszéd fejlődése viszont egy bizonyos ponton találkozott és együtt fejlődött tovább. Ezt bizonyítja a gyermeki nyelvfelődés, melyben létezik egy beszéd előtti szakasz, egy gondolkodás nélküli beszédszakasz, majd kialakul a verbális gondolkodás és a racionális beszéd.

A nyelvhasználat legfelső foka, a szépirodalmi nyelv is voltaképpen a gondolatok szavakba öntése, azonban érzékletesebb, árnyaltabb a mindennapos ábrázolásnál.

57. Olvasd el *Kazinczy Ferenc* gondolatait a nyelvről! Mi a szerepe a nyelvújítónak a magyar nyelv fejlődésében?

A nyelv egyik legféltőbb kincse, egyik legfőbb dísze a nemzetnek, s a nemzeti léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója s ébresztője. Érti ezt mind az egyik fél, mind a másik, s szereti a nyelvet szent hazafisággal: abban hasonlanak meg, hogy míg az egyik azt változástól s elkorcsosodásától félti, a másik annak elváltozásától, azaz haladását még óhajtja is; s ő retteg ugyan elkorcsosodásától, de a mások szép

Kazinczy Ferenc

és hasznot neki is ígérő példájoknak követését, ha az nem egyéb, mint saját erejének kifejtése és gazdagítása, elkorcsosodásának nem tekinti. Egyedül a pók az, ami mindent magából szed, fon és szó: az embernek az az elsőség juta, hogy egy ponton vesztég ne álljon, hanem tehetségeit használván, s mások találmányaikat eszmélettel követvén, a tökéletesedés útján előbbre haladhasson. Valamivé ő lesz, e két szernek egyesítése által lesz.

S midőn az ortológus elváltozásától retteg, nyilván összetéveszti a nyelv mostani színét és magát a nyelvet. Pedig e kettő éppen nem egy. Egyedül a kiholt nép nyelve nem változik többé: élő népek nyelve minden nyomon változik, s örökké fog változni, hasonló a Horác folyamjához, melynek elfutását a paraszt csak várja, s az mégis fut, változik, s az marad, ami volt. ...

Jól és szépen az ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszer-smind, s egyességben és ellenkezésben van önmagával. Hamisan lépni a táncban csak annak szabad, aki táncolni igen jól tud, és akit a grácia láthatatlanul lebeg körül.

(Részlet *Kazinczy Ferenc*

Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél c. művéből)

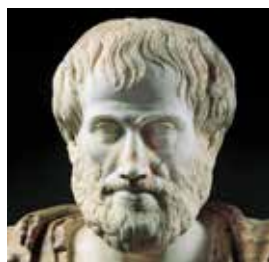

• Fogalmazz Kazinczy gondolataihoz támogató vagy cáfoló, kiigazító hozzászólást!

58. A filozófia, a nyelvészet, a pszichológia évszázadok óta a kérdések sorát tette fel azzal kapcsolatban, hogy milyen viszony van a gondolkodás és a nyelv, a gondolkodás és a megismerés, valamint a gondolkodás és a beszéd között. Olvass el néhány gondolatot közülük! Hogyan értelmezed őket?

Nos, amik a beszédben elhangzanak, lelki tartalmak jelei, amiket pedig leírunk, a beszédben elhangzottak jelei, és mint ahogy nem mindenkinek az írása azonos, úgy a beszéde sem. Viszont a lelki tartalmak, melyeknek ezek közvetlenül jelei, mindenkinél ugyanazok; s azok a dolgok, amelyekről e tartalmak képet adnak, szintén ugyanazok.

(*Arisztotelész*)

Arisztotelész

Az, ki életében sokat érzett és gondolkozott; s érzeményit és gondolatait nyom nélkül elröpíteni nem hagyta: oly kincset gyűjthetett magának, mely az élet minden szakában, a szerencse minden változásai közt gazdag táplálatot nyújt lelkének.

(*Kölcsey Ferenc*)

Kölcsey Ferenc

Az ember minden jel szerint gondolkodásra teremtett: ebben rejlik emberi méltósága s minden érdeme.

(Pascal)

Immanuel Kant

... Az érzékek dolga szemlélni; az értelemé gondolkodni. Gondolkodni pedig nem egyéb, mint képzeteket egy tudatba egyesíteni.

(Kant)

Nem elég, hogy valakinek jó esze legyen; a fő dolog az, hogy jól alkalmazza.

(Descartes)

Johann Gottfried Herder

Az ember neveltetése a születéssel kezdődik, mert az újszülött magával hozza ugyan erőit és tagjait, de ezeknek az erőknek és tagoknak a használatát, alkalmazását, fejlesztését meg kell tanulnia.

(Herder)

Blaise Pascal

René Descartes

Nyelvtípusok

A nyelvek rendszerezésének két módszere van: a típusokba sorolás (*tipológia*) és a keletkezés szerinti osztályozás (*genealógia*).

A nyelvtipológia az alaktani (*morfológiai*) és a mondattani (*szintaktikai*) típusok megállapítását jelenti.

A nyelvek alaktani típusai:

- az elkülönítő vagy elszigetelő (**izoláló**) nyelvek,
- a hozzáragasztó vagy ragozó (**agglutináló**) nyelvek,
- a hajlító (**flektáló**) nyelvek.

Az **izoláló típus**ba tartozó nyelvek szóalakjai többnyire egy-egy morfémából állnak. Változatlan, izolált szótövek egymás mellé helyezésével

alkotják meg a mondataikat. A nyelvtani viszonyokat a segédszók, a hangsúly és a szórend segítségével fejezik ki. Ilyen a kínai, a maláj, az indonéz, a vietnami, a burmai, a tibeti (pl.: az indonéz nyelvben *saya tahu* 'tudok'; *saya sudah tahu* 'tudtam' stb.).

Az **agglutináló nyelvek** szóalakjai általában több morfémből állnak. A szótőhöz ragasztott toldalékokkal fejezik ki a nyelvtani viszonyokat (prefixáló a nyelv, ha a grammatikai elem a szótó elé kerül; posztfixáló, ha a grammatikai elem a szótó mögött van). Tipikus képviselője ennek a csoportnak a magyar nyelv. (pl. *asztal+on*). Amit a magyar egy szóalak-
kal is ki tud fejezni, azt más nyelvek sokszor csak hárommal. Hozzára-
gasztó nyelvek a magyaron és a törökön kívül pl. a finnugor nyelvek, és
ide tartozik a japán, sok afrikai és óceániai nyelv is.

A **flektáló nyelvtípus** a nevét arról a sajátosságáról kapta, hogy a nyelvtani kategóriákat a szótó megváltoztatásával képes kifejezni. Ebbe a csoportba tartoznak az indoeurópai nyelvek, a sémi-hámi nyelvek, pl. a föníciai, héber, arab stb. A szóelemek határai gyakran elmosódnak, a morféma egymásba hatolnak. Nemeket különböztetnek meg, és különböző névszóragozási típusok alakulnak ki. (pl. a németben *ich singe* 'énekelek', *ich sang* 'énekeltem').

A három fő típuson kívül létezik még egy negyedik is: **inkorporáló, bekebelező nyelvek** típusa. Az elnevezés arra utal, hogy egyetlen szóval sok nyelvi vonatkozást képesek kifejezni, szómondatokat alkotnak. Ilyen az eszkimó, egyes paleoszibériai, indiai és kaukázusi nyelvek.

Keverék nyelvi típusok is előfordulnak, pl. a mai angol nyelv sok tekintetben elszigetelő, mivel sok benne az egytagú szó. Alaktanilag a magyar agglutináló nyelv, de a szórendnek, a hangsúlynak, a hanglejtésnek is szerepe van.

Az ismertetett felosztás csak nagy általánosságokban érvényes. Egy-egy példa elhangzása után sokszor azonnal lehet ellenpéldát mondani akár ugyanabból a nyelvből is. A nyelvtípusok tehát nem különülnek el élesen egymástól, és az egyes nyelvek történetük során akár típust is válthatnak.

A nyelvtípusok ismertetett csoportosításának van egy egyszerűbb, mindössze két típust elkülönítő változata. Ennek alapján a nyelvek egy része **analitikus** (tulajdonképpen izoláló, mint az angol vagy a kínai), más részük **szintetikus** (toldalékot használ, mint például a latin, a német, az orosz vagy a magyar, jellemző nyelvtani eszközei a szóképzés és a szóösszetétel).

59. A világon 3000–6000 nyelvet tartanak számon. A szám azért ilyen bizonytalan, mert sok esetben nehéz megállapítani, hogy hol vannak a nyelvek határai, mikor beszélünk két önálló nyelvről. Olvasd el figyelmesen *Nádasdy Ádám* írását a nyelvek csoportosításáról!

Lényeges és döntő

A XIX. század elején (főleg Wilhelm von Humboldt nyomán) a nyelveket típusokba sorolták aszerint, hogy egy szó alakja mennyire mutatja a szó nyelvtani szerepét, ha mondatba tesszük. Három nyelvtípust különböztettek meg: izoláló (elszigetelő), agglutináló (ragasztó) és flektáló (hajlítgató) nyelveket. Ezt a három típust megfeleltették a dialektikus fejlődésmodell három szakaszának, a tézis – antitézis – szintézis hármasságának.

Az izoláló nyelvekben a szavaknak semmiféle alakváltozata nincs, csak egymás mellé lehet rendezni őket, s a mondatbeli szerepük csakis a szórendből látszik. Ilyen a kínai, a vietnami és jórészt az angol is. A kínaiiban *wo ta ni* szó szerint 'én üt te', azaz én ütlek téged, viszont *ni ta wo* 'te üt én', azaz te ütsz engem. A historikusok az izolálást tekintették a primitív állapotnak, mondván, hogy itt a szavak még nem képesek kifejezni a mondatbeli szerepüket, hiszen a kínai *ta* lehet 'ütlek' és 'ütsz', a *wo* lehet 'én' és 'engem' stb. Az izoláló nyelvek – így az érvelés – csak a jelentést ismerik, a formát még nem találták fel. Ez tehát a kiindulópont a hármasság fejlődésmodellben: a **tézis**.

Az agglutináló nyelvekben (pl. a magyar és a finnugor nyelvek, a török, a szuahéli) egy-egy szóhoz sok nyelvtani elemet lehet ragasztani: *szemeiteket*. Ezek szépen láthatók, mint a hagymahéjak: *szem+e+i+tek+et*, mindegyiknek megvan a maga funkciója, és mindig ugyanebben a sorrendben csatlakoznak a szóhoz. Minden szó ugyanezeket a toldalékokat kapja, nincs kivétel, nincs rendhagyóság: *házaitokat, ellenérzéseiteket, kapacitásaitokat*. Ezt tekintették az eggyel fejlettebb állapotnak. Ezek a nyelvek – mondták – már ismerik a formát, de teljesen mechanikusak, gépiesen „darálják” oda a megfelelő toldalékokat a szóhoz. Az agglutináló nyelvek tehát a forma diadalát mutatják, mintegy átестek a ló túlsó oldalára: **antitézis**.

A flektáló nyelvekben nem ragaszthatunk semmit a szóhoz, viszont magát a szót alakítjuk, hajlítjuk a funkciójának megfelelően. Ilyen pl. a latin, orosz, héber, arab. A latinban a *szemeiteket* megfelelője *oculos vestros*, szó szerint 'szemeket tieiteket', vagyis a birtoklást nem tudja belepakolni a szóba, azt külön *vestros* szóval kell kifejezni; viszont a többes szám tárgyesetet ('szemeket') egészen másképp csinálja, mint az agglutináló magyar. A 'szem' ugyanis *oculus*, ám ehhez nem lehet semmit hozzátenni, csak módosítani (= „hajlítani”) kell a végét a funkció szerint, így lesz *oculus* 'szemeket'. Ezt nem lehet elemezni, nem lehet megmondani, hogy az *-os* végződésben melyik többes szám és melyik a tárgyeset: a kettő teljesen fuzionált. Ráadásul ez más szavaknál más-

képp van, például a *datum* 'adat' többes tárgyesete *data* 'adatokat'. Ezt a flektáló megoldást tekintették a legmagasabb fejlettségi foknak, ahol jelentés és forma fuzionált, összeolvadt: **szintézis**.

A nyelveknek – hirdették a historisták – ezen a három fázison kell keresztülmenniük, ezek a fejlődés fokozatai. Az izoláló kínai még primitív szinten van; az agglutináló magyar már egy közbülső szintre jutott el; a flektáló latin a fejlődés csúcán állt. Amikor egy nyelv elérte a csúcst – gondolták –, megindul lefelé. Az indoeurópai nyelvek csúcspontja az „aranykorban” (az írásbeliség megjelenése előtti utolsó pillanatban) volt, ekkor volt a klasszikus görög, latin, szanszkrit a legflektálób állapotban; azóta csúsznak lefelé, például az angol mára a magyarnál is lejjebb, szinte a kínai szintjére süllyedt.

- Fogalmazd meg írásban, milyen nyelvtípushoz tartozik a magyar nyelv!

60. Írj 8–10 mondatos kisesszét arról, milyen feltételei vannak egy nyelv világnyelvvé fejlődésének!

61. Ki tud az alábbi alapnyelvi szavak szócsaládjából a legtöbbet – azaz minél több származékszót és összetételt – összegyűjteni öt perc alatt? Bontsátok szóelemekre az összegyűjtött szavakat, és nevezzétek meg a szóelemek fajtáit!

fej, szem, nyelv, torok, láb

62. Mi a tükörfordítás? Gyűjts az általad tanult idegen nyelvből vagy ukrán nyelvből olyan szavakat, amelyeket szó szerint lefordítva használunk a magyar nyelvben!

Pl. porszívó – пилосос, пороховосмоктувач

63. Hasonlítsd össze, hogyan fejezi ki az angol, az orosz, a német és a magyar nyelv a következő kifejezéseket!

édesanyámat, az iskolába, András barátai, a szünetben

Nyelvi identitás

Az önazonosságunk nem azonos a személyi igazolványban rögzíthető adatokkal. Mi európaiak, magyarok vagyunk. Mindenki lakik valahol, tehát városi, falusi, ungvári, beregszászi stb. Van, aki vallásos, van, aki nem. Az önazonosság (identitástudat) az egyén tudata arról, milyen nemhez, nemzethez, valláshoz, régióhoz tartozónak érzi magát. E tudatforma lassan alakul ki az embereknél, a felnőtté érlelődés folyamatában.

Azt, hogy milyen állam polgárai vagyunk, vagy melyik település lakosai, örököljük. Azt azonban, hogy melyik kultúrához kötődünk, melyiket szeretnénk ápolni és magunkénak vallani, az egyének többnyire felnőtt korokban döntenek.

A nyelv teszi lehetővé számunkra, hogy megfogalmazzuk gondolatunkat, érzelmeinket magunk és mások számára is. A kommunikáción túl fontos szerepet tölt be az önmagunkról alkotott képünk és a közösséghez való viszonyunk, identitásunk alakításában is. A nyelv az egyén és a közösség egységének legikonikusabb megnyilvánulása, az összetartozás fontos kifejezője.

A nyelvi identitás egy adott nyelvvel a vele való azonosulást jelenti. Gondolkodásunk, fogalmaink a nyelv segítségével kaphatnak formát. Ha ennek gyakorlásában bármi megakadályoz bennünket, az az ember személyiségét, lelkületét érinti hátrányosan.

A többnyelvű környezetben a nyelvet, a nyelvi rendszert nem érinti a **nyelvromlás** jelensége, sokkal inkább a használati lehetőségeinek korlátozását jelöli e fogalom. Ez valójában a nyelvhasználat adott környezetben való beszűkülését és ezzel párhuzamosan a kifejezési lehetőségek szegényedését jelenti.

Ha például többnyelvű környezetben hiányos az anyanyelvi képzés, vagyis a diák nem az anyanyelvét használja az oktatásban, az elsajátítandó fogalmak egy részét csak a képzés helyén tudja elsajátítani. Ilyen esetben felemás helyzet jön létre: a többnyelvű személy szakmai kérdésekben inkább a képzés nyelvén szólal meg, és az anyanyelvén való gondolkodás csupán a mindennapi élet családi környezetébe tartozó fogalmaira terjed ki. A beszédtevékenységünkben két nyelvet beszélők a **kétnyelvűek**.

Ugyanez a helyzet alakul ki akkor is, amikor valakinek a nyelvi alapváltozata nem egyezik az azonos köznyelvi változatával. Sokan vannak olyanok ugyanis, akik anyanyelvüket nyelvjárási környezetben sajátították el, és kikerülve ebből a környezetből nyelvhasználatukban összeütközésbe kerülnek a köznyelvi változat kívánalmával. Emiatt a nyelvjárásban való beszéd általánosságban visszaszorul, inkább családban, kisebb közösségekben használják. Ezek az egyének **kettősnyelvűek**: a nyelvjárás mellett a köznyelv regionális színezetű változatát használják akkor, amikor a nyelvjárási körön kívül mozognak. Ezt a változatot nevezzük **regionális köznyelvnek**.

Napjaink elektronikus nyelvi kommunikációja egymástól távol élő embereket kapcsol egybe, virtuális csoportok alakulnak így ki. A területi alapú csoportok mellé kialakulnak a **társadalmi jellegű csoportok** nyelvváltozatai.

A nyelvi identitást nem csak egy másik nyelv vagy az anyanyelv más változatai befolyásolhatják. A nyelvhasználatra hat a **média nyelvi normája**, az, ahogyan a műsorvezetők, a nyilvános megszólalók beszélnek. A **tömegkommunikáció** is átformálhatja a szavak, kifejezések jelentését. Emellett bizonyos tartalmak elhallgatása, felerősítése vagy súlykolása, a gondolkodás, a beszéd és az **identitás manipulációja** a tömegkommunikációban alkalmazott közvéleményformáló és tömegirányítási eszköz. Mindezzel megtörténhet a gondolkodás, a beszéd, és ezzel együtt az identitás manipulálása is.

A magyar identitásnak a felvilágosodás óta egyre fontosabb összetevője az anyanyelv. Mintegy 14 millióan beszélnek magyarul, többen, mint amennyien Magyarország határain belül élnek. Határon túliaknak nevezük azokat a magyarokat, akik a történelmi határváltozások során maradtak az anyaországon kívül. A kivándorlók a XIX–XX. században jobb megélhetésért, munkáért települtek ki. Az emigránsok viszont politikai okokból menekültek el hazájukból. Az anyanyelvi kultúra, az anyaország történelme sokakat akkor is hűségre ösztönöz, ha nem az anyaország határain belül élnek. A jogos nemzeti büszkeség azonban sohasem nézi le más nemzetek történelmét, kultúráját. A modern ember bátran lehet többes identitású, pl. párizsi zsidó magyar, vagy washingtoni protestáns magyar. Nyilvánvaló, hogy még a választott sportklub iránti rokonszenvet sem cseréli fel senki szívesen erőszak hatására. Az identitástudat az ember belső ügye. A fiatalok identitástudatának kialakításában sokat segít, ha törődnek szülőföldjük hagyományaival, és hajlandók a jó hagyomány ápolása érdekében.

64. Napjainkban egyre többen ismerik fel a hagyományápolás fontosságát. Kiállításokat szerveznek, tanfolyamokat indítanak, hagyományápolással egybekötött nyári táborokat hirdetnek. Olvasd el az alábbi szöveget, mely a beregi szőttés múltjába ad betekintést!

A Bereg-vidéken a korai kézimunkák alapanyagát kenderfonalból szőtték, a későbbieket pamut és kender, majd tisztán pamutfonal alkotta. A kenderfonal nehezen színezzhető, ezért a régi vásznakon kevés szín és dísz volt. A kékre és pirosra festett fonalból egyszerű díszítésű csíkokat szőtték a kendőbe. A XX. század elején megjelent a pamutfonal, ami lehetővé

tette a szőttesek szín- és díszvilágának gazdagodását. A mértánias csíkváltozatok mellett kialakult a virágos-szegfűs, rózsás, tulipános, eperleveles, bokros mintázás. A bonyolultabb csíkozás eszközei a szedőtű, a kis- és nagy csíkszedő deszka. A szedett csíkhhoz gyári pamutot használtak. Vidékünkön hagyományosan a szőttesek fehér

alapon piros és kék színekkel készültek, ma már a mintákat piros és fekete színnel készítik. Nemcsak a háztartás, a viselet sokféle vászon holmiját, hanem a népi élet ünnepeinek, szertartásos szokásainak – születéstől a halálóráig – különféle tárgyait is díszítették. A díszítésnek mindenütt megvolt a kialakult rendje. A kenyértésztát simacsíkos kendővel takarták le a szakajtóban, de a frissen sült kenyeret már díszesebb mintájú kendővel takarták le. A beregi szőttes motívumkincsét sok-sok nemzedék munkája fejlesztette, gazdagította és tette rendkívül változatossá. A csillagos motívum mellett kedvelt a farkasnyomos, a Rákóczi, a gránátalmás, a szegfűs, az őszirózsás, a madaras, a tölgyfaleveles-makkos motívum is. Egyedi színvilágot képvisel a Rákóczi (helyesebben rákóci) minta, mely fehér alapon sárga, zöld, piros és fekete színekből tevődik össze. Nevét az Ilosva mellett található Kisrákóc ruszin faluról kapta. A helyi monda szerint viszont a minta neve állítólag onnan származik, hogy egy ilyen szőttest terítették arra a kőre, melyen a fejedelem megpihent. Egy másik változat szerint pedig egy ruszin asszony ilyen mintával hímzett inggel ajándékozta meg a Nagyságos fejedelmet, azóta hívják ezt a mintát Rákóczi-mintának. A régi szőtteseket egyszerű motívumok jellemezték, a díszítés sohasem borította be az anyag egész felületét. Minden eladósorba került lány kelengyéjében legalább 24 darab, különböző csíkozású törülközőkendőnek kellett lennie, s ugyanennyi kenyérszakajtó- és tányértörő kendőnek. Ezenkívül a násznagyoknak, a vőfélynak és a menyasszonyvívő loaira is díszes kendőket kellett készíteni. Ugyancsak díszesen készítették a komakendőt, hiszen azt mindenki láthatta, amikor ételt vittek a gyermekágyas asszonynak. az abroszokat két végükön díszítették, ritkán körben; az utóbbi esetben felvetéskor engedték be a színes szálakat, s így keletkezett a díszítés. A régi abroszokon, komakendőkön, díszkendőkön, azok a minták maradtak fenn, amelyeket szedett szőttesnek neveznek.

(A Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület honlapjáról)

• Környezetekben hol találkoztál hagyományápolással?

65. Olvasd el a *Kosztolányi*-idézetet! Milyen hangerő illik a szöveghez? Vítassátok meg, hogy megtörtént-e nyelvünk kisarjadása!

Kitűnő gyakorló tanárok beszélnek nekem, hogy latin, francia, német nyelvtani óráik mind őket, mind tanítványaikat érdeklik, de a magyar nyelvtani óráknak úgyszólván nincs anyaga, kérdései, csakhamar elsorvadnak, semmissé válnak. Ez érthető. Nyelvünket csak tulajdon rendszerével magyarázhatjuk, s nem egy idegenével, melyet kénytelen-keletlen alkalmazunk rá. Egy pillét se lehet magyarázni a növénytan megállapításával. Magából nyelvünkéből kell kisarjadnia bölcséletének, s ebből az új nyelvtannak. Az utolsó félszázadban ezen a téren sok döntő bűvárkodás történt. Jövő nyelvészeinek feladata, hogy ezeket összefogják, s amint hajdan Arany és Petőfi kiszabadította költészetünket, aztán Bartók és Kodály kiszabadította zenénket az európai költészet és zene elméletéből, ők is külön helyet teremtsenek nyelvünknek, s a régi latin-indogermán nyelvtanoktól függetlenül megalkossák az önálló magyar nyelvtant. Ez lesz a magyar nyelv igazi felfedezése.

66. Milyen nyelvi környezetben, és milyen céllal hangozhatott el az alábbi mondat?

Ebéd után ittunk egy pohár minerálkát, a kicsiknek meg zsvicsiket rendeltünk.

• Írj a környezettedben elhangzó hasonló mondatokat!

Korlátozott kódú nyelvek

Az információ ezer alakban jelenhet meg, de minden csatorna csak jól meghatározott típusú információt tud továbbítani. Ezért az üzeneteket mindig olyan jelekké kell átalakítani, mely a rendelkezésünkre álló csatornán átvihető. Ez azonban ritkán fordul elő. **A jelek átalakítását kódolásnak nevezzük.** A kódolásnak az információátvitelben **kettős célja** van.

- ✓ Egyrészt az üzenetet a csatornán átvihető alakra kell hozni,
- ✓ másrészt ezt úgy kell végrehajtani, hogy az üzenet minél gazdaságosabb, minél rövidebb idő alatt, és minél kevesebb veszteséggel jusson el a csatorna másik végébe.

Ha a vevő nem tudja az üzenetet értelmezni, nem jöhet létre kommunikáció.

Basil Bernstein, ismert brit nyelvész a *Kidolgozott és korlátozott kódok: szociális eredetük és következményeik* c. könyvében kifejlesztett egy

társadalmi kódrendszert, amit arra használt, hogy osztályozza a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó nyelvvariáció mintákat. Állítása szerint a középosztály tagjai egészen másként építik fel beszédüket, mint a munkásosztály.

Basil Bernstein elmélete szerint a **korlátozott kód** a munkásosztály által használt beszédminta egyik példája. Azt állította, hogy egy kód lehetővé teszi a tagok közti szoros kapcsolatot. Ez a társadalmi csoport olyan módon használja a nyelvet, hogy összefogja őket és sokszor olyan fél mondatokból is értenek, amiket más csoportok képtelenek lennének megérteni.

A korlátozott (közösségi) kódot jellemzi:

- rövid, grammatikailag egyszerű, gyakran befejezetlen mondatok;
- csak néhány kötőszó használata;
- kevés alárendelő szerkezet;
- mereven és korlátozottan használja a mellékneveket;
- mereven és korlátozottan használja a vonatkozó névmásokat;
- a személytelen névmás gyakori használata alanyként.

A korlátozott kódot mindenki elsajátítja és bizonyos élethelyzetben mindenki használja. A korlátozott kódot használjuk akkor is, mikor magánjellegű beszédet folytatunk. (Ez a beszéd átvált kidolgozott kódhasználatba, ha bonyolult feladatot kell megoldani.)

Basil Bernstein tanulmányozta a **kidolgozott kódot** is, amelyet a közép- és felsőosztály használ, hogy az oktatásban és az üzleti életben sikereket érhessen el.

A kidolgozott (formális) kódot jellemzi:

- pontos nyelvtani rendet, szintaxist alkalmaz;
- összetett mondatok, alá- és mellérendelő szerkezetet egyaránt használ;
- viszonyszók helyes használata;
- igényesen megválasztott melléknevek;
- az én személyes névmás gyakori használata.

67. Figyeld meg a társalgási szövegekből kiemelt mondatok szerkezetét és szókincsét! Mi jellemző rájuk?

- Te, a bringa milyen, az, amit kaptál?
- És? Amúgy, hogy vagytok? Mizújs?

- Szóval, hogy is mondjam, neki köszönhetem ...
- De, érted, beszélni úgy még elmegy.
- De most tudod, bejöttek Ungvárra, és akkor hoztak egy ilyen izét, hogy eddig meg eddig azt csináljuk meg, szóval, hogy ...
- Egyébként rendes hapsi, hát el nem tudom róla képzelni, hogy becsapjon, vagy valami ...
- És akkor végén, amikor ez már megtörtént, másfél óra múlva, akkor hogy nem kell még meleg víz, mert kiderült, hogy még van ...

68. Az idegen szavak túlzott használata időközönként érthetlenné teszi mondatainkat. Olvasd el az alábbi szöveget! Mit értettél meg belőle?

Amikor a következő szövegrészeket hallottam egy előadó beszámolójában, talán joggal merülhetett fel bennem az a gyanú, hogy az illető magatartása kimeríti a nagyképűség fogalmát. Szólt pedig egyik testes mondata akképpen:

„Rekonstrukcionális terveinket csak optimális finansiális lehetőségek esetén realizálhatjuk; kapacitásunk csak minimális konstrukciómódosítás feltételeit produkálja az eljövendő tervperiódus időszakában, ezért maximumisan kell orientálódnunk a racionális produktív termelés irányában...”

Ami leginkább szemet szúr ebben a szövegben, az az idegen szavak tovakodóan tünető halmozása. Azzal az esettel állunk szemben, amikor a beszélő a szakmai göggel párosuló nagyképűséggel, a műveltségének előkelősködő fitogtatásával akarja hallgatóit elbűvölni. Pedig a bővülés a szemfényvesztés rokon értelmű megfelelője, ezért igen kétélű kísérlet arra, hogy a beszélő levegye lábáról hallgatóit. Ellenkezőleg: zavart támaszt a megértésben, homályba borítja a mondanivaló tisztaságát, gyanút kelt a szándékának őszinteségével szemben.

Mennyire emberibb módon szólhatott volna az előadó egyszerűbben, világos magyarsággal, például így:

Felújítási terveinket csak a legkedvezőbb pénzügyi feltételek mellett valósíthatjuk meg; kapacitásunk csupán csekély szerkezetmódosítást enged meg a következő tervidőszakban. Ezért a legnagyobb mértékben kell ésszerű termelékenységre törekednünk.

(Szende Aladár)

- Találj ki az Idegen szavak és kifejezések kéziszótára segítségével csupa idegen szavakból álló mondatokat! Azután fordítsd le magyarra őket!

Gesztusnyelvek, jelnyelvek

A különböző népcsoportok a történelem során különböző nem nyelvi kifejezőeszközöket fejlesztettek ki az egymás közti, csoporton belüli kommunikáció elősegítésére. A gesztusnyelv, mely arc mimikából, testtartásból, kézmozdulatokból és egyéb összetettebb viselkedési folyamatokból áll (szokások, öltözködés), erősíti a csoportba való tartozás érzését. A közösség tagjai ezzel fejezik ki összetartozásukat rejtett módon, ami növeli az egymás iránti bizalom érzetét. Éppen ezért az eltérő gesztusnyelvet használó emberek idegennek érzik a másikat, ami együtt jár a távolságtartással és az óvatossággal, bizalmatlansággal a másik iránt. A gesztusnyelv jelentősége csoportonként különböző, és a kommunikációban alkotott kiegészítő szerepe különböző mértékű lehet.

A gesztusok általában nem alkotnak teljes jelrendszert (kivéve a siketek jelbeszéde), inkább csak kísérik beszédünket. Szerepük lehet a nyelvi jel helyettesítése (taps, kifütyülés, helyeslő bólintás stb.) mondanivalónk megerősítése (pl. vidám történet nevető arckifejezéssel egészül ki), a szavakkal mondottak kétségbe vonása (barátságtalan arckifejezés egy névnapi jókívánság közben). Egy részük velünk születik, az egész emberi nemre jellemző, ösztönös (pl. sírunk bánatunkban; nevetünk, ha jó kedvünk van).

Vannak olyan gesztusok is, amelyek csak bizonyos emberi csoportokban használatosak. (A németek tetszésnyilvánításként lefelé fordított tenyérrrel ütögetik az asztalt, és lábukkal dobognak hozzá.) A gesztusokat csak akkor értjük meg, ha egy közösség tagjaiként ezt megtanultuk, tehát megegyezésen is alapulnak.

Az emberi társadalomban mindig azok vannak a leginkább kiszolgáltatott helyzetben, akik mások, mint a többség. Azokra az emberekre utalunk, akiknek valamilyen téren több nehézséggel kell szembenéznüik, mint másoknak. Ez azonban nem betegség, hanem megváltoztathatatlan, sajátos állapotuk következménye. Ezek az emberek nem kevesebbek, hanem mások, mint az átlagember, speciális szükségletűek, **siketek**. Nekik a hallók világában komoly nehézséggel kell szembenéznüik. Kommunikációs és nyelvi készségük teljesen ép, csak más, mint a miénk: gondolataik, érzéseik, identitásuk kifejezésére **jelnyelvet** használnak.

A jelnyelvek jelentősen eltérnek a hangzó nyelvektől, mivel nem emberi hanggal képzettek, hanem vizuális jelekből állnak. Emellett azonban éppolyan gazdagok, bonyolultak, éppúgy képesek bármilyen jelentés és jelentésárnyalat kifejezésére, mint a hangzó nyelvek.

A siketség tehát önmagában nem jelent hátrányos helyzetet kommunikációs szempontból, a hátrány csak akkor jelentkezik, ha hallókkal

kell kommunikálniuk. A hallók is ugyanilyen hátrányos helyzetben vannak azonban akkor, ha idegen országban, nyelvismeret nélkül kell megértetniük magukat.

Minden nyelv és nyelvváltozat is egyformán értékes és bonyolult.

A hangzó és a jelnyelvek alapvető hasonlóságát mutatja az is, hogy a siketek agyuknak ugyanazokat a területeit használják a nyelv produkálására és megértésére, mint a hallók. **Az ember tehát nem beszélő, hanem nyelvhasználó lény.**

A jelnyelvek is ugyanúgy változnak területről területre, mint ahogy a hangzó nyelvek országról országra. A Magyarországon használt magyar jelnyelvnek pl. hét nagyobb területi változata, nyelvjárása van. A hangzó nyelvekhez hasonlóan a jelnyelvek is változnak és hatnak egymásra. A hangzó nyelv is hat a jelnyelvre, bár nagyon fontos tudni, hogy a hangzó nyelvek mindig nagyon sokban különböznek a jelnyelvektől. A magyar jelnyelvben nincsenek toldalékok és névelők.

Ahogy minden más természetes, tehát tudatos emberi tervezés nélkül kialakult nyelvet, a jelnyelveket is fonémák építik fel. A jelnyelvi fonémák azonban nem hangok. Más tényezők mellett pl. a kéz formája, a kéz mozgásának iránya, a jel helye képes arra, hogy megkülönböztessen egymástól egy-egy jelet. A siketek nemcsak kezük mozdulatait, hanem a mimikát is felhasználják jelentések kifejezésére.

JÓ, HA TUDOD!

A köztudatban elterjedt *süketnéma* helyett a *siket* szót használjuk. Ennek oka az, hogy a *süketnéma* szót a siketek több szempontból is bántónak, igazságtalannak érzik. Egyrészt a siketek nem *némák*: segítséggel, sokan megtanulnak hangzó nyelven kommunikálni. Másrészt a *süket* szót gyakran használjuk indulatból, szidásként. A magyarban korábban is létező *siket* szóhoz nem tapadnak kellemetlen asszociációk, így ma már ezt használjuk az udvariatlan *süket* és *süketnéma* helyett.

69. Keresz olyan műalkotásokat ábrázoló képeket, amelyek a következő megállapítást igazolják!

A gesztusok kommunikációs üzeneteire nagyon érzékeny a képzőművészet: festményeken és szobrokon nagyszerű példákat láthatunk erre. A kép vagy szobor többnyire valamilyen mozgást, cselekvést, viselkedésmódot ábrázol, és kézmozgások ezt színezik, ezt gazdagítják. Egy művészi alkotás sok információcsere többletet képes ezáltal nyújtani, és a jól eltalált mozgásos, nem verbális kommunikáció fokozni tudja a műalkotás esztétikai értékét.

(Buda Béla)

70. Bizonyos országokban másképpen működnek a jelzések! Olvasd el az alábbi részletet! Mi a véleményed?

Bulgáriában nem szabad bólogatni. a bolgárok metakommunikációja pont fordítva jelzi az igent és a nemet, mint a mienk. Tehát, amikor rákérdezel, hogy van-e még abból a remek sopszka salátából, és ingatni kezdik a fejüket, akkor lehet örülni, van belőle. Ha viszont bólintanak, akkor inthetsz a salátádnak. Némely bolgárok azonban rájöttek, hogy fordítva csinálják, mint a világ, ezért ők udvariasságból akkor bólintanak, amikor helyeselnek. Hogy ki és épp melyik rendszer szerint bólogat, annak felderítésére nincs biztos módszer.

(Internetről)

71. Berekedtél a sok fagyalttól, ezért nem szabad beszélned. Egy fontos eseményt azonban mindenképpen el akarsz mondani a barátaidnak. Kísérel meg jelbeszéddel, némajátékkal előadni; az osztály pedig találja ki, mit akarsz elmesélni!

72. Érzékeltesd a hangoddal! Mondd el a *Holnap reggel nyolckor* mondatot úgy, hogy a közlés fejezzen ki haragot, félelmet, boldogságot, féltékenységet, szerelmet, büszkeséget, szomorúságot, elégedettséget, együttlérzést!

73. Beszélgetsetek arról, hogyan kell egy-egy alkalomra felöltözni! Hogyan illik megjelenni egy családi összejövetelen, egy bulin, egy iskolai ünnepélyen, egy színházi előadáson és egy koncerten?

74. Gyűjts szépirodalmi művekből olyan kifejezéseket, amelyek nézésre vonatkoznak! Beszéljétek meg, hogy melyik mit jelent, és mikor mondhatjuk őket!

Pl.: Tágra nyitotta a szemét, riadtan nézett, ...

csak néztek egymásra tanácsot kérően, roppantul megilletődve. (Mark Twain)

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Melyek a nyelvi jelek legfontosabb jellemzői?
2. Határozd meg a nyelv fogalmát!
3. Milyen nyelvtípusokat ismersz?
4. Hova soroljuk a magyar nyelvet? Válaszodat indokold meg!
5. Mit értesz nyelvi identitás fogalma alatt?
6. Mi a jelnyelv?

2. Napjainkban a nyelvhasználat számos rövidítést használ (pl. *pézsé, zsé, íjé* stb.). Keress olyan rövidítéses példákat, amelyek esetleg megnehezítik a megértést! Milyen rövidítések nem érthetők a kívülállók számára? Te használsz efféleket a barátaiddal?

3. Van-e olyan szó, kifejezés, mondat, amelyet csak a te családod használ? Hogyan alakult ez ki? Milyen családi szokás van mögötte?

4. Mit gondolsz, mi lehet az oka a következőknek?

- A jelnyelvet elsajátító gyerekek előbb kezdenek el jelekkel jelezni, mint a halló gyerekek hangokkal beszélni.

- Nyelvi fejlődésük kezdetén a siket gyerekek is adnak ki hangokat, mint a halló gyerekek, azonban ezt hamarosan abbahagyják, és a beszédük spontán módon nem fejlődik tovább.

- A siketek „egyszerre is tudnak beszélni”: miközben jeleznek, azt is értelmezik, amit „beszélgetőpartnerük” jelez.

- A siketek beszéde gyakran eltér a hallókétól, bizonyos hangokat máshogyan ejtenek, és eltérhet a hanglejtésük is.

5. Nevezd meg azokat a helyzeteket, amikor az alábbi dolgok, jelenségek a jel szerepét betölthetik!

- Az ablakba kitett zászló
- Sápadt arc
- Összekulesolt kéz
- Sárga falevél
- Ásítás

6. Olvasd el kifejezően *Bessenyei György* gondolatait! Vitassátok meg az írás üzenetét a mai kor számára!

Valljuk meg, hogy nagyon megszükkültünk a magyarságba, melynek ugyan bőségbe soha nem voltunk. Csodálkozom nagy nemzetünkön, hogy ő, ki különben minden tulajdonainak fenntartásába oly nemes, nagy és állhatatos indulattal vi-

Bessenyei György

seltetik, a maga anyanyelvét felejteti láttatik; olyan világba pedig, melyben minden haza önnön nyelvét emeli, azon túl, azon perel, kereskedik, társalkodik és gazdálkodik.

Olyan szánakozásra s egyszersmind köpedelemre való csekélységgel kicsinyítik némelyek magokat, hogy magyarul nem lehet, mondják, jól írni, okoskodni, mivel sem ereje, sem elégsége nincsen a nyelvnek, melyekkel a tudományok szépségeket és mélységeket elől lehetne adni. Olybá venném, ha mondanád egy nagy hegynek, mely aranykövel tele volna, hogy semmit nem ér, mivel nincsen bánya s bányász benne.

Mit tehet arról a drága hegy, ha kincseit belőle nem szedik; mit tehet róla a magyar nyelv is, ha fiait ötet sem ékesíteni, sem nagyítani, sem felemelni nem akarják. Egy nyelv sem származott a föld golyóbisán tökéletes erőbe; de azért mégis sok van már erős és mély közöttük. Ha az anglusok soha nem kezdetek volna nyelveket írni, azon okbul, hogy gyenge, nem volna most sem fényes, sem oly mély, melyhez egy nyelv sem hasonlíthat már e részbe, noha gyengébb volt sokkal, mint most a magyar. (...)

Jegyezd meg e nagy igazságot, hogy soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehetette addig magáévá a bölcsességeket, mélységet, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelvén tudós, de idegenen sohasem. (...)

Melyik nyelvnek is lehetne több édessége, méltósága, mélysége és könnyű kimondása, mint a magyarnak? Mind a deák, mind a francia, mind a német görösebb nála. Kivált poétaságra, éneklésre, régi történetek elbeszélésére, dicsérő beszédre egy nyelv sem haladja meg. Olvasd meg az Embernek próbáját, Telemakust, Ágist, Lukanust, fogadom, nem fogod benne a magyar nyelvnek sem szűk voltát, sem sundaságát, sem csekélységét észrevenni. Nem volt ilyen erőbe az anglus nyelv Kanut alatt, sem a görög Amfiction idejébe, sem a francia Risselió előtt; de mégis elmehettek mostani tökéletességekre, mellyel az emberi nemzet csudálkozásra hozzák és bölcsességre tanítják. (...)

(...) Mozgásba, tűzbe kell hozni a nemzet elméjét újsággal, mégpedig a maga nyelvével, mert ha ötet a maga dicsőségével nem indítjuk, idegen dolgokra egészen nem indul.

(Részlet a *Magyarság* c. írásból)

SZÖVEGTANI, JELENTÉSTANI ÉS STILISZTIKAI ISMERETEK

A nyelv működésének, a nyelvhasználatnak a megfigyelése különböző kontextusokban, különböző cél elérésére

A szövegtan tudományosan rendszerezett (illetve sok tekintetben még ezután rendszerezendő) ismeretanyag a szövegről: funkciójáról, alaptermészetéről, makro- és mikroszerkezeti jellemzőiről. (Deme László, 1980)

A szövegtan elnevezés nem teljesen takarja a fogalmat. A szövegtan viszont a nyelvtudomány része, s a szöveg vizsgálata már nem csak nyelvi tényekre korlátozódik. Célszerűbb a szövegtudomány szó használata, de a textológia megfelelőbb kifejezés.

A textológia eredetileg szöveggondozást és irodalmi elemzést jelentette, mára tágabb értelemben vett szövegtanként használatos.

A textológia a szöveg mibenlétét, formáját, felépítettségét, kommunikációs funkcióját, grammatikai, szemantikai, pragmatikai összetartó erejét, fonetikai eszközeit, stílusát, típusait vizsgáló interdiszciplináris tudományág.

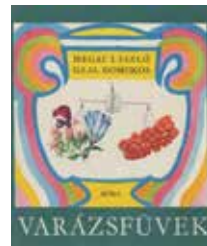
A szövegtan új tudományágnak számít, az 1960-as évekre tehető a kialakulása. Egy integrálódási folyamat indult meg, melynek eredménye az ókorig visszanyúló szövegvizsgálati módszer és a szövegtan kialakulása.

A következő feladatokkal a nyelv működését, a nyelvhasználatot figyelhetjük meg különböző kontextusokban. Megtapasztalhatjuk azt, hogy az emberek hogyan képesek a nyelvi szöveg által közvetített jelentésen túl is hatni, befolyásolni partnerüket, hogyan képesek megnyilatkozásaikkal akár cselekvéseket is végrehajtani.

75. Tanulmányozzátok *Megay László* és *Gaal Domokos* *Varázsfüvek* című könyvéből az alábbi szövegeket a szerkezet szempontjából!

- Hány mondategészből építkeznek?
- Számoljátok meg a mondategységeket is!
- Melyik mondatokról mondhatók, hogy szabadmondatok?
- Jelöljétek meg a csonkamondatokat is!

A) Kamilla

Orvosi székfű. Forrázata többek között jó borogató, görcsoldó, de gyomor-, bélhurut és mindenféle más gyulladás ellen is hatásos. Ósidők óta ez a leggyakrabban használt házi szer. Egészen egyszerű, szerény kis növény. Április végétől május végéig bárki szedheti szántóföldek, utak szélén, „libalegelőkön” vadon termő virágját, hogy otthon megszáritva mindig kéznél legyen, ha szükség van rá. A kamilla mintha tudná, melyik része szolgál gyógyításra: egy tövön több, úgynevezett fészekvirágzatot növel. Szórt állású, a gyógyításnál értéktelen levelei csenevésznek. Napjainkban már üzemi termesztésével is foglalkoznak olyan szikes talajon, amely másra alig volna használható.

B) Gyermekláncfű

Pázsitokon gyakran elénk tolakszik a gyermekláncfű vagy pitypang. Kora tavasszal kínálja sárga virágját, a gyerekek láncot főznek belőle. Nyár elején beérik fehér bóbitás termése. Ilyenkor keresik a kicsi gyerekek, hogy elfűjják, messze repítsék a pihéket róla. A gyógynövénygyűjtők a gyökerét keresik, amely epe- és májbaj elleni hatóanyagokat tartalmaz.

C) Galagonya

A galagonyával való ismeretség rendszerint egy karmolással kezdődik. Aki erdős helyen, dombos vidéken május–júniusban kirándul, szívesen tör néhány fehéren virágzó ágat a galagonyabokorról. De ha nem ügyel, az ágak hosszú tövisei alaposan megtréfálják. Nemhiába nevezik ezt a cserjét faluhelyen túskefának. Még akit tavasszal megsebzett, őszre az is megengesztelődik, ha látja majd 1,5 cm hosszúságú, szép vörös termését. Hát ha még azt is tudja, hogy a virágból és a termésből egyaránt fontos gyógyszert készítenek a szív működés erősítésére és érlelmeszesedés ellen.

D) Csipkerózsza

Galagonyabokor közelében gyakran találkozunk csipkerózsával. A két növény sokban hasonlít egymásra. Mind a ketten a rózsafélék családjához tartoznak. Jól megférnek egymás mellett. Egy időben nyitnak virágot, és érlelnek termést. Igaz, a csipkerózsza virága nagyobb és színesebb, bogyója is hosszabb, mint a galagonya termése, mégsem vádolhatja senki sem hivalkodással. Piros bogyóit nem dísznek nevelgeti, hanem gyógyteának. Legfőbb értéke a magas C-vitamintartalom, amit megőriz télen is, amikor legnagyobb szükségünk van erre. A csipkebogyóból lekvárt és szörpöt is készítenek.

E) *Kökény*

A kökény a növényvilág szegénylegénye. Bokros lejtőkön, erdei utak mellett terem. Így természetes, hogy mindig az üres tarisznyájú vándoroknak volt jó barátja. Nekik kínálta ősszel dércsipte, apró, kékesfekete, fanyar gyümölcsét. Aki elfogadta, aligha lakott jól, de legalább epebántalmak nem kínozták. Igaz, az orvosok főzet formájában ajánlják, de a vándoroknak a főzésről talán csak a pálinkafőzés jutott eszükbe. Van, ahol ezt is készítenek belőle. Nehéz elhinni, hogy a kökény is rózsaféle. De ha valakit egyszer megkarmolt töviseivel, az nem kételkedik többé.

76. Melyek azok a szövegszervező tényezők, amelyek segítségével előttünk is világossá válik: mi is tulajdonképpen a *Kontra Ferenc* által bemutatott senkiföldje? Miképpen segítik a szövegértést a párbeszéd-ek írásjelei?

Senkiföldje

Rengeteg ibolya nyílt a hegyoldalban, messziről kéklett, és ha onnan fújt a szél, a kertben is érezni lehetett. Igazi tavaszi illatfelhő lebegett felém, ahogy a diófán üldögéltem. Lógattam a lábam, és figyeltem, ki mit csinál. A tehén is örült, hogy kint lehet, friss fűvet legelt a kert végében. Nagyanyám vadsalátát szedett a virágzó mandulafák alatt. Nagyapám telerakott egy kukoricaszedő kosarat literes üvegekkel, kihozta a kertbe. De hiszen üresek – fordult meg a fejemben. Kilépte a távolságokat, minden állomáson lerakott egyet-egyét. Aztán háromlépésenként ásott egy lyukat, összesen tizenkettőt a kert teljes hosszában. Betemette az üvegeket, csak a nyakukat hagyta szabadon. Megkérdeztem tőle, hogy mit ültet beléjük.

– Semmit. A vakond ellen lesz.

– A vakond fél az üvegtől?

– Majdnem eltaláltad. Muszáj valamivel elriasztani, különben egy nap alatt tele lenne vakondtúrással a friss vetemény, mert szeret a porhanyós földben kóborolni...

– ... és beleüti az orrát az üvegbe, és elszalad!

– Nem az orra miatt megy el, hanem a füle miatt.

– Olyan nagyok a fülei?

– Olyan érzékenyek. Hang alapján tájékozódik. A legkisebb szél is ha belefúj az üvegbe, a hang odalent felerősödik, ami elviselhetetlen fájdalmat okoz a vakond dobhártyájának. Te is szoktál fütyülni a kulccsal. És milyen éles hangot ad! Ugyanúgy működik a literes üveg is, csak az a zene a vakond fülének szól, elhúzza a nótáját, és úgy menekül a

közeliéből a senkiföldje felé, hogy örökre elmegy a kedve attól, hogy a kertünkben áskálódjon.

Úgy jelent meg a képzeletemben a senkiföldje, mint egy hatalmas, sötét ország, ahová csak vakondok és rágcshalók járnak. Valahol nagyon mélyen lehet, ahova nem érhet értelmes földi halandó, csak csúszómászók és kétéltűek, mert ott zsáksötét a nappal és az éjszaka. Nagy fekete árnyék uralkodik a közepén, ő irányítja a földön is az árnyakat, mert mindenben és mindenkiben lakik valami gonosz, és az csak nagyon mélyről jöhet, ahol a vak vakond lakik többi csúnya társával. A senkiföldjén nincsenek gyerekek és postások, nincsenek jegyadók és tanítónők, nincsenek kutyák és biciklik, és kipukkadnak a labdák meg a léggömbök. Elbizonytalanodtam, mégsem akartam butaságokat kérdezni, de ezt az egyet mégis tudni akartam:

- Milyen messze van a senkiföldje, mikor ér oda a vakond?
- Ha mindjárt elindul, talán reggelre odaérhet.
- Kik lakják a senkiföldjét? – bátorodtam fel.
- A fácánok.
- Miért éppen azok?
- Mert okosak. Észrevették hosszú évek során, hogy a határövezetben nem szabad lövöldözni. Ravaszabbak a rókánál. Télen fürödnek a hóban, nyáron a porban csapattostul, szinte kihívóan, és bosszantják a vadászokat, hogy bezzeg rájuk nem lőhet senki. Elszaporodtak a senkiföldjén, még a fészüket is arra rakják. Látod azt a hosszú, frissen gereblyézett földsvot? Az ott a senkiföldje a kertünk végében.

Hát persze, feljebb kúsztam a fán, és rájöttem, hogy a két határvonal között húzódik a senkiföldje. Abban a pillanatban értettem meg azt a mondatot, amit nagyapa sokszor emlegetett: CIPŐD TALPÁN A SZÜLŐFÖLDED NEM VIHETED EL. Ugyanilyen diófák álltak a szemközti országban is, templomuk is volt, mint nekünk. Csak a fácánkakasok sértélhettek ide-oda kedvük szerint.

Nagyanyám a sárga szakajtóval jött ki. Ruhacsomókba kötött csíráztatott magvakat rakott ki a földre, az utalóval megjelölt sávokba szórta őket.

- Ide kerül a sárgarépa. Ettől úgy fütyörész, mint a rigó, nem kell a kulcsba fűjnöd, hogy szóljon.

Folyton erőltette, hogy nyersen egyek belőle. Ha húsleveset főzött, a frissen tisztított sárgarépából elém tett néhány darabot, mondván, hogy ettől fütyülnek szépen a gyerekek, de ez nem volt igaz. Főzve sem szerettem.

- Elszökött a tehén – kiáltottam a fáról kétségbeesetten. Káromkodva rohant utána a nagyapám, de hiába hívta vissza torkaszakadtából, csak

ment előre a feje után, húzta a földön kettészakadt kötelét. Nagyanyám megpróbált kukoricát zörgetni az alumíniumcsajkában, de ez a hang sem jutott el a tehén tudatáig.

– Biztosan elvékonyodott a kötél – mondta csüggedten a nagyapám.

– Talán véletlenül kettéharapta legelészés közben – próbálta menteni a nagyanyám, hiszen ő fejte, becézgette este-reggel. Biztosan kíváncsi volt a senkiföldjére, gondoltam én. Mert a tehén kényelmesen átsétált rajta, és odaát talált magának egy élénkzöld tisztást. Felénk fordította a hátsó felét, mintha meg sem akarna többé ismerni bennünket.

Nagyapám észrevett a túlsó oldalon egy kapálgató embert. Teli torokból odakiáltott neki, hogy fordítsa vissza a tehenet. Visszhangzott a táj, messzire el lehetett látni ilyenkor, míg ki nem hajtottak a lombok.

– Elkóboroltál, te csintalan jószág – kiáltotta a kapálgató ember a túloldalról, hogy a tehén is, meg mi is meghalljuk. Odament hozzá, hogy jobb belátásra bírja. Meglöködöste az oldalát: – Ejnye, no, megátalkodottja!

– A kötelet fogja meg a nyakán! – kiáltotta a nagyapám.

– Akkor sem akar elindulni – szólt vissza amaz.

Megjelentek a határőrök a kiabálásra. Nagyapám elpanaszolta nekik, hogy elszakította a kötelet, és most odaát legelészik, hiába a jóindulatú noszogató, egy istennek sem akar visszajönni. Széttárta a karját a kapás ember, mutatva, hogy nem és nem. Kifogyott az ötletekből. Közben a túloldalon is feltűnt két járőr, kutyát vezettek. Rövid tanakodás után fogták a tehén lelógó kötédarabját, és lassan vezetni kezdték a senkiföldje felé. Vonakodva lépegetett mögöttük a tehenünk. A diófáról figyeltem az eseményeket. Nagyapám adott egy gereblyét a mi határőreinknek. Elindultak a tehénért a senkiföldjére. Feszülten néztük mindannyian a jelenetet. Miután a jószág sikeresen átkelt a határon, elgereblyézték a nyomokat. Elindultak felénk.

– A tiltott határátlépést bünteti a törvény – mondta nevetve egyikük a nagyapámnak, aki megköszönte nekik a szívességüket.

Láttam, hogyan távolodnak el a senkiföldje túloldalán a járőrök a kutyával. Megálltak, és nevettek egyet, alighanem a tehenről mesélnek majd társaiknak is. Tömény ibolyaillatot hozott a szél, nem ismert senkiföldjét, semmilyen akadályt, vannak a földön megállíthatatlanok, amiknek nincs kiterjedése, csak fényük van, mint a csillagoknak, vagy röptük, mint a madaraknak; arra gondoltam, hogy a virágok mind szabadok, elviheti magjukat a madár vagy a szél, bárhol kikelhetnek, és az lesz a hazájuk, ahol gyökeret eresztenek.

77. Csoportosítsátok az alábbi szavakat a következő szempontok szerint! Alkossatok velük egységes szöveget! A kész szöveg lehet reklám, hirdetés, élménybeszámoló stb.

Tőszó	Egyszerű toldalékos szó	Összetett szó		Többszörösen összetett szó	
		toldalék nélkül	toldalékkal	toldalék nélkül	toldalékkal

1. gépkocsivezető-tanfolyam	14. itt-tartózkodásáig
2. diploma	15. balesetveszélyes
3. nyersanyagból	16. textildarab
4. autóbusz-közlekedés	17. lélegzetvisszafojtva,
5. hazai	18. fő
6. fénykép	19. folyammederben
7. nagy méretű	20. néha-néha
8. gonddal	21. csemegeeszőlő-fajta
9. képességű	22. édesapámmal
10. ért	23. dimbes-dombos
11. barátai	24. jószívű
12. balett-tánckar	25. ág
13. beszélő	

A nyelvi elemek stílusértéke

A hangok stilisztikai értéke

A hangszimbolika az az elmélet, mely szerint a nyelv egyes hangjai bizonyos jelentést hordoznak.

Utalásokat a hangok szimbolikus jelentésére már az ókori görögöknél találunk. Például *Platon* *Kratülosz* c. dialógusa utal arra, hogy *Kratülosz* szerint *a szó hangalakja és jelentése között kapcsolat van.* A magyar nyelvtudományban *Fogarassy János*nál találunk utalásokat erre szótárában: *... mind a hangoknak, mind a mássalhangzóknak is jelenéssel kell az eredeti ősnyelvben bírni, egyes szókat tenni.*

A hangszimbolikával részletesen *Zsolnai Béla* foglalkozott *A nyelvi stílus* című könyvében. Történeti áttekintést ad arról, hogy kik foglalkoztak ezzel a kérdéskörrel.

Fó Nagy Iván 1959-ben *A költői nyelv hangtanából* című műve fonetikai alapon magyarázza a beszédhangok hangulati hatását.

A magánhangzók szonettje

Szurok Á! hó É! rőt I! zöld Ü! kék O! – csak egyszer
lehessek titkotok mind elbeszélni bátor!

Á!: – bolyhos öv, mely a setét legyek faráról
csillog, ha szörnyű bűzt belepnek lomha testtel!

Á! **árnyak öble! É! hús párák, tiszta sátor,**
halk hóvirág, királyi hermelin, jégtűs gleccser!

I! bíborok, kihányt vér, kacagógörccs a keccsel
vonagló női ajkon, ha düh rándítja s mámor!

Ü!: – az isteni tenger nyugodt, gyűrűző **tánca,**
nyájjal hintett fehér csöndje, tudósok ránca
a békés homlokon, mit alkímia **tép föl.** –

Ó!: – szörnyü harsonák, mik ítéletre zengnek,
és Csönd, melyben világok és angyalok kerengnek,
Oméga! – viola sugár az Ő szeméből!

(Arthur Rimbaud)

(Tóth Árpád fordítása)

Fó Nagy Iván megvizsgálta költők verseit. Véleménye szerint az *n*, *l*, *m* a szelíd hangú versekben a gyakoribb. A *k*, *t*, *r* a támadóban. A hangszimbolika az utóbbi években vonult be az elemzésbe. Nem csupán a szépirodalmi elemzéssel foglalkozik, hanem vizsgálja a hétköznapi hangstilisztikát is.

A mély magánhangzók szomorú, komor hangulatot kölcsönöznek a versnek, a magas magánhangzók vidám hangulatot. A vidám versekben a magánhangzók vannak nagy számban.

I és *e* – a legvidámabb

A és *á* – a legszomorúbb

L, *m*, *n*, *ny* – a legzeneibb

P, *t*, *ty*, *k* – a legszürkébb

A szókészlet elemeinek hatása a szépirodalmi művekre

A szókészlet a nyelv szavainak összessége, azon szavak, melyek egy nyelvben megtalálhatók.

A szókészlet minden eleme nagy hatással van az irodalmi műre.

Társadalmi szókincs

a) Alapszókincs – hatásuk semleges

b) Perem szókincs – árnyaltabb hatást adnak

Megfelelő szöveggörnyezetben a legsemlegesebb szavak is érzelmi hangulattal telítődnek. A legnagyobb stilisztikai töltete a szak- és nyelv-járási szavaknak van.

Szakszavak – a szóbeli és írásbeli közlésben egyaránt használatosak, akkor, mikor valamely szakma képviselői cserélik ki gondolataikat. Csak akkor kell használni, ha szakmabeliekkel beszélünk. A szépirodalomban a szakszavakat nem használják, a XX. századi művekben sokasodtak, például József Attila verseiben.

Nyelvjárás szavak – tájszavak, főleg érzelemfelkeltő, környezetet, embert felidéző ereje van. A költők, írók egyaránt felhasználják nyelvükben. Pozitív jellemzésre Tamási Áron művében találunk példát.

Archaizmusok használata – az elavult szavak sajátossága, hogy elavult a forma, a tartalom, a fogalom, amit jelöl. Jellegeből adódik, hogy a szövegnek régies árnyalatot ad. Megtalálható Arany János *Toldi* című művében, de Ady is gyakran alkalmazta.

Neologizmusok – hatásuk expresszív, különösen érdekesek a hapax legomenonok¹. Használatuk akkor létjogosult, ha a nyelv törvényeit tiszteletben tartják, ízléssel alkalmazzák. Alkotásukkor a költőnek gondolnia kell a közérthetőségre.

Állandósult szókapcsolatok, közmondások – szemléletességük és környezetfelidéző szerepük van. Pl.: *Körmére ég a dolog*.

A szállóigéknek is nagy stílusértéke van. Iskolázottabb körökben használják a társalgási stílusban. Hangulatuk forrása abból adódik, hogy egyenes értelemben használják őket. A publicisztikai stílus kedveli a címekben.

Idegen szavak – igen erős stilisztikai erővel rendelkeznek. A félműveltség biztos jele az idegenszavak használata. Erős a stiláris értékük. Néha ünnepélyesebb, néha durvább. Az idegen szavak használata burjánzóban van. Kazinczy az idegen szavak használatával kapcsolatban csak annyit mond: *Hamisan lépni a táncba csak annak szabad, ... aki táncolni igen jól tud, és akit a grácia látatlanul lebeg körül*.

78. Állapítsátok meg a határozó fajtáját és az azt kifejező szófajt!

1. (...) éber fák füleltek nesztelen. (*Áprily Lajos*)
2. Roskadófélben van a ház. (*Petőfi Sándor*)

¹ *hapax legomenon* – az olyan alkalmilag létrehozott szavakat, amelyek egyediségükkel ragadják meg a befogadót, hapax legomenonnak nevezzük. Görög eredetű szó, egyszer kimondott a szó szerinti jelentése. Ha egy költő saját maga alkotta szót használ, akkor egyedi szóalkotásról, vagyis hapax legomenonról beszélünk. A költői képek jó része egyéni alkotás. Pl.: ... *csak a fecske csicserg.* (*Babits Mihály*: Május huszonhárom Rákospalotán)

3. Anyjának minden jót kíván. (*Fazekas Mihály*)
4. Alkonyatkor ím eltűnik. (*Arany János*)
5. Ha látsz száraz kórót szélvésztől kergetve, (...) (*Petőfi Sándor*)
6. Túl a Tiszán van egy csikós nyájastul. (*Ismeretlen szerző*)
7. A fiatal Csetneky halálsápadtan kapkod ki a zsebéből egy papírlapot. (*Móricz Zsigmond*)
8. Fejük fáj a vasalástól. (*József Attila*)
9. Ezen a napon volt a szavazás a jobbágyság felszabadításáért. (*Móricz Zsigmond*)
10. Tetszett a tűzről pattant sihedernek az alku. (*Fazekas Mihály*)
11. Hóval söpörték be a szelek az utat. (*Petőfi Sándor*)
12. Igézve álltam, soká, csöndesen, (...) (*Tóth Árpád*)
13. Tenger virág nyílik tarkán körülötte, (...) (*Petőfi Sándor*)
14. ... És fölrohan lóhalálában Csokonai Vitéz Mihály. (*Petőfi Sándor*)
15. Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza! (*Fazekas Mihály*)
16. A magyar név megint szép lesz, / Méltó régi nagy híréhez, (...) (*Petőfi Sándor*)
17. Lovas vágat át a riadt csöndön. (*Kosztolányi Dezső*)
18. Ég a napmelegtől a kopár szik sarja. (*Arany János*)
19. Egész úton – hazafelé – Azon gondolkodám, (...) (*Petőfi Sándor*)
20. Előttünk már hamvassá vált az út (...) (*Tóth Árpád*)

A szófajok stilisztikai szerepe

Az ige

A verbális stílus eszköze. Kifejező értéke nagy. Szerepét az irodalmi alkotásokban Csűry Bálint értékelte nagyra. A legszebb alkotóerőnek nevezte. Napjainkban elterjedt, divatosná vált, s használatából a beszélő jellemére is lehet következtetni.

Terpeszkedő kifejezés úgy jön létre, hogy a mondat egyszerű ígéje helyett az igéből képzett főnévből és egy járulékos segédigéből áll.

Pl.: *az ügy hamar elintézését nyer*

Az ilyen terpeszkedő kifejezések személytelenítik a beszédet. A hivatalosból kerül át a köznyelvbe. Az ikes igék lassan kiveszőben vannak. A XVII. században sokszor iktelen alakot használtak az ikes ige helyett. A névszóból képzett igék nem állandó ikes igék. Ezeket a nyelvművelés nem ajánlja ikesen ragozni (*uzsonnázik, reggelizik*). Az *-ódik, -ódik* állandó ikes igéket ikesen kell ragozni (*fésülködöm, bizakodom*). Az expresszionizmus kedveli az igéket, mert mozgalmasságot visznek a stílusba.

A főnév

Mint megnevező szófaj a főnév a stílus kedvelt kifejezőeszköze. A század eleji szimbolisták és impresszionisták kedvelték. Különösen Ady Endre. Nála vannak a szóújítások, hapax legomenonok. Olvassátok el *Ady Endre* versét, nagyon szemléletes példa.

A Tisza-parton

Jöttem a Gangesz partjairól,
Hol álmodoztam déli verőn,
A szívem egy nagy harangvirág
S finom remegések: az erőm.

Lantos György: Tisza-part, 1990-es évek

Gémes kút, malom alja, fokos,
Sivatag, lárma, durva kezek,
Vad csókok, bambák, álom-bakók.
A Tisza-parton mit keresek?

A melléknév

Szemléletessé teszi a stílust. Gyakori az impresszionisták – Juhász Gyula, Tóth Árpád, Babits Mihály – verseiben. Az impresszionista költészet egyik mintadarabja *Tóth Árpád* Körúti hajnal (1923) című verse. Ez a vers a pesti táj ébredésének három mozzanatát ragadja meg: a még derengő, színeket kioltó szürkéséget, az első fény felragyogásának néhány perces bűvöletét, ünnepi csodáját, majd a nappali élet kijózanító valóságát. A költőt mindig vonzották a hajnal és az alkony benyomásai, hangulatai,

amikor elmosódnak az éles kontúrok, új színeket, árnyalatokat kapnak a tárgyak, s minden súlytalanabbnak, lebegőbbnek tűnik. Tóth Árpád már egy korábbi versében, a *Hajnali szerenádban* a hajnalt „nagy impresszionistának” nevezte.

Virrad. Szürkül a város renyhe pizska,
De túl, az enyhe, tiszta messzeségben
Új rajzlapját kifeszíti az égen
A hajnal, a nagy impresszionista.
Ezüst ónnal szeszélyes felhőt rajzol
És álmodozva pingál enyhekéket
S ragyogva túzi az isteni képet
Az ürbe a hold, nagy rajzszög, aranyból.

A számnév

A nyomósítás eszköze, a színekdoché építőköve. A *Kőműves Kelemenné* című székely népballadában szemléletes a számnév stílusértéke.

Tizenkét kömijes ésszetanakodék
Magoss Déva várát hogy felépítenék
Hogy felépítenék félvéka ezüstér
Félvéka ezüstér félvéka aranyér
Déva várossához meg is megjelöntek
Magoss Déva várhoz hézza is kezdődtek
Amit raktak délig leomlott estére
Amit raktak estig leomlott röggere

A névmás

A nyomósítás eszköze, erős érzelmi színezetet ad a beszédnek és a stílusnak. Pl.: *Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát.*

A határozószó

Drámaiságot vihet a stílusba. A nyomósítás eszköze. Az elbeszélő műfajok kedvelik.

A módosítószó

Erős érzelmek, gúny, lekicsinylés fejezhető ki segítségével. Pl.: *Ki, Toldy György! El-elinnen.* Ezt elliptikus használatnak nevezzük. Lényege, hogy az igekötős állítmány hiányosan szerepel, csak az igekötő szerepel a mondatban.

Az igenevek

Átmeneti szófajt alkotnak. Nagy a stilisztikai értéke az igenévnek. Például *Ady Endre* Az öreg Kunné (paraszti tárgyú vers. Egy-egy versszak felér egy szociográfiai tanulmánnyal. Nominális a stílusa) és *Radnóti Miklós* Nem tudhatom című verse. A melléknévi igenév tulajdonságot, a cselekvést tulajdonságként nevezi meg. A határozói igenév a cselekvést pedig körülményként.

Az indulatszó

Érzelmeket kifejező szófaj, tagolatlan formában fejezi ki az indulatokat.

79. Állapítsátok meg a határozó fajtáját és az azt kifejező szófajt!

- a) (...) éber fák füleltek nesztelen. (*Áprily Lajos*)
- b) Roskadófélben van a ház. (*Petőfi Sándor*)
- c) Anyjának minden jót kíván. (*Fazekas Mihály*)
- d) Alkonyatkor ím eltűnik. (*Arany János*)
- e) Ha látsz száraz kórót szélvésztlől kergetve (...) (*Petőfi Sándor*)
- f) Túl a Tiszán van egy csikós nyájastul. (*Ismeretlen szerző*)
- g) A fiatal Csetneky halálsápadtan kapkod ki a zsebéből egy papírlapot. (*Móricz Zsigmond*)
- h) Fejük fáj a vasalástól. (*József Attila*)
- i) Ezen a napon volt a szavazás a jobbágyság felszabadításáért. (*Móricz Zsigmond*)
- j) Tetszett a tűzről pattant sihedernek az alku. (*Fazekas Mihály*)
- k) Hóval söpörték be a szelek az utat. (*Petőfi Sándor*)
- l) Igézve álltam, soká, csöndesen (...) (*Tóth Árpád*)
- m) Tenger virág nyílik tarkán körülötte (...) (*Petőfi Sándor*)
- n) ... És fölrohan lóhalálában Csokonai Vitéz Mihály. (*Petőfi Sándor*)
- o) Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza! (*Fazekas Mihály*)
- p) A magyar név megint szép lesz, Méltó régi nagy híréhez (...) (*Petőfi Sándor*)
- r) Lovas vágat át a riadt csöndön. (*Kosztolányi Dezső*)
- s) Ég a napmelegtől a kopár szik sarja. (*Arany János*)
- t) Egész úton – hazafelé – Azon gondolkodám (...) (*Petőfi Sándor*)
- u) Előttünk már hamvassá vált az út (...) (*Tóth Árpád*)

80. Szólítsatok fel a következő igékkel! Alkalmazzátok változatosan a számot és a személyt!

1.	foszt, bocsát, bólingat, fojt, lát, nevet, hegeszt, hánt, hint, bizonyít
2.	arat, akaszt, bánt, ért, ereszt, fut, köt, felejt, fogyaszt, állít
3.	tapaszt, önt, ront, sújt, oszt, fáraszt, tart, tilt, szít, díszít
4.	vet, hervaszt, oszt, vallat, mulaszt, irt, fest, ment, nyújt, olt

81. Keressétek meg a tárgyat az alábbi mondatokban! Határozzátok meg a tárgy fajtáját és az azt kifejező szófajt!

- a) Mindenik mond néki nyájasat vagy szépet. (*Arany János*)
- b) Győzelemből várják a királyt. (*Vörösmarty Mihály*)
- c) A bátrakat segíti a szerencse. (*Közmondás*)
- d) A kapu közt hevenyében ötvenet vágnak rá... (*Fazekas Mihály*)
- e) Azt vegye hát el valaki tőlem! (*Arany János*)
- f) Sokat mondott Jancsi megeredt nyelvével. (*Petőfi Sándor*)
- g) Tót a bemutatkozás és az üdvözlések után mentegetőzni próbált.
(*Örkény István*)
- h) Nem tud még egy szál fára találni. (*Fazekas Mihály*)
- i) Addig üsd a vasat, míg meleg! (*Közmondás*)
- j) Látni szeretné azt Matyi... (*Fazekas Mihály*)
- k) Akasszátok föl a királyokat! (*Petőfi Sándor*)
- l) Kertem nárcisokkal / Végig ültetéd... (*Csokonai Vitéz Mihály*)

A mondatok stilisztikája

Minden nyelvi szinten érvényes, hogy a kommunikációnak szigorúan vett gyakorlati szempontját meghaladó, a megszokottól eltérő nyelvi megoldások stíluselemmé válnak. Így van ez a mondatok szintjén is. A mondatok stílushatása többnyire éppen úgy a felsőbb nyelvi szinten jut kifejezésre, mint más nyelvi elemeké. A mondatstilisztikai eszközöket több szempont szerint (tartalmuk, alakjuk, illetve szerkezetük alapján) tudjuk csoportosítani.

Az elsősorban tartalmuk miatt hatásos, azaz szemantikai stíluselemek a **trópusok**. A trópusok előfordulnak mindennapi beszédünkben is

(pl. *a hegy leve 'bor'*), de gyakori és tudatos alkalmazásuk elsősorban a szépirodalmi nyelv sajátossága. A mondat szinten, azaz a mondatnak egymással szó szerkezetben nem álló szavai között kialakuló metaforikus vagy metonimikus viszony gyakori a költői nyelvben. Mivel a trópusok alkotóelemei eltávolodnak egymástól, erősebb stílushatást eredményeznek, mint az összetett szóban vagy a szó szerkezetben keletkezett társaik.

Pl.: *Órák múltak el ilyen nagy zordságban, de lámpagyújtás után mégis megereszkedett valamicskét a belső időjárás.* (Tamási Aron)

A mondat alakja, szerkezete is sok esztétikai lehetőséget rejt magában. Ezeket a formai stíluselemeket **alakzatoknak** nevezzük. Alakzatokkal találkozhatunk más nyelvi szinteken is, a mondatban azonban különösen sok formai megoldásra van mód.

Kijelentő mondat

A kijelentő mondatok általában indulatmentes, tényszerű közlés kifejezői leírásokban, események elbeszélésében, objektív hangvételű szakmai jellegű szövegekben. Leginkább a tudományos stílus kedveli, a tárgyilagosság kifejezőeszköze. A rövid kijelentő mondatok a drámaiság kifejezői.

Pl.: *A tómedencék feltöltődését a vizinövények siettetik. Amikor a zöld növény-szigetek részekre tagolják a nyílt víztükröt, a tó fertővé alakul. Ha már csak helyenként csillog nyílt víz, a fertő mocsárrá válik. Amikor már teljesen benőtte a növényzet a tavat, a mocsár láppá lesz.* (Egy földrajz tankönyvből)

Költői szövegkörnyezetben a kijelentés drámai hatást, fojtott indulatot, feszülő-feszítő hangulatot is kaphat.

Pl.: *A pohár eltörik / S kihull a fog. / A lámpa lezuhan / S a szív megáll.* (Kosztolányi Dezső)

A felszólító mondat

Tartalmánál fogva erős a stilisztikai értéke. Akaratot, parancsot fejez ki. Pl.: *Petőfi Sándor* A XIX. század költői c. vers.

*Ne fogjon senki könnyelműen
A húrok pengetéséhez!
Nagy munkát vállal az magára,
Ki most kezébe lantot vesz.
Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalmaid s örömed:*

*Nincs rád szüksége a világnak,
S azért a szent fát félretedd...*

*Előre hát mind, aki költő,
A néppel tűzön-vízen át!
Átok reá, ki elhajtja
Kezéből a nép zászlaját,
Átok reá, ki gyávaságból
Vagy lomhaságból elmarad,
Hogy, míg a nép küzd, fárad, izzad,
Pihenjen ő árnyék alatt! (...)*

(Részlet Petőfi Sándor A XIX. század költői c. versből)

A felszólító mondatok gyakori alkalmazása keménnyé, erőteljessé teszi a stílust.

A kérdő mondat

A kérdő mondat bizonytalan vagy hiányos ismereteket tartalmazó mondatfajta. Segítségével a beszélő felkérheti a hallgatót tudásvágyának kielégítésére. A hétköznapi beszédben a kijelentő mondaton kívül valamennyi mondatfajta rendelkezik valamilyen érzelmi-hangulati többlettel. Különösen így van ez a szépirodalmi nyelvben, az elevenség, a fordulatosság eszköze. Így aztán a kérdő mondat is kifejezhet figyelemfelkeltést, tűnődést, a költői kérdés nyomósító állítást, fenyegetést stb. Megkülönböztetünk **kiegészítendő** és **eldöntendő** kérdést.

Pl.: *Kukorica Jancsi, ki is lehetne más?*

A kérdések sokszínű világába nyerünk betekintést Szikszainé Nagy Irma példái segítségével.

Figyelemfelkeltő kérdés:

Csókai csókának / Mi jutott eszébe? (Móra Ferenc)

Felrázó erejű felszólítás:

Rabok legyünk, vagy szabadok? (Petőfi Sándor)

Meggyőződést kifejező kérdés:

Mi ne győznénk? (Petőfi Sándor)

Tűnődő kérdés:

*Mi megyünk-e vagy a felhő, / Vagy a lenge déli szellő, / A szelíden
rám lehellő?... (Vajda János)*

Madarász Viktor: Dózsa György, 1904

Dózsa György unokája vagyok én,
Népért síró, bús, bocskoros nemes.
Hé, nagyurak, jó lesz tán szóba állni
Kaszás népemmel, mert a Nyár heves.

A Nyár heves s a kasza egyenes.
Hé, nagyurak: sok rossz, fehér ököl,
Mi lesz, hogyha Dózsa György kósza népe
Rettenetes, nagy dühvel özönöl?

Ha jön a nép, hé, nagyurak, mi lesz?
Rabló váraitokból merre fut
Hitvány hadatok? Ha majd csörömpöléssel
Lecsukjuk a kaput?

(Ady Endre)

Költői (szónoki) kérdés:

De lehet-e fönséges, ami nem egyszerű? (Petőfi Sándor)

Fenyegetés:

Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép, | Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad? (Petőfi Sándor)

Felkiáltó mondat

Az érzelmileg hangsúlyozott mondanivaló kifejezője: csodálaté, lelkesedésé, gúnyé, öröme. A megszólítás is felkiáltó mondatból történik.

Pl.: *Jaj, de álmos vagyok!*

De szeretek olvasni!

Jaj, de fáj!

Óhajtó mondat

Erős a stílushatása. Az óhajtó mondatok tűnődővé, lassúvá teszik a stílust.

Pl.: *Hej, ha én is köztetek mehetnék,*

Szép magyar vitézek, aranyos leventék. (Petőfi Sándor)

A fent tárgyalt mondatfajtákhoz gyakori szerkezeti megoldások tartoznak. A kijelentő és az óhajtó mondat szerkezete általában teljes, a felkiáltóé sokszor hiányos. A mondatszerkezet hiányossága, tagolatlansága, azaz az alkalmi mondatszerep szokatlansága miatt erősebben hat. A hiányos mondat alkalmas a lappangó tartalom kifejezésére, és különösen balladákban gyakori. A drámaiság érzése társul hozzá. Ez a mondat szerkezet jellemző a hétköznapi beszédre is, ezért a párbeszédű művek sajátosságaként jelentkeznek, s pergővé, életszerűvé teszi stílusukat.

Az egyszerű mondat

Az egyszerű mondat kevésbé bonyolult gondolatok kifejezője. A nyelvben gyakoribb az előfordulása, mint a szépirodalmi művekben. A balladákban a feszültséget érzékelteti.

Az összetett mondat

Az összetett mondat a tudományos stílus sajátja, de a szépirodalomban is gyakori. Indulatokat, felháborodást lehet kifejezni vele.

Pl.: ...Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig,

Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.

Új lángok, új hitek, új kohók, új szentek,

Vagy vagytok, vagy ismét semmi ködbe mentek.

Vagy láng csap az ódon, vad vármegye-házra,

Vagy itt ül a lelkünk tovább leigázva.

Vagy lesz új értelmük a magyar igéknek,

Vagy marad régiben a bús, magyar élet...

(*Ady Endre*: Fölszállott a páva)

82. Állapítsuk meg, hogy az alá- vagy a mellérendelő összetett mondatnak melyik fajtái fordulnak elő ezekben a verssorokban! (Az idézetek *Petőfi Sándortól* valók.)

- a) Fölnevelem szegényt, hisz úgyszincs gyermekem.
- b) A rendbe szedett nép ugyancsak megállott, Amint megrohanták a magyar huszárok.
- c) S akként cselekedett, amint megfogadta.
- d) Éj van-e, vagy szemem világa veszett ki?
- e) Felelnem kelle – hát az Írást abban hagytam.
- f) Tudom, sokat koplaltál...
- g) Gyönyörűséges volt, amit ekkor látott.
- h) Meg is állt, hogy körülnézze a világot.
- i) Öreg volt a halász, térdig ért szakálla.
- j) A nyelv mozog, s a kéz pihen.

83. Alakítsátok át ezeket az igealakokat a következő szempontok szerint (tárgyas = határozott, alanyi = általános ragozás)!

nézünk (határozott ragozás, T/3. személy, múlt idő, feltételes mód)
tanulja (általános ragozás, E/2. személy, jelen idő, felszólító mód)
viselkedek (határozott ragozás, T/1. személy, jövő idő, kijelentő mód)
olvas (általános ragozás, T/2. személy, jelen idő, feltételes mód)
viszünk (határozott ragozás, E/1. személy, jelen idő, kijelentő mód)
alakítsák (általános ragozás, E/3. személy, múlt idő, kijelentő mód)

• Szerkesszetek belőlük rövid, informatív mondatokat, amelyeket az osztályközösség számára lehetne kiakasztani a falra!

84. Alkossatok felszólító vagy tiltó mondatokat ezekkel az igékkel!

betakarózik, nyes, vonz, ráz, kúszik, fegyelmez, olvas, fogódzik, legelész, úszik, áldoz, változik, alkalmaz, intéz, érkezik, hallatszik, jegyez, hibázik, hoz, mos

85. Fogalmazzatok az iskolai élettel kapcsolatban olyan mondatokat, amelyekben határozatlan alanyok vannak!

86. Alkossatok olyan mondatokat, amelyekben az állítmány valamilyen tulajdonságot, minőséget állapít meg az alanyról!

87. Javítsátok ki a nyelvhelyességi hibákat!

1. Az édesanyák mindent elkövetnek gyermekük felgyógyulása miatt.
2. A járművek az út javítása végett kerülő úton közlekednek.
3. A palántákat a gyorsabb növekedés miatt öntözzük.
4. Nagypám öregsége végett ment nyugdíjba.
5. Betegség végett zárva.

88. Keressük meg az ezekhez az állatnevekhez illő elő- vagy utótagokat, majd írjuk le őket hibátlanul!

medve	róka	farkas

préri, vörös, lyuk, táncoltató, éhes, verem, vadászat, les, járású, kutya, kölyök, cukor, gomba, lelkű, örvös, csapda, mosó, fog, jeges, tánc, prém, étvágyú, bocsi

89. Írj példákat a propagandáról!

Az eszmék, nézetek terjesztését a modern társadalmakban propagandának nevezzük. A propaganda leggyakoribb eszközei a leegyszerűsítés vagy a felnagyítás, a befogadó elvárásaihoz való igazodás és a meggyőződésekkel való „fertőzés”. Jó és rossz ügyek, nézetek mellett egyaránt lehet propagandát kifejteni. Jó ügyek például a környezet és az egészség védelme, a katasztrófák által sújtott területek és rászoruló emberek megsegítése.

- a) Gyűjts példákat a közelmúltból jó ügyek propaganda tevékenységéről! Vizsgáld meg, mennyire működött hatékonyan a propaganda! (Gyűjthetsz példákat az iskola, a település, az ország életéből.)

90. Milyen iskolai ügy érdekében fejtenél ki szívesen propagandát? Készíts hozzá kampánytervet!

91. Gyűjts történelmi példákat arról, amikor rossz ügyeket szolgáltak az emberek, vagy „bedőltek” valamilyen propagandának és maguk is áldozattá váltak!

Ki köszön előre?

- A férfi köszönti előre a nőt, még ha idősebb is nála.
- A fiatalabb köszönti előre az idősebbet.

- A társaságba újonnan érkezett köszönti előre az ott lévöket.
- A beosztott a magasabb rangút.
- A köszönést kötelező módon fogadjuk, ennek elutasítása súlyos sértés annak, akitől kaptuk.

92. Szerkesszettek idézést! Idézzétek pontosan az itt következő, megjegyzésre érdemes szavakat! Ahol lehet, ékeljétek be az idéző mondatot az idézetbe! Ügyeljétek arra, hogy az idéző mondat jellegzetes igéjét minél változatosabban alkalmazzátok!

1. Ha élet zengi be az iskolát,
Az élet is derűs iskola lesz. (*Ady Endre*)
2. Fiaim, csak énekeljétek! (*Tompa Mihály*)
3. Elhull a virág, eliramlik az élet. (*Petőfi Sándor*)
4. Gondolj merészet és nagyot, és tedd rá éltedet! (*Vörösmarty Mihály*)
5. Szeresd a hazát, és véd meg minden rontás ellen! (*Balassi Bálint*)
6. Nem a pacsirta fontos, csak a dal. (*Juhász Gyula*)
7. Jól tudom, mi lappang bokrodnak megette. (*Arany János*)
8. Erős akarat nem ismer akadályt. (*Zrínyi Miklós*)
9. Semmi sem jellemző annyira egy nyelvre, mint sajátos hangzása.
(*Kodály Zoltán*)
10. Könnyebb egy csatát megnyerni, mint leírni. (*Móra Ferenc*)
11. Oly korban éltem én e földön, mikor a költő is csak hallgatott.
(*Radnóti Miklós*)
12. A szívem úgy elnehezült, mintha kialvó mécsként lobogna benne az élet. (*Gárdonyi Géza*)
13. Nem békülök meg, bármit is beszéltek. (*Kosztolányi Dezső*)
14. Mi jó az értelemnek kacagni ott, hol szívek megrepednek.
(*Madách Imre*)
15. A harcot, melyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés.
(*József Attila*)

Különböző forrásokból: könyvekből, lexikonokból, szótárakból, regényekből, versekből, szónoklatokból sok híres ember mondása vált közismertté széles körben. Ezeket az általánosan elterjedt gondolatokat **szállóigéknek** nevezzük.

93. Mit tanulhatunk ezekből a szállóigékből? Értelmezzétek az alábbiak jelentését! Írjátok le a következő példákat az idézés különböző formáiban!

1. Nem azé a madár, aki elszalasztja. (*Arany János*)
2. Kedved majd követendő gyász. (*Petőfi Sándor*)
3. Legkülönb ember, aki bátor. (*Ady Endre*)

4. Ki magáért fárad, gyakran csalatkozik. (*Kölcsey Ferenc*)
5. Dunának, Oltnak egy a hangja. (*Ady Endre*)
6. Minden áldozat kicsiny azokhoz képest, miket a hazának kívánni joga van. (*Kölcsey Ferenc*)
7. Amíg jól van dolgod, föl ne gerjeszd mérgem! (*Petőfi Sándor*)

94. Alkossatok szóközi beszédet! Alkossatok retorikai szempontból jól megformált, a beszédmű szokásos szerkezetéhez igazodó szöveget a következő témák egyikéről! A legfontosabb érvek a szöveg elején vagy a végén hatékonyabbak, mint a szöveg közepén!

- a) A nőket nem kezelik a férfakkal azonos módon.
- b) Ruha teszi az embert.
- c) El kell törölni az országhatárokat Európában.
- d) A Forma–1 gyilkos sport.
- e) A divatot követni kell.
- f) A számítógép jó irányban befolyásolja életünket.

95. A magyar nyelv szólásai, szóláshasonlatai is bővelkednek tanulságos, figyelemre méltó gondolatokban.

1. A hazának a füstje is kedvesebb, mint idegen országnak a tüze.
2. Gyakori vendég a betegség, hol tisztaság nincsen.
3. Úgy áll ott, mintha földbe gyökerezett volna a lába.
4. Ésszel, kézzel sokra mehatsz.
5. Úgy él, mint hal a vízben.
6. Fáradtsággal adják a tudományt.
7. Úgy kerülgeti, mint macska a forró kását.
8. Kemény fába vágta a fejszét.
9. Úgy eltűnt, mint a kámfor.
10. Szívet cseréljen, ki hazát cserél!
11. Úgy vág az esze, mint a borotva.
12. Maga alatt vágja a fát.
13. Vagy megszokik, vagy megszökik.
14. Nem a rózsza szúr meg, hanem a tövise.
15. Bottal ütheted a nyomát.
16. Nem esik messze az alma a fájától.
17. Átesett a ló túlsó oldalára.
18. Se híre, se hamva.
19. Helyén van, mint Makó víz után.
20. Úgy áll a szája, mintha vadalmába harapott volna.
21. A földet a gazda nyoma hizlalta.

- Magyarazzátok meg ezeknek a híres mondatoknak a jelentését!
- Szerkesszettek különböző megoldású idézéseket!

96. Fogalmazáshoz ajánlott témák:

Az intő nem fegyelmez.
Bulvársajtóra szükség van.
Jobb a kukacos alma
Az internetezés világpolgárrá tesz.

97. Értelmezzétek az alábbi mondatokat! Mikor használjuk őket? Alkos-
satok rövid fogalmazást, ahol a választott mondat szövegzáróként
szerepel!

Ég a keze alatt a munka.
Sok kéz hamar kész.
A kákán is csomót keres.
Elmehetsz Kukutyinba zabot hegyezni.
A jóllakott macska nem fogja meg az egeret.
Emberére akad.
Gyémántot csak gyémánttal lehet csiszolni.
Nem jó az urakkal egy tából cseresznyézni.
Árnyékáért becsülik a vén fát.
Nem kell a bátornak biztatás.
Benne van a csávában.
Keresve sem találna jobbat.
Hamar munka ritkán jó.
Nem viszi el szárazon.
Bottal ütheti a nyomát.
Aranyhidat épít valakinek.
Láttam én már karón varjút!
Kopog a szeme az éhségtől.
Több is veszett Mohácsnál!
Hencidától Boncidáig folyt a sárga lé.
Lakva ismeri meg egymást az ember.
Ki-ki a maga háza előtt söpörjön!
Harapófogóval sem lehet semmit sem kihúzni belőle.
Nem viszi el szárazon!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Figyelmesen olvassátok el a szöveget! Válaszoljatok a kérdésekre!

Hortobágy. A híres kilenclyukú híd

Bárkinek is tegyük fel a kérdést, miről híres a Hortobágy, szinte minden esetben tévovázás nélkül érkezik a válasz – pusztájáról. Ha azután tovább firtatjuk a részleteket, százféle megokolás sorjázik elő délibábtól ciframénesig. A jártasabbak még hozzáteszik – az élővilág, – s lelki szemük előtt könyvek vagy tv-műsorok képei villannak fel. Erdő és rét, mocsár és tó, ezerféle lakójával sokféle akad másutt, országszerte, ám a rövid fűvű sziki gyep különleges birodalma és nem mindennapi lakói olyan értékek, amelyeket nem csak idehaza tartanak számon.

Ezen a vidéken a csoda a finom részletekben bujkál, és ugyancsak le kell hajolni hozzá, hogy észrevegyünk valamit belőle. S akkor rájövünk, hogy a néhány centiméteres szintkülönbségek más és más, olykor igen csak változatos világot jelentenek. Ez pedig növényekre, minden rendű és rangú állatra egyaránt érvényes. Kitavaszkodástól ősz kezdetéig azt mondhatnánk rá, nicsak, olyan, mint egy fátlan ürömpusztá, amelyet a távoli Ázsiából szalajtottak.

A széki lile igazából a Hortobágyon tett szert hírnévre. Csinos, bár egyszerű színezetű jószág, amely egy megtermett verébnél alig nagyobb, s élőhelyéül a legsivárabb, úgynevezett vakszikfoltokat választotta. Azokat, amelyek hófehér színe messziről kivirít a fűből, s amelyek poros, nap-

Széki lile

égette felszínét már a növények többsége is elkerüli. Ő mégis e helyt érzi jól magát, neveli fiait, azaz nevelte, míg megvolt a betevő falat, az apróbb-nagyobb rovarok tömege. Mi kuriózum lilénk itteni megtelepedésében? Nem egyéb, mint az a tény, hogy igaziból a sókéreggel szegett tavak és kagylóhéjjal vegyes fővényű tengerpartok madara, a nagy pusztán viszont minden-

nemű víztől jókora távolságban, noha mindig csupán néhány párja, de vidáman elboldogult. Szívmelengető volt meglesni a halkán füttyögető, lábaikat villámsebessen szedegető tollas jószágok tevés-vevését, és a frissen kikelt nyakigláb pelyhesek csetlés-botlását. Persze, azért őket sem hagyta magukra mostohán az anyatermészet, mert ha elfutni ilyenkor még nem, de lelapulni és a környezetbe észrevétlenül beleolvadni annál inkább képesek. Csőrüket előre nyújtva, szemüket behunyva, moccsatlanul hasalnak ruházatuk mintázatával a megszólalásig egyező repedezett földön. Ember legyen a talpán, aki felfedezi akárcsak egyiküket is.

(Endes Mihály: Szépséges Hortobágy)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Mi jellemző a hortobágyi tájra?
2. Mit választott élőhelyének a széki lile nevű madár?
3. Ezenkívül még milyen tájon találhatóunk rá?
4. Milyen jellemző tulajdonságaival ismerkedtél meg?
5. Hogyan tud észrevétlen maradni veszély esetén?

2. Olvassátok el a szöveget!

A tarka virágú kalocsai hímzés és pingálás meszsze földön ismert, és gyakran magával a magyar népművészettel azonosítják. Ez a művészeti tevékenység a XVIII–XIX. századi, a Kalocsa határában kialakult falvak: Drágszél, Homokmégy, Öregcsertő, Szakmár, Újtelek

és a hozzájuk tartozó településrészek hagyományos paraszti kultúrájának sajátos eleme. A ma is alkotó író-, pingáló- és hímző asszonyok a kalocsai népművészet hordozói és életben tartói. A hagyományőrző csoportok, néptáncgyűttesek, a múzeum, a népművészeti ház a népművészet által meghatározott kalocsai identitás őrzői. A város és környékének lakói elkötelezettek népművészetük iránt. Számos alkalmat teremtenek viseletük, táncaik bemutatására (Szent Iván éji multság, Duna menti folklórfesztivál, kalocsai paprika-napok, fálunapok, szüreti bálók). Ezeken az eseményeken a legfiatalabbaktól a legidősebb korosztályig mindenki részt vesz, így egyben jó alkalmak a kultúra átörökítő elemeinek továbbadására. A városban nagy szerepet kap az iskolai és művészeti oktatás kereteiben zajló hagyományápolás.

(A 60 hungarikum. Kalocsai népművészet)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Mikor keletkezett a kalocsai hímzés?
2. Melyik településeken alakult ki?
3. Kik a kalocsai népművészet hordozói és életben tartói?
4. Miképpen tarják életben a hagyományait Kalocsán és térségében?
5. Az oktatás miképpen járul hozzá a hagyományápoláshoz?
6. A településeken milyen néphagyományok vannak?
7. Mikor keletkeztek?
8. Hogyan tarjátok életben?

3. Alkotó feladat

Írj fogalmazást *Helyi néphagyományok* címmel!

SZÖVEGALKOTÁS

A kommunikációs céloknak megfelelő papíralapú és elektronikus szövegalkotás

A szöveg hagyományos meghatározása, hogy **zárt** és **kerek egész**, van eleje, közepe és vége, tehát **bevezetésből**, **tárgyalásból** és **befejezésből** áll. Szerves egységét részben *formai tényezők* határozzák meg, részben *jelentéstani* (szemantikai) *tényezők*, mindenekelőtt a **téma**.

A szöveg szerkezetének nem kell felesleges részleteket tartalmaznia. A tisztesség megkívánja, hogy ellenérvekre is hivatkozzunk. Általános követelmény a minél kevesebb szó, annál több tartalom: **a szöveg legyen tartalmas, de ne terjengős**.

A szöveg lehet:

- **írott és szóbeli**
- **tervezett és nem tervezett (spontán)**

Ha hosszas előkészítő munka előzi meg a szövegalkotást, akkor **tervezett szövegről** beszélünk. Ha a szöveget azonnal fogalmazzuk, nincs szükség felkészülésre, akkor **nem tervezett (spontán) szöveget** alkotunk.

A számítástechnikai eszközök és az okostelefonok elterjedésének egyik következményeként emberi kapcsolatainkat elektronikus eszközök segítségével is ápolhatjuk. A fiatalok nagy része emberi kapcsolatait személyes beszélgetés helyett inkább telefon vagy számítógép segítségével gondozza.

Az ügyintézés terén az elektronikus számlázás népszerűsége is folyamatosan nő. Ennek számos oka van, például az online számlázó programokkal minden olyan funkciót el lehet végezni, amelyet eddig manuálisan végeztünk el. A programoknak köszönhetően átláthatóbbá válnak a számlák rendszerezése, illetve számos más funkció is segítségünkre lehet.

Régebben megszokhattuk, hogy a kézzel írt számlákat több (2-3) példányban állították ki, így minden fél kapott egyet saját meg-

őrzésre. Elektronikus úton viszont 1 példányt állítunk ki, amelyet fénymásolás útján lehet sokszorosítani.

98. Szerinted inkább elmélyíti, vagy inkább felszínebbé teszi emberi kapcsolatainkat a számítástechnikai eszközök elterjedése? Fogalmazd meg minél több érvet mellette és ellene!

99. Írj fogalmazást *Az elektronikus eszközök hatása a kommunikációban* címmel!

100. Írj az iskola igazgatójának címzett kérvényt, amelyben egy esemény időpontjának magváltoztatását kérelmezed! A levélben fogalmazd meg pontosan a kérésed, fűzz hozzá logikusan illeszkedő indoklást!

101. Egy évszázaddal ezelőtt még a fiatalok előtt sem volt ritka a magázódás. Fogalmazd meg érveket, miképpen befolyásolja az emberek közötti kapcsolatot a magázódás visszaszorulása!

A szövegalkotás, szövegszerkesztés szakaszai

A szöveg ritkán készül el első szerkesztéssel, a szerzőnek egy bizonyos idő elteltével újra el kell olvasnia, hogy a megfelelő távlatból tekinthessen rá, s kijavíthassa az esetleges hibákat.

A szövegszerkesztésben három szakaszt különítünk el:

- **előkészítő munka** (elméleti, anyaggyűjtő, elemző),
- **a szöveg szerkesztése és írása** (felépítés),
- **különféle javítások** (szerkesztési munka).

Az előkészítő munka az anyaggyűjtéssel és -feldolgozással kapcsolatos szellemi és gyakorlati műveletek egész sorát öleli fel, főleg a téma és a közlésforma meghatározásával összefüggő feladatokon alapszik.

A szerzőnek nemcsak azt kell tudnia, hogy mit akar írni, hanem azt is, hogy mi a célja a szöveggel, s milyen közlésfajta a legalkalmasabb erre.

Más a helyzet, ha a szöveget előre megadott témából írjuk. Ebben az esetben először elemezzük a témát, igyekszünk megérteni összetevőit és azok egymáshoz való viszonyát, végül az egész szöveg jelentését. A megadott téma tudnivalókat foglal magában az írásmű problémaköréből és forrásairól, s ezáltal iránymutatást is nyújthat a feldolgozásra.

Például a közlésfajta kiválasztására: dolgozat, elbeszélés vagy esszé.
Egyik téma: *Nyári élményeim* című dolgozat.

Feldolgozásának különböző lehetőségei vannak, de megírására az elbeszélés leginkább megfelelő közlésfajta.

Másik téma: *A romantikus hős – a létezés tragikumára ítélt ember. Indokold meg a kor ismert irodalmi alakjaira vonatkozóva.*

Ebben az esetben az esszé vagy tanulmány a leginkább megfelelő forma, ahol az érvek felsorakoztatása is helyet kaphat.

A szövegnek egészset kell alkotnia. Ez azt jelenti, hogy ki kell meríteni a témát és zártnak kell lennie, vagyis megszabott terjedelmű legyen.

A szöveg vázlata

A szövegszerkesztés és -írás első lépcsőfoka – különösen a bonyolultabb szövegeknél – a **vázlatkészítés**, amit logikus rendbe szedett pontok alapján állítunk össze. Személyes hangvételű levél írásakor például nem szoktunk vázlatot készíteni, bár akkor is érdemes előtte végiggondolnunk, hogy miről akarunk írni.

A cím szerepe és a bevezetés

Az olvasó először a címre pillantva találkozik a szöveggel, ezért kelten érdeklődést, de legyen tárgyias és kommunikatív is. A **cím** tájékoztatja az olvasót a szöveg tartalmáról és utal a mű témájára. Túlságosan hosszú se legyen, bár vannak két részből álló címek is, amelyekben a második rész magyarázza vagy kiegészíti az elsőt. A mindennapi írásos közlések esetében rendszerint a cím azt jelöli, hogy milyen ügyről van szó az adott közlésfajtaiban.

A cím lehet kijelentő és kérdő mondat, vagy tényközlő (például *Az én zenei érdeklődésem*), vagy tájékoztató jellegű (például *Munkácsy Mihály. Élete és kora*). Némely cím után állhat ajánlás vagy mottó, amelynek szerves egységet kell alkotnia a szöveg egészével.

Nagy jelentőséggel bír a **szöveg elkezdése**, mivel a kezdés módja meghatározza a folytatást, valamint ösztönözheti az olvasót a mű elolvasására. A bevezetésnek le kell kötnie az olvasó figyelmét, fel kell keltenie az érdeklődését a folytatás iránt.

A **papírra vetett szövegnél** érdemes piszkozatot készítenünk, mert így javíthat-

juk és ki is egészíthetjük azt. Rögzíthetjük az írott szöveggel kapcsolatos gondolatainkat, melyeknek egy részére szükségünk lesz a munka során.

A **számítógépen alkotott szöveghez** nem kell piszkozatot készítenünk, mivel a későbbi javítások nem látszanak, nem hagynak nyomot benne, ha figyelmesen csináljuk. Nagy könnyebbséget jelent, hogy az így szerkesztett munka bármikor javítható vagy bizonyos részei bármikor törölhetőek és átszerkeszthetőek a technika által.

A befejezés

A befejezésnek szervesen a szöveg egészéből kell következnie (különösen a tudományos szövegek és tanulmányok esetében), vissza kell utalnia a bevezetésre, a felépítés egész mivoltára és zártságára.

A bevezetésnek és a befejezésnek egyaránt arányosnak kell lennie a többi szövegrésszel, tehát egyik sem lehet túlságosan terjedelmes. Mindkettőnek kellően össze kell függenie a témával. Gyakori hiba az iskolai dolgozatoknál, hogy ha kell, ha nem, ismertetik az író élettrajzát.

A szöveg szerkesztése

Miután befejeztük az írásos munkát, tegyük félre, és valamivel később olvassuk el újra. Olyan hibákat és tökéletlenségeket is felfedezhetünk benne, amelyek írás közben elkerülték a figyelmünket (például szóismétlések, terjengős mondat szerkesztések, logikátlan részek).

Ha számítógépen dolgoztunk, akkor nyomtassuk ki és olvassuk el így is a szöveget. A képernyőn való olvasás közben könnyebben elsiklik a szemünk a hibák felett.

102. Fejtsd ki véleményed: hogyan szolgálja a számítógép használatának elterjedése az egyén társadalmi beilleszkedését?

103. Fogalmazd meg gondolataid az alábbi témában: *A település (szülőfalud, illetve -városod) hagyományai és kulturális értékei!*

104. Olvasd el *Dobos László* szlovákiai magyar író gondolatait az anyanyelvről! Írj fogalmazást, valamint fejtsd ki saját gondolataid ebben a témában!

Anyanyelv. Nem véletlen, hogy a világ népeinek nagy részénél a nyelv fogalmát és jelentését az anyához kötik. A születés csodájához, az emberi test melegéhez, a szeretet mélységeihez, a hűséghez, a féltéshez, a befo-gadáshoz, a teremtéshez. Az anyanyelv öröklött vagyunk, sejtjeinkbe szövőődő tulajdonunk, az anyanyelv egyenlő vállalt önmagunkkal.

A papíralapú és számítógépes jegyzetelés technikájának, módjainak ismerete

Jegyzetet készíthetünk előadásokról, olvasmányainkról és különféle eseményekről. Mindennapi közlésformául is szolgálhat egy terjedelmesebb írás előkészítéséhez, valamint rendszerezi gondolatainkat. Jegyzetet készíthetünk papírra, füzetbe, számítógépbe vagy mobiltelefonra is, de kiváló módszer, ha diktafonra vagy telefonra rögzítjük a hangot.

Kétféle jegyzetfajtát különböztetünk meg:

- a közlés szó szerinti kivonata (idézet),
- a közlés összefoglalása saját szavainkkal.

A jegyzet főleg a leírás, jellemzés vagy elbeszélés összefoglalásának elemeiből áll. Jó megfigyelőképességet igényel, mivel szerzőjének a leglényegesebb elemeket kell megragadnia, kiemelnie. Ne a teljes mondatokat írjuk le, hanem a kulcsszavakat, fogalmakat és a lényegét.

A jegyzetelés legfőbb célja, hogy a felidézést, az összefüggések megértését elősegítse, az összefoglalást és az ismétlést megkönnyítse. A jó jegyzet készítéséhez idő és gyakorlás szükséges.

Két jegyzetelési típust ismerünk: lineárist és grafikus.

A **lineáris** jegyzetelésnél az üres lapra kulcsszavakat írunk, és ezekhez rendeljük hozzá a jelentést. Ez rövid tömör kivonata lehet például a tananyagnak vagy előadásnak. Tartalmazhat felsorolásokat, definíciókat, törvényeket, bizonyításokat.

A **grafikus** jegyzetelés lehet folyamatábra, diagram, grafikon vagy gondolattérkép. Természetesen lehet kettőnek is az ötvözete, de ez a készítő személyiségétől függ, melyik áll hozzá közelebb.

A **leggyorsabb jegyzetelési technika**, amikor egymáshoz kapcsolódó rövid, tömör mondatok formájában, folyamatos szövegben foglalod össze a lényegét.

Számítógépes jegyzetelésnél dőlt vagy vastag betűtípussal kiemelhetjük a fontosabb tudnivalókat, a kulcsszavakat. Esetleg aláhúzással vagy csupa nagybetűvel is ráirányíthatjuk a figyelmet a lényeges dolgokra, vagy akár más színnel is kiemelhetjük a szöveggörnyezetből.

A **gondolattérkép** az, amikor egy üres lap közepére felírod a címet egy ellipsisbe, majd ebből kiindulva felírod az egyes alcímeket a cím köré. Az alcímek alá a kulcsszavakat és ahhoz kapcsolódva egy kis ábrát. Így tulajdonképpen térképpé varázsolod a tananyagot. Kézzel és számítógéppel is készíthető az erre szolgáló programokkal, de kézzel készített jobban elősegíti a megjegyzés folyamatát.

105. Készíts jegyzetet a szabadidő hasznos eltöltéséről!

106. Adj jó tanácsot jegyzet formájában:

- továbbtanulási lehetőséget keresőknek,
- munkát, szakmát választóknak!

107. Számold be az utóbbi időben nagy visszhangot keltett eseményről jegyzet formájában!

108. Az újságokban, hetilapokban keress jegyzeteket! Próbáld elemezni, illetve figyeld meg bevezetésüket és befejezésüket!

Az elbeszélés, jellemzés, vélemény, esszé formai és tartalmi jellemzőinek ismerete

Az elbeszélés

Elbeszélni valamit lehet érdekesen, színesen, lebilincselően, röviden vagy hosszan, de pontatlanul és terjengősen is. Lehet mesélni saját élményeket, anekdotákat, meséket, de lehet mesélni a családunkról, barátainkról, ismerőseinkről.

A magyar közbeszédben az *elbeszél* igét szinte teljesen kiszorította az *elmesél* kifejezés. Mi történt otthon vagy az iskolában, vagy miképpen töltöttük el a szabadidőnket – ezeket mind elmeséljük.

Az elbeszélés az emberi érintkezés egyik legrégebbi formája.

Az emberek ősidők óta szívesen hallgatták az elbeszéléseket, mert általuk gyarapították ismereteiket a világról, csodás történeteket hallva az elbeszélőktől túlléphetek mindennapi életük térbeli korlátain.

Az irodalomtudományban viszont az elbeszélés az egyik legelterjedtebb értelemben a novella szinonimája, holott lényegi különbség van közöttük. Az elbeszélés nem egyetlen cselekményszálra korlátozódik, mint

a novella, szerkezete nem olyan zárt, s a szerzője gyakran epizódokat sző bele.

Az **elbeszélés felépítésének** olyannak kell lennie, hogy felkeltse a hallgatóság, az olvasók érdeklődését. Gyakran alkalmaznak benne fordulatot, az érdeklődés fenntartását célzó fogásokat. Ilyen például a cselekmény késleltetése, rejtélyes elemek vagy váratlan fordulatok alkalmazása.

Az **elbeszélés szerkezeti felépítése** a következő elemekből áll:

- **statikus elemek:** hős vagy hősök, a környezetében lévő tárgyak, természeti elemek, természeti jelenségek,

- **dinamikus motívumok (események):** utazás, beszélgetés, találkozás,

- az elbeszélésben **ábrázolt idő,**

- az elbeszélésben **bemutatott tér.**

Fontos eleme még az elbeszélésnek a **narrátor**, aki többnyire harmadik, de ritkábban első személyben beszél.

Az **elbeszélés nyelve** az elbeszélés eseményről számol be, ezért a leggyakoribb szófaj benne az *ige*. Mi történik valakivel vagy valamivel, hol található, milyen az állapota? Az elbeszélés szerkezetében az igék dinamizálják a cselekményt. A múlt idejű igék vannak túlsúlyban, mivel a történésnek a beszédhelyzethez való viszonyát tükrözi vissza. Írhatjuk – az erőteljes hatás, a jelenlét érzékeltetésére – mindvégig jelen időben is, a lényeg az időrend (a kronológia), ezért ezt kell átgondolni, vázlatban rögzíteni, s azután az időrendnek megfelelően előadni a történeteket.

A beszéd és íráskészség fejlesztésével kapcsolatos célok szempontjából az iskolai gyakorlatban két elbeszéléstípust különböztetünk meg:

- **reproduktív** elbeszélés,

- **irodalmi** elbeszélés.

A **téma** szempontjából lehet:

- saját megfigyelésen, élményeken alapuló elbeszélés,

- közvetett élményeken alapuló elbeszélés (olvasmány, film, színház),

- párbeszédés elbeszélés.

A **reproduktív elbeszélés** valaki által szóban vagy írásban ábrázolt eseménysor újjáalkotása. Például egy olvasmányból, az eredeti szövegből bemutatjuk a fő eseményeket **időrendben**. Az írás megkönnyítése érdekében fontos a **vázlatkészítés**. A mellékesemények bemutatása nem szükséges, elég csupán a sejtésük.

Kétféle vázlatról beszélhetünk:

- **keretvázlat** (fő eseményeket veszi figyelembe),

- **részletes vázlat** (a mellékeseményeket is figyelembe veszi).

Az **irodalmi elbeszélés**, amikor a szerző valamilyen esemény vagy eseménysort örökít meg. A szépirodalmi művekben a **nar-rátor** (a mesélő vagy elbeszélő) használhat egyes szám harmadik személyt, mint aki csak megfigyelte, de nem vett volna részt az eseményekben.

A **párbeszédes elbeszélésben** a hősök szavait párbeszédes formában idézhetik. Ha nemcsak egy idegen monológot, hanem két vagy három személy beszélgetését (dialógust) akar idézni az elbeszélés szerzője, három lehetőség közül választhat:

1. idézi a beszélgetést szó szerint, ahogy elhangzott,
2. beszámol a lefolyásáról,
3. sajátos módon egybefűzi az elbeszélő és a hősök szavait.

Elbeszélés készítése

1. Az elbeszélés formája attól függően változik, hogy miről akarunk mesélni. Mielőtt nekikezdenénk az elbeszélésnek, érdemes végiggondolnunk a bemutatandó események menetét:

- a) elkülöníteni a fő és mellékeseményeket,
- b) számba venni a cselekmény helyszínét és az elbeszélés hőseit.

2. Fontoljuk meg, hogy milyen tempót diktálunk a cselekménynek: egyszerű mondatokat használunk-e vagy összetetteket.

3. Lesz-e párbeszéd az elbeszélésünkben, ha igen, milyen formában?

4. Ki lesz az elbeszélő? Első személyt használ-e vagy harmadikat?

Például: *ott voltam, láttam és most elmondom; vagy a hős megérkezett, azt mondta, megnézte.*

5. Gondoljuk át az elbeszélés felépítését, illetve azt is, hogyan tudjuk felkelteni az olvasó figyelmét.

109. Írj fogalmazást az alábbi kezdőmondatdal!

A reggel úgy kezdődött, mint mindig...

110. Képzeld el, hogy új tanuló érkezett az osztályba! Hogyan fogadtátok? Megértettétek egymást? Írj erről elbeszélést párbeszédekkel!

111. Találj ki rövid elbeszéléseket, amelyekben minden szó *k* vagy *z* betűvel kezdődik!

112. Írj humoros elbeszélést!

A jellemzés

A jellemzés egyaránt vonatkozhat irodalmi hősrre vagy valóságos személyre, de tárgyra, környezetre is. Célja, hogy bemutatson, elemezzen vagy értelmezzen egy adott alakot vagy helyszínt.

A jó jellemzéshez nemcsak gazdag szókincs, hanem a jelenségek megfigyelése, a kellő következtetések levonása is kell. A jellemzés hozzátartozik mindennapjainkhoz, ugyanis szüntelenül képet alkotunk magunkban embertársainkról.

Megkülönböztetünk **külső** és **belső jellemzést**.

A **külső jellemzés** képet ad valóságos személyek vagy irodalmi alakok külső megjelenéséről és viselkedéséről. Fejtsük ki:

- a bemutatandó személy ruházatát,
- természetét, esetleges jellegzetes testi tulajdonságait,
- arcát és haját,
- utaljunk rá, mivel foglalkozik,
- milyen a magatartása és a beszéde.

A **belső jellemzés** vonatkozik a személyiségi jegyekre:

- az alaptermészetre (kedves, vidám, derűs, komor, indulatos, erőszakos),
 - a jellemre (jószágos, gonosz, erős, gyenge, feddhetetlen, jólelkű, állhatatos),
 - a pszichikumra (a lelki életre),
 - a szellemi tulajdonságokra (az érdeklődési körre, adottságokra, képességekre, tudásra), az érzelmi tulajdonságokra és magatartásra,
 - világnézetre vagy erkölcsi magatartásra (értékrendre, cselekvési módokra).

A jellemzés sajátos válfaja az **összehasonlító jellemzés**, amely két vagy több alakra terjed ki, feltárva hasonló vagy eltérő vonásait. Az összehasonlítás irodalmi alakokra és valóságos személyekre egyaránt vonatkozhat. *Jókai Mór* A kőszívű ember fiai című regényének hőseinél ilyen összehasonlítást figyelhetünk meg például: milyen a főhősök viszonya a hazához vagy a szerelemhez?

Az összehasonlító jellemzésnek többféle módja van:

- külön-külön mutatjuk be a hősöket, és a szöveg végén hasonlítjuk össze őket, levonva a következtetéseket a jellemzésükből;
- meghatározott tulajdonságok szerint párhuzamosan hasonlítjuk össze a hősöket, a végén összegezve az egészet.

A jellemzés egy másik válfaja a **társadalmi környezet jellemzése**, amikor valamilyen népcsoport bemutatására kerül sor. Például *Ilyés Gyula* A puszták népe című szociográfiájában, ahol nem az egyéni tulajdonságok összegzése, hanem az egyéni jellemzések általánosítása a cél.

Jellemzés készítése

1. A legtöbb tudnivaló összegyűjtésével kezdjük. Az irodalmi alak vagy valóságos személy külső tulajdonságaira vonatkozó adatokat gyűjtjük össze.

2. Jegyezzük fel életének fontos eseményeit, vizsgáljuk meg viselkedését, eseményekre való reagálását, másokhoz való viszonyát, beszédmódját.

3. Ezután szelektáljuk az összegyűjtött anyagot: különválasztjuk a fontosabbakat és a kevésbé fontosakat. Azokat a tulajdonságokat kell tekintetbe vennünk, amelyek fontosak a személyiség megrajzolásában, tehát nem kell valamennyi összegyűjtött adatot felhasználnunk.

4. Az összeállított anyagot elemezzük és értelmezzük, s a tények alapján jellemezzük az adott személyt. Következtetéseket vonhatunk le például szellemi adottságaira, munkához, tanuláshoz való viszonyára.

5. A jellemzés magába foglalhatja az általunk kialakított értékelést az adott személyről, amelynek az írásmű bármely részében helye lehet, akár a befejezésben is összegzésként.

113. Készíts jellemzést legjobb barátodról/barátnődről!

114. Mutasd be jellemzés formájában

- a testvéred,
- az édesanyád vagy édesapád,
- a nagyszüleid,
- a szomszédod
- egy utcabeli gyereket!

115. Jellemezz egy irodalmi hőst kedvenc olvasmányodból!

116. Írj összehasonlító jellemzést két irodalmi hősről!

A vélemény

A vélemény mindennapi közlésfajta, tájékoztató, közvetve meggyőző jellegű. Általában egy adott terület szaktekintélye vagy munkahelyi vezető fogalmazza meg egyes szám első személyben, akinek tökéletesen ismernie kell a véleményező személyt vagy tárgyat.

Sajátossága, hogy írója nemcsak tájékoztat (leír és jellemez), hanem értékkel is. A véleménynek tárgyilagosnak és tömörnek kell lennie, amit a tényekből levont következtetés zár.

Egy véleményminta, amit egy tanár fogalmaz meg tanítványáról:

Vélemény

Nagy Márton ötödik osztályos tanulót egy éve ismertem meg, s ettől kezdve nyomon követtem fejlődését. Kezdetől fogva kiváló képességekkel rendelkező, szorgalmas és igyekvő gyereknek tartottam. A magyar nyelvórákon mindig nagyon aktív, érdeklődve figyeli a tananyagot, ügyesen oldja meg a feladatokat. A többi tantárgy oktatói is hasonló véleménnyel vannak róla. Nagy Márton nemcsak kiváló tanuló, hanem segítőkész és barátkozó természetű is, osztálytársai kedvelik. Kiváló szervezőképességgel rendelkezik.

Mindezek alapján határozott meggyőződés, hogy méltó a tanulmányi ösztöndíjra, amely lehetővé tenné képességei kibontakozását.

Tisztelettel, Varga Nóra osztályfőnök

Ungvár, 2019. 03. 21.

Vélemény készítése

1. A véleményadást a véleményezendő alapos megismerésével, valamint előnyös, esetleg hátrányos tulajdonságainak mérlegelésével kell kezdenünk.

2. A szöveg elején utalhatunk rá, hogy mióta és mennyire ismerjük, majd jellemezzük és értékeljük tulajdonságait (főleg a véleményadás céljának megfelelőket).

117. Írj véleményt egy osztálytársadról, akinek egy külföldi tanulmányi ösztöndíj elnyerésére irányuló kérelmét támogatod!

118. Véleményezd egy osztálytársad, aki az iskolai diákönkormányzat elnöke akar lenni!

119. Mi a véleményed Hosszú Katinka úszónőről, aki saját sportágában a világon a legtöbb érmet szerezte?

120. Mit gondolsz, milyen véleményt írna rólad az iskolaigazgatód, az édesanyád vagy az osztálytársad? Próbáld elképzelni és megfogalmazni!

121. Szerinted milyen véleményt készítené rólad az osztályfőnököd? Fogalmazd meg!

Az esszé formai és tartalmi jellemzőinek ismerete

Az esszének nevezett szövegek sokfélesége is arra utal, hogy nehezen besorolható ez a műfaj.

Az *esszé* szó a francia filozófiai hagyományokból származik. A XVI. századi humanista, Michel de Montaigne művében (*Essais*, 1580) *'kísérlet'*-et jelentett. A szerző ezzel a szóval jelölte az igazság feltárásának egy különleges módját. **Egy tárgy megragadásának, egy gondolat kifejtésének befejezetlen, (végtelen) kísérlete.**

Az esszé másik jellemző jegye az esszéíró által vizsgált jelenségek szubjektív (alanyi) szemléletmódja.

Igen gyakran az esszéíró egy-egy szépirodalmi művet elemez és értékkel, vagyis az irodalom ösztönöz esszé írására.

Az esszé felépítése	
1.	Az esszé felépítése laza, szabálytalan: kiindulópontját (kezdetét) többnyire nem írják elő kötelezően, bár esetleges sem lehet. A szerző valamely olvasmány- vagy más élménye lehet, rendszerint a valóságnak egy szélesebb körben ismert meghatározott szelete, nézőpontja.
2.	Az esszéíró nem feltétlenül tartja tiszteletben a lineáris előadómódot, például vissza-visszatér bizonyos motívumokhoz. Szintúgy nem von le végkövetkeztetést, nem összegez, de gyakran sokféle következtetés szűrhető le az esszéből.

Az esszé felépítése	
3.	Nem véglegesen zárt, inkább lehetőséget ad további vizsgálatra. Szerzője a téma fejlesztésének különféle megoldási módjait veti fel, lehetőséget ad a további vizsgálatra.
4.	Rendszerint közepes terjedelmű, bár ismeretekes úgynevezett esszéregények is.

Esszé készítése

1. Ha esszét kell írni *Az olvasás szerepéről és hatásáról az ember életében* címmel, akkor először a téma kifejtéséhez szükséges anyag gyűjtésével kezdjük. Irodalmi forrásokat vagy más esszészövegeket felhasználhatunk idézet kapcsán. (Például *Umberto Eco* A könyvtáról című művéből). Megtörtént eseményeket is felhasználhatunk, vagy idézhetünk aforizmákat és más forrásokat a művészet, a történelem, a filozófia köréből. Ne felejtjük el, hogy az összegyűjtött anyag nem a mi elmélkedésünk tárgya, hanem inkább szemléltetést képez, hiszen minket az irodalmi szövegeken túllépő problematika foglalkoztat.

2. Figyeljünk arra, nemcsak felvetünk egy témát, de kifejezésre jut benne a szerző álláspontja is.

3. Mindenképpen vázoljuk fel a témával kapcsolatos legfőbb gondolatainkat, hogy elrendezhessük az összegyűjtött anyagot.

4. Az esszét jellemezheti a szerkezet művészsége, mint például a vissza-visszatérő motívumok (kérdések, szóképek). Nem kell ragaszkodnunk a lineáris előadásmódhoz, bizonyos szálakat elvarratlanul is hagyhatunk, hogy később visszatérjünk hozzá, így más/több nézőpontból világítsuk meg.

5. Kezdhetjük irodalmi idézettel, de felidézhetünk megtörtént eseményt is. A továbbiakban a téma lehető legsokoldalúbb bemutatása következik, de bizonyos általános megállapításokra kell törekednünk. Az esszéíró célja, hogy rámutasson, sokféle módon közelíthető meg a téma, számít az olvasó képzeletére és megérzésére, sugallva valaminek a megértését.

6. Az esszé lényege az elmélkedés, egy adott téma boncolgatása: kérdések megfogalmazása és válaszadása.

7. Az esszé befejezésének nem kell szigorúan szabályosnak lennie, bár ajánlatos valamilyen hatásos zárásra törekedni.

122. Gyűjts anyagot, és készíts esszévázlatot *A környezetszennyezés hatása az emberiségre* címmel!

123. Fogalmazz meg *A környezetszennyezés hatása az emberiségre* című témához saját érveket ellene és mellette!

124. Gyűjts anyagot, és készíts esszét *A globális felmelegedés hatásairól!*

125. *A víz jelentősége a Földön* című témáról fogalmazz meg gondolatodat!

126. Olvasd el *Babits Mihály* esszejét! Figyeld meg a témát és a kifejtett gondolatot! Fogalmazz meg, milyen kérdésekre keresi a választ a szerző!

Szent István városa

1938 Szent Istvánján

A kép, amit gyerekfejjel alkottam magamnak Esztergomról, egy Benczúr-festmény színeiből szövődött. Vajk megkeresztelését láttam lelki szemeimmel; födetlen vállú, daliás ifjú térdelt, csillogó márványmedence előtt, gazdag ornátusú püspökök és díszruhás főurak gyűrűjében. Később Arany János verse került a kezembe, a töredék hősköltemény, melynek színhelye Esztergom; kép és vers nem hazudtolták meg egymást:

*Ül Isztragomban István szent király,
Pap és parasztúr mind körötte áll;
Fején az ékes újdon korona,
Vállán palástnak himzett bársonya...*

Ez az aranyozott pompájú fantázia kapcsolta össze bennem Esztergom nevét a Szent Istvánéval. Szent István városa: az én fülemben ez mindig csak Esztergomot jelentette; holott a büszke elnevezésre más magyar városok is pályázhatnak, ahogy Homéroszért is hét város versengett hajdanában. A valóságos, eleven Esztergomot hajóról pillantottam meg először, a Dunán: s ez csakugyan olyan volt, mintha valami fenséges és szent királyi székhelyre vonulnék be. A bazilika magasból nyújtotta elibém keresztjét; az alkony aranszönyeget terített a hullámokon át a palotáig; fölötte széles ünnepi karzatot mímelt a Várhegy fennsíkja, ahol nagypénzű s szenvedélyesen tervezgető primások egykor a Magyar Siont ábrázolták ki. Igaz, hogy ez már nem az ősi Esztergom volt: nem a szent király középkori, legendás városa. Szent István palotája lent hallgatott a hegy

belsejében, a földbe temetve; ami még látszott volna belőle, azt maguk az új terv építői földelték el, hogy egyenes és szabad térséget nyerjenek a középkorias zezugok helyett. Annál szédítőbb arányokban állt ott a modern Főtemplom: méltó emlékműve (...) Magyarországnak, s szimbóluma a Szent István-i eszmének! Egy magyar San Pietro, a hozzátartozó magyar Vatikánnal! Messziről uralkodott az egész tájékon, szinte nyomta a hegyet és a várost. Valóban Európa egyik legnagyobb temploma; fala tizenhét és fél méter vastag az alapoknál; oszlopait hét ember foghatja át kinyújtott karokkal; főoltárán a világ legnagyobb oltárképe...

Benczúr Gyula: Vajk megkeresztelése, 1869

S hát még a hatalmas kupola! Csak a kereszt alatti gomb belsejében négy-öt ember kényelmesen elfér. És az óriás *piazza*, honnan csak a Bernini oszlopcsarnokai hiányoznak! Ilyen pompával, ekkora arányokkal hatott rám Esztergom, az első benyomásban! Bevallom, ez a számokban kifejezhető nagyság és gazdagság szinte még csüggesztett is. A sekrestye kincstárában viszont láttam a Benczúr-kép püspökeinek ornátusait. Ezek igazán gyönyörűek; s még gyönyörűbb például a „Mátyás-kálvária”, ez a mesébe való ötvösmű, talán Pollajuolo alkotása, esetleg részben régi magyar munka. Vezetőm azonban nem művészi szépségekről beszélt, hanem arról, hány drágakő van benne. Méretek és drágaságok tobzódása volt ez; s még folytatódott a Palota termeiben, óriás gobelinek s ritka becsű porcelánok között. Egy fejedelmi s pazarkodó „művárosban” jártam; szinte jólesett később fölfedeznem mellette a másik Esztergomot, a szegény és meghitt kisvárost.

A két Esztergom alig ismeri egymást, noha térkép szerint szorosan összenőttek. Közvetlen a Várhegy mögött egy másik dombocska áll, éléről szép régi parasztkálvária néz farkasszemet a bazilikával; bajuzos hajdúk ostorozzák Krisztust, s csodálatosan gyöngéd szépségű fájdalmas asszonyok siratják. Ott állnak a hegyélen, a szélben, hajadonfőtt és talapat nélkül, s mintha még ruhájuk is lobogna! S körülöttük a hegyre guggolva, összehúzódva mint menekült csapat, apró, festői, fehér vályogházak, félig beépítve az agyagos partba, egymás hátán csüggve, roskadozva, omló szurdékok és olaszos girbegurbák között: ez Szent Tamás. Mily középkori kép! Ezek az utcácskák alighanem jobban hasonlítanak a Szent István városának primitív utcáihoz, mint akármilyen más a mai Esztergomban. Ámbár, mint hallom, egész új telep ez, s a bazilika építésével függ össze: olasz kőműveseit ültette ide az akkori primás, saját telkén engedve helyet vityillóiknak. De ki választ már szét itt régít és újat, magyart és idegent? Eggyé gyalulta mind a „százados szegénység”, mely megnevezhetetlen szépséggel árasztja el e dombot; a vityillóknak éppúgy meglévén a maguk szépsége, mint a palotáknak.

Én egy harmadik hegyről szoktam nézni mindezt, ez az én saját külön hegyem: egy nyájas szőlőhegy kis kápolnákkal és pincesorokkal! Innen a másik kettőt jól belátom, s így szeretem őket látni együtt; itt ütöttem föl nyári tanyámat immár hosszú évek óta. A hideg pompájú Benczúr-festmény helyett ma otthonos tájkép néz rám, meghittén mosolyogva, verandám üvegekockáin át, friss színekkel, mint egy rajzhálós karton. Szent István székhelye iparkodó, messziről füstölgő bányavároskák közt pilledten őrzi pompáját s szegénységét. Tekintetem kéjjel csúszkál a csillogó Dunán, a méltóságos kanonokházaktól, a Csitri-szigetek ősivadonáig. Ahol én lakom, ott is ősivadon volt, mikor először ide csöppen-tem, mint egy gyarmatos a Csöndes-óceán valamely ismeretlen szigetére. Mennyi türelem, fáradság, lemondás a gyarmatos élete, míg némi kényelmet teremthet magának. Sokszor eltűnődtem, mit szeretek Esztergomon? Nyilván a Benczúr-pompát, az ősivadont és a szelíd szegénységet együtt.

Öreg esztergomiak még emlékeznek a Simor primás négyesfogatára, amely lépésben sétált át a legszegényebb utcákon, előtte egy hajdú járt, mint a mesékben, és hatosokat osztogatott a szenttamási rongyos gyerekeknek. Simor bíboros nemcsak hatosokat osztogatott, hanem képeket is gyűjtött, s ő vetette meg a kis múzeum alapját, ahol ma édes olasz primitívek láthatók, és középkori magyar festmények, Filippo Lippi, Kolozsváry Tamás s a titokzatos M. S. mester mellett, s közben Pázmány Péter sétabotja is helyet talál vén juhászok faragott botjai közt, s egy régi hercegnő dísz tárgy- és szelencegyűjteménye. Igen, minden van Eszter-

gomban, pompa és szegénység, szent csillogás és otthonos magyarság, a magyar élet egész keresztmetszete. S ha leszálok a hegyről, a Sötét kapu mellett, s tovább ballagok a kis híd felé, elélem tárul az időbeli hossz-metszet is, maga a történelem, minden dicsőségével és pusztulásával. Egyformán jelentős itt, amit látok, és ami hiányzik. A szent, papi barokk Pázmány Pétert juttatja eszembe, holott ez persze mind csak későbbi. Hisz Pázmány esztergomi érsek volt ugyan, de nem lakhatott Esztergomban. Esztergom a török alatt nyögött, száznegyven éven át. A hídon túl látom a szigetet, ahol Balassa Bálint elesett, a török ellen küzdve. A csehszlovák partról gémes kutak intenek felém. (...)

Visszafordulok. A városház körül még ósdibb barokk fogad, mely a kuruc kor emlékét idézi: dupla tetejű házak, faragott erkélyek, legyezőmód széttáruló sugarakkal díszített jellegzetes kapuk. Maga a városház, mely a híres Vak Bottyán palotája volt, kecses tornyával s tömzsi árkádjaival, a legszebb épületek egyike. Ide ült be Kuckländer, a labanc generális: amit a török meghagyott, azt a labanc bontotta le. Az útjába eső építményeket behordatta földdel, hogy ágyúinak állást szerezzen. S amit a labanc meghagyott, azt a talajjegylenlítő bontották le, vagy földelték el. A régi, Szent István-i bazilika állt még, mikor a műveleteket megkezdték; az utolsó tornyok közben dőltek össze. Néhány év előtt még azt hittük, hogy végképp elsüllyedt és elpusztult minden, ami a török előtt volt Esztergomban. Esztergom, mint egy nagy temető, a föld alatt őrizte igazi kincseit, s ékes sírköveket emelt fölébök. Különös véletlen folytán éppen Szent István évére ismét láthatóvá lett valami ebből az elmerült múltból. A történelmi sétát, amit megkezdtem a Duna-parton, folytathatom a föld alatt. Lelkes és kitűnő szakemberek kiásták Szent István eltemetett palotáját a sárból! Ez a palota, háromszor átépítve más-más korban és stílusban, mint egy geológiai képződmény tárja föl Esztergom eltűnt múltjának rétegeit. Esztergomét vagy Magyarországot: mert hisz Esztergom, mielőtt véghely lett volna, székváros volt, és kultúránk góca. Sőt még Magyarországnál is többről beszélnek ezek a rétegek! Az európai kereszténység lelkéről beszélnek, melynek a magyar lélek előbb áhítatos kis inasa, később már tökéletes munkatársa... A magyar míves együtt dolgozott a III. Béla francia építészeivel s a Vitéz János olasz festőivel. A pompa, melyet nemzedékeken át fölrétegeződött alkotásuk romjai megsejtetnek, talán nem egészen ugyanaz, mint amit valaha, a Benczúr-kép nyomán, elképzeltem. A szellem azonban, mely belőle árad, pontosan az a szellem, aminek Szent István nyitott kaput ebbe az országba. Az európai kultúra és keresztény egység szelleme.

A kommunikációs célnak, műfajnak, címzettnek, kontextusnak megfelelő stíluseszközök alkalmazása

- A beszédhelyzet szempontjából:
magánéleti, hivatali, közéleti, intim, szűk körű, nyilvános.
- A közlő/beszélő és címzett/hallgató viszonya alapján:
bizalmas, családias, fesztelen, feszélyezett, kimért, hivatalos, kedves, barátságos, meleg, hideg, rideg, fenyegető, közönséges, durva, kérlelő, parancsoló
- A kedélyállapot szempontjából:
emelkedett, fennkölt, kedélyes, tréfálkozó, élénk, komoly, izgatott, fel-dült, dühös, haragos, gúnyolódó.
- A téma kifejtése szempontjából:
világos, tiszta, logikus, színes, szemléletes, száraz, unalmas.
- Nyelvváltozat szerint:
irodalmi, köznyelvi, népies, szaknyelvi, zsargon, argó.
- Az igényesség mértéke szerint:
emelkedett, finomkodó, választékos, egyszerű, közönséges, bizalmas-kodó, durva.
- Műnem, műfaj szerint:
epikai, lírai, drámai, ódai, balladai, vígjátéki.
- Kor szerint:
elavult, régies, archaizáló, neologizmust használó.

127. Olvassátok el Varró Dániel versét, majd fogalmazzátok meg, mi teszi szokatlanná a vers szövegét!

Varró Dániel

Email

Hát el vagyok egészen andalodva,
és gyöngö szívem, ímé, reszketeg,
mióta éjjelente, hajnalonta
veled titokban ímélezgetek.

Nem kell megszólítás, se semmi céció,
és az se baj, ha nincsen ékezet,
csak kebelembé vésődjék e négy szó,
hogy: Önnek új levele érkezett!

Az egész világ egy linkgyűjtemény,
az emberek, a tárgyak benne linkek,
bárhova kattintok, te tűnsz elém,
te vagy felvillanó websiteja mindnek.

Te dobogsz bennem, mint versben a metrum.
Föltettem háttérnek a képedet,
s míg körülöttünk szikrázik a chat room,
látlak, miközben vakon gépelek.

Hiába nem láttalak még, az embert,
ha minden betűd mégis eleven,
ha érzek, mint kisujjam az entert,
van nulladik látásra szerelem?

128. Írj legalább 10 mondatos elbeszélő szöveget az alábbi témában:
Életem húsz év múlva!

129. Olvassátok el a szöveget! A kedélyállapot szempontjából próbáljátok felolvasni különböző stílusban (emelkedett, fennkölt, komoly, izgatott, feldúlt, dühös)! Írjátok le különböző stílusban a nyelvváltozat szerint (irodalmi, köznyelvi, népies, szaknyelvi, zsargon)!

Az esőerdő fái a csapadékképzésben is fontos szerepet játszanak, ugyanis a gyökereiken keresztül magukba szívott talajvizet folyamatosan párologtatják. Az ebből keletkező esőfelhők az egész Földön szétterülnek, például még Észak-Európa fölé is eljutnak. Az esőerdők irtásával a nekik köszönhető csapadék- és felhőképződés is elvész a Föld számára, ami tovább növeli az üvegházhatást, ezzel együtt pedig hozzájárul a globális felmelegedéshez.

Az erdőirtás a fakitermelés, a mezőgazdasági területek növelése, az urbanizáció növekedése miatt világszerte gyorsul. A trópusi esőerdők égetése nemcsak az adott területen vezet ökológiai katasztrófához, hanem a felszabaduló szén-dioxid nagyban hozzájárul a globális felmelegedési válsághoz.

- Határozózatok meg:
 - a szöveg stílusát a beszédhelyzet szempontjából,
 - a közlő/hallgató viszonya alapján,
 - a téma kifejtése szempontjából,
 - a nyelvváltozat szerint,
 - sorold fel a közlésfolyamatban leírt pozitív szempontokat,
 - részletezd a negatív hatások következményét!

130. Állíts össze történeteket az alábbi témában!

- A karácsony hangulata
- Betöltöttem a tizenhatodik életévemet

Gondolkodásfejlesztés, az önkifejezés fejlesztése: a papíralapú és elektronikus szövegek eltérő és hasonló jellemzőinek megfigyelése

A szöveg képe, a hangzó szöveg

A szövegkép	A hangzó szöveg
<ul style="list-style-type: none"> ➤ betűtípus ➤ írásjelek ➤ tagolás ➤ egyéb nem nyelvi jelek ➤ illusztrációk, képek stb. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ szövegfonetikai eszközök ➤ hangmagasság, hangfekvés, hangerő, hangsúly, hangszín, beszédtempó, szünet ➤ gesztusok, arcjáték, szemkontaktus, testtartás, mozgástér, megjelenés

131. Pótoljátok az alábbi szöveg kötőszavait (kapcsolóelemeit) és utalószavait! A végeredményt egyeztessétek az eredetivel! Beszéljétek meg, miből tudtátok kitalálni a hiányzó elemeket!

A remekművekről

Ha csak teheted, élj mindig _____, _____ az emberi szellem kristályba fagyott remekműveinek egyikét mindennap megszemléléd, s ha néhány pillanatra is! Ne múljon el egyetlen napod, hogy nem olvastál néhány sort Seneca, Tolsztoj, Cervantes, Arisztotelész, a Szentírás, Rilke _____ Marcus Aurelius könyveiből. Mindennap hallgass néhány ütem zenét, _____ másképp nem lehet, szólaltasd meg a zenedobozon Bach, Beethoven, Gluck vagy Mozart valamely tételét. Ne múljon el nap, hogy nem nézegetted néhány percen át valamilyen jó nyomat tükreben Brueghel, vagy Dürer, vagy Michelangelo valamelyik festményét

_____ rajzát. Mindezt oly könnyű megszerezni, s oly könnyű megtalálni a félórát, _____ a remekművekhez szükséges! _____ oly könnyű megtölteni lelked az emberi tökéletesség boldog összhangjával! Gazdag vagy, akármilyen nyomorult is vagy. Az emberi szellem teljessége a tiéd is. Elj vele, mindennap, ahogy lélegzik az ember.

(Részlet *Márai Sándor* Füveskönyvéből)

132. Olvassátok el figyelmesen az alábbi szöveget! Készítsétek el elektronikus változatát különböző betűtípussal és illusztrációval! Olvassátok el különböző hangerővel, hangsúllyal, hangszínnel, beszédtempóval, és közben figyeljeteك gesztusokra, arcjátéokra, szemkontaktusra, testtartásra!

A Föld növényvilágában jelenleg közel tízezer páfrányfaj található. Különösen sok páfrány található a nedves trópusi erdőkben. Ezek nagyon változatos növények. Dél-Amerikában és Új-Zélandon fa alakú páfrányok nőnek, amelyek erdőt is alkotnak. A trópusi és szubtrópusi páfrányfajok zömmel kúszónövények, amelyek támasztékként a fák ágait és törzseit használják. Egyes páfrányfajok sziklákon vagy városi épületek falain telepednek meg. Ugyanakkor a páfrányfajok többsége erdőkben és réteken nő. Csak kevés fajuk alkalmazkodott a félig vízi életmódhoz az édesvizekben.

A szövegalkotási képesség fejlesztése: a megismert szövegtípusokban a közlés céljának, a helyzetnek megfelelő stílusban történő szövegalkotás

A szöveg stílusa

- Stílusmeghatározó tényezők
a nyelv stílusa, a szövegtípus stílusa, korstílus, csoport stílus, egyéni stílus
- Alakzatok
*hozzáadás, elhagyás, felcserélés
hang-, szó-, mondat- és pragmatikai alakzatok*
- Képek
*metafora, szinesztézia, megszemélyesítés, allegória, szimbólum, metonímia, szinekdoché, hasonlat
összetett kép*
- Stílusárnyalatok
családiás, népies, tréfás, választékos

133. Olvassátok el *Tóth Árpád* versét, majd keressétek ki belőle:

- a) a hangutánzó és hangulatfestő szavakat,
- b) az alliterációkat,
- c) határozzátok meg a rímképletét!

Rímes, furcsa játék

Szeszélyes, bús ajándék
E rímes, furcsa játék,
Oh, zokog, bár negédes –
Fogadd szívedbe édes!

Mert csupa szívbevert seb
Vérszínezi e verset
Mint halvány őszirózsa
Szirmát az őszi rozsdá.

De lásd, egyebem nincsen,
Se birtokom, se kincsem,
Nem adhatok tenéked
Csak ily borús zenéket.

Szebb volna büszke kastély
Termén egy fényes estély,
Vagy lány keréken zajló
Kocsidba drága pejlő.

Vagy elrobajló fülke
Ringó pamlagján dülve
Elnézni: merre foszlott
A sok távíró-oszlop...

Vagy űzni falka fürtjét,
Hallani hallali kürtjét,
Míg elfakúl porosra
A frakk finom pirossa.

Vagy tán az volna szebb lét:
Nézni istennők keblét,
Hol antik ívek árnyán
Mereng sok szelid márvány...

Vagy Svájcban lenni vendég,
Csodálni naplementét, -
Vagy vinne halk fedélzet
Hol a banános dél szebb...

Oh mind e rím mi kába,
Oh mind e vágy hiába,
Nekünk, két árva rabnak,
Csak sóhajok maradnak.

De hallgasd most e verset,
E torz kedvvel kevertet,
Zsongítson furcsa hangja,
Mint füstös kékű banda:

Itt flóta, okarína
S hegedűk soka rí ma,
Száz hangszer, minden rím más,
S vén bánatom a primás.

Izzék a dal duhajjá,
Csattanjon vad csuhajjá,
Majd haljon el sohajtón, –
Fejem öledbe hajtom.

Csönd. Ajkaim lezárva.
Ringass: árva az árvát,
Így, sírj csak, rámhajolva,
Meghalni volna jó ma...

134. Olvassátok fel hangosan a mondatpárokat úgy, hogy közben figyeljétek a mondatfonetikai eszközök használatára! Beszéljétek meg, hogyan változik a rövid monológ vagy dialógus tartalma!

1. – Mikor viszed le a szemetet?
– Holnap.
2. – Megyünk a kertbe kapálni?
– Én megyek elől.
3. – Lekapcsolod a villanyt a szobádban?
– Mert én vagyok a legkisebb?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Válaszolj a kérdésekre!
 - a) Mi a szöveg meghatározása?
 - b) Milyen ismérvei vannak?
 - c) Milyen különbségek jellemzik a spontán és a tervezett szöveget?
2. Gyűjtsétek össze az írott és a beszélt szövegek formai jellemzőit!
3. Mondjatok véleményt egy jeles sportoló utóbbi időszakban elért eredményeiről! Igyekeztek egy teljes, egész szöveget létrehozni! Értékeljétek egymás beszédét!
4. Melyek a szövegalkotás, szövegszerkesztés szakaszai? Saját tapasztalatból hozzatok fel példát arra, mely szakaszra kell a legtöbb időt szentelnetek!
5. Mutassátok be szülőhelyeteket úgy, hogy előtte gondos anyaggyűjtést végeztek! A dolgozatban hivatkozzatok a forrásokra, amit fel tudtatok használni az anyaggyűjtésnél!
6. Van-e jövője a papíralapú kommunikációnak? Válaszotokat indokoljátok meg!
7. Foglaljátok össze a jegyzetelés szabályait! Mely típusait ismeritek?
8. Mit nevezünk elbeszélésnek? Milyen jellemzői vannak?
9. Jellemezzetek egy általatos ismert irodalmi hőst oly módon, hogy nem mondjátok ki a nevét! Az osztálytársaknak a feladata kitalálni, kiről is van szó.
10. Milyen típusai vannak a beszédnek
 - a) a beszédhelyzet szempontjából
 - b) a közlő és hallgató viszonya alapján
 - c) a kedélyállapot szempontjából
 - d) a téma kifejtése szempontjából
 - e) nyelvváltozat szerint
 - f) az igényesség mértéke szerint
 - g) műnem, műfaj szerint
 - h) kor szerint?
11. Ismételjétek meg a szóképekről és alakzatokról tanultakat!

NYELV ÉS TÁRSADALOM

Fejlődési irányok, változások a mai magyar nyelvben

A nyelv az emberiség fejlődésének egy bizonyos fokán jön létre, s a gondolkodással összhangban folyton változik. Az ősnelvből egész nyelvcsaládok alakultak ki, de a nyelvek fejlődése önállóságuk idején sem szűnik meg.

A nyelv változása kiterjed annak minden alkotóelemére. Hangok keletkezhetnek és tűnnek el (pl. az *ly* egykor önálló hang volt, ma már csak helyesírásunk őrzi emlékét), szavak alakulnak át viszonyzókká, végződéseké (pl. a határozott névelő a távolra mutató névmásból alakult ki; a határozóragok névutókból fejlődtek ki).

A legnagyobb mértékben a szókincs változik, ez a nyelvnek a legmozgékonyabb része. Ahogy megváltoznak egy nép életkörülményei, aszerint bővül vagy szűkül a szókészlet is. Egyes szavakra nincs szükség, elavulnak, kivesznek a nyelvünkéből (pl. *isa* 'bizony'), másoknak megváltozik a jelentésük (a *lábás* eredetileg három lábon állt) vagy a hangulatuk (a *némber* egykor közömbös hangulatú volt). A gazdasági-társadalmi fejlődés magával hozza a szókincs bővülését. Ha a nyelv belső eszközei (pl. a szóképzés, szóösszetétel) nem bizonyulnak elégségesnek, idegen szavakat veszünk át.

Két nyelvészeti ág foglalkozik a nyelvi változás tanulmányozásával: a történeti nyelvészet és társadalomnyelvészet (szociolingvisztika).

A **történeti nyelvészek** azt vizsgálják, hogy egy nyelvet hogyan beszéltek a múltban és igyekeznek meghatározni, hogy a jelenlegi nyelvek mely korábbi nyelvekből származnak és milyen rokonságban állnak egymással. A **társadalomnyelvészek** az iránt érdeklődnek, hogy miben gyökereznek a nyelvi változások és meg akarják magyarázni, hogy a társadalom és társadalmi változások hogyan befolyásolják a nyelvet.

135. Gyűjts szavakat a képekhez! Hasonlítsd össze a két halmazt! Mutasd be a kép leírásával, hogyan követi a nyelv a világ, a társadalom változását!

136. Az alábbi cikket az *Édes anyanyelvünk* egyik számában olvastuk. Vitassátok meg a cikk alapján az idegen eredetű szavak, ételnevek, márkanevek mai nyelvünkben való használatát! Mi a véleményetek a gyors terjedésükről?

Mit eszünk?

Félreértés ne essék, nem új recepteket szeretnénk az alábbiakban bemutatni, hanem olyan ételek neveit, amelyeket a siető ember az utcai árustól vehet, s amelyeknek jó lett volna már a kezdet kezdetén magyar nevet adni. Most már veszett fejsze nyele ... Vagy mégsem?

Régóta ismert és kedvelt ételünk a *hamburger*. Az angol szó pontosan a következőt jelenti: zsírban sült vagdalthús pogácsa zsemlelében. Ennek az ételnek sajátos változatai is kialakultak már, s ennek megfelelően a név is szaporodott, pontosabban: osztódott, mint az amőba. A név a felét átadta egy új névnek. Ha hús helyett sajt van a zsemlelében, *sajtburger* néven kell kérni; a nagyétkűek pedig *kondiburgert* vesznek. Ezek a nevek tehát szóegyülés útján jöttek létre. *Hamhamburger* lenne minden bizonnyal a *dupla hamburgernek* a neve, ha Bugát Pálra, múlt századi lelkes nyelvújítónkra bízta volna a névadás feladatát. Hisz ő a 'kettős(ség)' kifejezésére szívesen élt a szótagismétlés lehetőségével. Így lett nála a kettőspont neve: *popont*.

A *hambi* egyik legújabb ételünk, az előbb bemutatott *hamburgernek* rövidített, *-i* kicsinyítő képzős alakjából jött létre.

A *torpedót*, a felvágottal töltött péksüteményt a formája miatt illeti meg ez az elnevezés. Valóban hasonlít egy kicsinyített tengeralttjáróra.

A *hot dog* is viszonylag régi kedvenceink közé tartozik. „Természetesen” ez is angol kifejezés; szó szerinti fordításban: *forró kutya*, valójában *forró virsli kifliben*. Kezdetben megpróbálták ezeket a magyar elnevezéseket adni neki, nem sikerült, mint ahogy a *viñli* név meghonosítása sem a *virsli-kifli* összevonásából. Így magyarnak csak a *hót dög* maradt még, az eredeti elnevezés tréfás „értelmesítése”.

A fiatalok ingyencégei közé tartozik a *gyros* és a *gofri*. Ez utóbbi esetben majdnem sikerült elfogadtatni az *amerikai palacsinta* kifejezést. De csak majdnem. A vaspálcára felhúzott, kör alakú sült húsdarabok neve a *gyros* pedig az angol *gyroscope* ’pörgettyű’ szó rövidülésével jött létre. Magyar neve sajnos nincs. Legfeljebb, ha valaki azt látja a cégtáblán, hogy „Gyros büfé”, és egy kissé felületesen olvas, azt hiheti, hogy rossz helyre tették az *o* betűt. Ellenben, ha franciás műveltségű az illető, akár szójátékot is faraghat belőle, *g+y* betűket *zs-*nek ejtve: *Gyros desca* büfé, azaz *Zsíros deszka* büfé.

Ha az előbbi étkeket és főként neveket „bevette” gyomrunk és nyelvünk, ezt miért ne? Hisz ez még magyar is!

(Minya Károly)

- Gyűjts idegen eredetű étel- és italneveket!
- Mi került régen az asztalra? Mit ettek elődeink? Idősebb emberek segítségével gyűjts olyan ételeket, melyek ma már feledésbe merültek!

- 137.** Három korszakból idézünk levélkezdő formulákat és levéltémákat. Elevenítsd fel a költői, írói pályához kapcsolódó életrajzi elemeket! Hasonlítsd össze a levelek nyelvi megformálását!

Csokonai Vitéz Mihály – Vajda Juliannához

Szép Kegyes!

Mihelyt vettem boldogító kezeckédnek sorait, azonnal az öröm ezer édes érzésekkel lepte meg tusakodó szívemet, s azonnal kiindultam Komárom földéből. Megyek és repülök, kedves angyalom, a Te leveled szárnyakat köt az én óhajásaimra, s ragadtatva az én szerencsém felé; mert ami legnagyobb szerencsém volt, feltaláltam.

Ah kedves lélek! gondolhatod-é, mely örö-
mököt szerzett nékem az az imádandó papiros?
Úgy néztem a túlsó felel írott két sorocskádat,
mint az én paradicsomi boldogságom felől való
kontraktust! ...

Vajda Julianna – Csokonai Vitéz Mihályhoz

Kedves Drága Lélek!

Én élek és vígan – azt hallom, az Úr is vígan
múlat Keszthelyen. Én az Urat óhajtom, várom
is mindazáltal, mikor legjobbnak véli és ítéli az
Úr, akkor jöjjön.

*(Varga Balázs: Csokonai Vitéz Mihály,
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974)*

Mikszáth Kálmán – Mauks Ilonához

Kedves Ilonka!

Mikor ezelőtt sok évvel elváltunk, rugó indok az volt, hogy anyagilag
ziláltan állottam, s nem tudtam, hol fogok megállani a lejtőn. Jólesett –
ha bár mindennél jobban szerettem, – ha sorsa elszakad az enyémtől.

De föltettem már magamban akkor, hogyha valaha vinni fogom va-
lamire, s ha lehetséges lesz még, hibámat majd jóvá fogom tenni.

Mauks Ilona – Mikszáth Kálmánhoz

Kedves Kálmán!

Hálás szívvel köszönöm hozzád intézett levelét, mely szívemet ré-
gen nem érzett örömmel és békével töltötte el. A múltakért már régen
megbocsátottam, most pedig már boldog vagyok abban a tudatban, hogy

egy nemes szívű embert szerettem, és azért a forró, lángoló szeretetért, amivel egykor maga iránt viseltettem, immár nem kell szégyenkeznem.

(Óhajtott szép kincsecském! Szerk. Szathmáry Éva.
Móra Könyvkiadó, Budapest, 1988)

Ady Endre – Brüll Adélnak

Édes, Drága Egyem, Jóm!

Érminszenten kapott leveléből úgy sejtem, látom, hogy nem kapta meg utolsó leveletem. Ha megkapta, olvassa el, megérzi, hogy az én vágyam legalábbis annyi, mint a magáé. Azt hiszem. Maga is jobban szereti, ha itt próbálok egy kis erőhöz, egészséghez jutni. És azután nincs más cél, mint mielőbb Maga mellett lenni. Újra írhatom, kijelenthetem, miniket nem választhat el semmi. Legyen bizalommal, s avval a melegséggel hozzám, melyet levele mutat, s melyért, betegségemből szinte kigyógyulva, hálásan mondok köszönetet... Ha megjavulok kedvben, majd Maga mellett megírom a regényemet, a drámámat. Szeressen, mint én szeretem, sokszor, milliószor csókolom, én drágám, Te, én életem.

Léda – Ady Endrének

Édes drága egyetlen Minden, két nappal ezelőtt vettem leveledet nagy volt a boldogság előbb, de azután nagy a kétségbeesés is. Milyen csodálatos, hogy levelemben majdnem megfelelek neked a dolgokra, miről te írsz és miket én még akkor el nem olvastam. Oly jól esett kivennem leveledből, hogy vágyol utánam és szeretsz ugyanakkor mikor én úgy érzem, most már én is elmondhatom, mint te szoktad, hogy sohasem szerettelek úgy mint most, és soha olyan nagy várakozással és mindent akarással nem voltam mint most és soha úgy nem éreztem, hogy minden és egyetlen életem csak te vagy.

(*Vitályos László*: Ady – Léda – Csinszka.
MTAK. Budapest, 1977)

139. Hogy mondanád másképpen? Gyűjts a megadott szavakhoz szinonimákat! Alkoss mondatokat a szinonimák mindegyikével!

kerget, nézelődik, keres

140. Olvasd el a szöveget! Magyarázd el, hogyan értelmezed az olvasottakat! Egyetértesz-e a szerzővel?

Valószínűleg nincs két ember, aki teljesen egyformán használja a nyelvet, vagy reagál mások nyelvhasználatára. A kisebb fokú fonológiai (hangtani), nyelvtani és szókincsbeli különbségek normálisak; így bizonyos mértékig mindenki birtokában van egy „személyes dialektusnak”. Gyakran értelme lehet egy adott személy nyelvi rendszeréről beszélni, amit idiolektusnak hívunk. Ha egy nyelvet tanulmányozunk, valójában nincs más választásunk, mint az egyének beszédszokásaival kezdeni: először az idiolektusokat vizsgáljuk. A dialektusokat tehát több idiolektus elemzése révén kapott absztrakciónak (elvonatkoztatásnak) tekinthetjük, a nyelveket pedig több dialektuson végzett absztrakció eredményének. A szociális hátterű dialektusokat szociolektusoknak is hívják.

Hasznosnak bizonyulhat, ha rendelkezünk egy olyan terminussal, amely egy adott beszédközösségben található összes változatra utalhat – függetlenül attól, hogy egyéni, területi, szociális, foglalkozásbeli vagy más típusú beszédváltozatról van-e szó. Általános jelentésű terminusként rendszerint magát a (nyelv)változat szót használjuk erre a célra.

(Részlet *David Crystal* A nyelv enciklopédiája c. művéből)

141. Válaszolj *Benkő Lóránd* professzor alábbi kérdéseire!

...vajon melyik a lényegesebb veszély a nyelvhasználatban magában is, de nem utolsósorban annak a társadalmi magatartásra való visszahatásában is? Az-e, ha valakinek a közlésében tipikusan nyelvtani hibák jelentkeznek, például iktelenül ragoz ikes igéket, egyenlőré-t mond egyelőre helyett, el kell menjek-et el kell mennem vagy el kell hogy menjek helyett, sőt, horribile dictu –egyszer-egyszer még suksüközik is? Vagy az-e, ha valaki nem-törődöm, hányaveti közléseiben minimális tekintettel sincs a hallgató megértési érdekeire...?

Benkő Lóránd

142. Miben volna más az alábbi mondatok jelentése a kiemelt szavak nélkül? Mit lehet megtudni e szavakról a *Magyar értelmező kéziszótár*-ból?

- a) **Tulajdonképpen** mindent pontosan elmondtam...
- b) **Hát** én nem bánom...
- c) **Valójában** én is ugyanezt akarom...
- d) **Ugyebár** te is úgy gondolod...

143. Keress választékosabb szólásokat az alábbiaknál a szerelemre és az alváásra!

- a) bele van gabalyodva, gárgyulva, örülve
- b) bevágja a hunyót, szundít, szunyát

144. Olvasd el *Weöres Sándor* gondolatait az idegen szavak használatáról! Gyűjtőmunka alapján írd kiesszét arról, milyen érvek szólnak a költő gondolatai mellett és ellene!

Hogy nyelvünkben az idegen szó „...mennyiben romlás vagy gazdagodás, azt nagyon nehéz felmérni. Gondolom, a magyar nyelv egyelőre sok idegen elemmel is átszőve és inkább bepiszkolódva, mint tisztán maradván áll előttünk, de piszkossága jókora színességet és gazdagságot jelent. Úgyhogy nem is tudom, piszkosságát szégyenkezve vagy dicsérrően kell-e említenünk: nem kell-e nyelvünket úgy tekintenünk, mint egy szutykos kölyköt, aki éppen szutykosságában bájos és ravasz, és ügyes, okos sokoldalú.”

A magyar nyelv helyzete a határon túl

Körülbelül 14 millió magyar él a világon, de csak 9,5 millió Magyarországon. A többiek a világ minden táján, kisebbségi környezetben (kb. 2,5 millióan a Magyarországgal szomszédos országokban és kb. 2 millióan szerte a világban). A nem anyanyelvi területen élő népcsoportokat **kisebbségnek** nevezzük, azt a kisebbséget pedig, amely nem anyanyelvű állam hatósága alatt egy tömbben él, **szórványnak**. A kisebbségnek a szórványon kívül még két típusát különböztetjük el: **történelmi** kisebbség (őshonosok, régóta azon a helyen élnek) és a **bevándorolt** kisebbség.

A határon túli magyarság a magyar nyelv helyi változatait beszéli, amelynek alapja a helyi nyelvjárás, a helyi köznyelvi hagyományok, mai jellemzője pedig az, hogy valamennyi nyelvváltozat a magyar nyelv kontaktusváltozata. Ennek oka, hogy a Trianon utáni évtizedekben a határok

zártsága nehezítette, sőt egyes időszakokban megakadályozta, hogy a magyarországi magyar nyelvfejlődés hatásai eljussanak a külhoni régiókba. *A kontaktus érintkezést, nyelvi kapcsolatot jelent.* Az országhatáron kívül használt magyar nyelv tehát az adott állam nyelvével, azaz a románnal, a szlovákkal, az ukránnal stb. érintkezik. Így az egyes nyelvváltozatok jól elkülöníthetők egymástól.

Az 1990-es évektől kibontakozó kontaktusvizsgálatok rámutatnak a magyarországi és a határon kívüli nyelvváltozatok különbségére. Vannak mindenütt meglévő (egyetemes) változók (pl. *házban van ~ házba van*), de vannak csak a nyelvi érintkezés hatására létrejött változók (*motorke-rékpár ~ motorka, epével műtik ~ epére műtik*).

A környező országokban kivétel nélkül indoeurópai nyelveket beszélnek. Ezek együttes hatása az, hogy a határon túli nyelvváltozatokban a jelentéssűrítő szóösszetétel helyett gyakrabban használnak széttagoló, minőségjelzős szókapcsolatot (*légtér > légi tér*), illetve egyéb széttagoló formát (*telefonál > telefont ad*).

A legszembevetőbb sajátossága a határon túli magyar nyelvváltozatnak a szókészletben ragadható meg. A határon túli szókészlet elemeit eredetük szerint négy csoportba soroljuk:

1. Tájszavak	
2. Közsavak	Ebbe a csoportba az 1918 előtti szavak tartoznak. Ez utóbbiak egykor a teljes nyelvterületen használatosak voltak, de mára használatuk Magyarországon háttérbe szorult (pl. <i>internátus</i> 'kollégium', <i>kaszárnya</i> 'laktanya').
3. Önálló szóalkotások	Ebbe a csoportba az 1918 után keletkezett szavakat soroljuk: Kárpátalja: <i>beteglapon van</i> 'táppénzen van', Erdély: <i>telefont ad</i> 'telefonál', Órvidék: <i>zebracsík</i> 'gyalogátkelő', Muravidék, Horvátország: <i>halljuk egymást</i> 'hívjuk egymást', Felvidék: <i>telecsík</i> 'zöldhullám' stb.
4. Az államnyelvi eredetű kölcsön-szavak csoportja	1918 után számuk növekedett. Vannak olyan ételek, amelyek például a magyarban ismeretlenek, ezért átvették az elnevezését: Kárpátalja: <i>borscs</i> 'céklaleves', Erdély: <i>mics</i> 'darált húsból készült rostos sült étel.' Tulajdonképpen az élet minden területéről bekerültek a kétnyelvű beszélőközösségek nyelvhasználatába lexémák az alábbi példák szerint:

4. Az államnyelvi eredetű kölcsön-szavak csoportja

- Kárpátalja: *paszport* 'személyi igazolvány', *levonó* 'matrica', *bulocska* 'zsemle', *májka* 'atléta'
- Erdély: *punga* 'zacskó', *pix* 'toll', *kulturista* 'testépítő', *adidász* 'bármilyen márkájú sportcipő'
- Felvidék: *frukó* 'szívószálas üdítő', *horcsica* 'mustár', *teplaki* 'szabadidő ruha'
- Vajdaság: *örökíró* 'golyóstoll', *bazén* 'medence', *apostolka* 'strandpapucs', *kikiriki* 'földimogyoró'
- Horvátország: *atressz* 'laccím', *babura* 'tölteni való paprika'
- Muravidék: *balerinka* 'balerinacipő', *auto-ceszta* 'autópálya'
- Öörvidék: *autóbahn* 'autópálya', *altpapír* 'használt papír'

145. Olvasd el, és értelmezd Sütő András írását! Milyen időszakról beszél az író? Mit tudsz ezekről az eseményekről?

Engedjétek hozzám jönni a szavakat

(Részlet)

Ha bármely oknál fogva egy nyelv félelemmel fertőződik meg: életritmusa lelassul, önvédelmi ereje megfogyatkozik. Testét ellepik az idegen szavak, saját szósejtjei ellanyhulnak a szaporodásban. Látása romlik, sorvadásnak indul tehát csodás képessége: a láttatásé is. Amire hajdan seregnyi szinonimája volt, senyvedten már alig talál kifejezést. Közlése ezért szegényesek, pontatlanok, egy idő után éppenséggel hamisak is. Ó, te *arctalan!* – mondja valamelyik másod-unokatestvérem az *orcátlan* hazudozóknak, akaratlan hamisítással.

Ha a nyelv – a bábeli tülekedésben – eltelik félelemmel, csöndben visszavonul a nyilvánosság tereiről, holott küzdőképességét, láttató erejét csakis a Sokadalom élteti s növeli... A megfélemlített nyelv egy idő után hazugság áldozataként is elparentálható: meg kellett halnia, mert nem volt bátorsága az igazat mondani. A nyelvnek szegénynek? A hordozóinak inkább...

A sunnyogó álszínűsködéssre szorított nyelv elveszti a nyíltság szavait, amelyek oly nagyon megritkultak, akár a kihalásra ítélt sólymok, megszire elhúzódnak a társadalomtól.

S mert félelmének lassan már szaga keletkezik: a létében szorongó nyelvet a kutya is megugatja. A nyitott kapun sem mer már belépni, ha-

nem inkább elkerüli a városokat és falvakat. Úgy gondolja tán: ha nem hallják, látják, nem éri bántalom.

Ezzel pusztítja leginkább önmagát: a némaságba meneküléssel.

Az emlékezés – hogy be szép és gazdag volt hajdanán – még inkább elgyöngíti.

Mit használ a vaknak, hogy az apja látott?

146. Olvasd el, és értelmezd az alábbi közmondásokat, amelyeket Vöő Gabriella könyvéből idéztünk! A szerző adatait a romániai magyarság körében gyűjtötte!

Ember páriját, ecetes hordó dugóját meg szokta kapni.

Minden háznál más a szokás.

Gyakran főzött paréjt új levével föl ne add.

Addig kell hántani a hársat, amíg jól hámlik.

Jobb egy ujjnyi haszon száz rőf kárvallásnál.

147. Képzeltetek el, és játsszatok el egy olyan párbeszédet, amely során egy kárpátaljai magyar diák beszélget egy Magyarországról ide látogatott magyarral! A párbeszéd összeállításánál használd fel a megadott szavakat!

intercity vonat, útlevel, paszport, sztipti, opsi, zacsoika, bulocska, pénztár, marsrutka

148. Írj érvelő fogalmazást a magyar nyelvről, mint kisebbségi nyelvről!

149. Tamási Áron a székelyek legjellegzetesebb és legnagyobb írója. Amihez ő hozzáért, az menten megszépült. Az ő szemén keresztül a valóság mesevilág, nála a sötétség a tündérfényekkel világít. Olvasd el figyelmesen az alábbi részletet!

Zeng a magosság

Némelyik addig bújja a könyvet, amíg aszott bőrén keresztülsüt a hold világa. A másik megint buta marad, mint hetivásárba járó félszemű pogácsás.

Hanem Bakk Lukács nem számítódik sem ide, sem oda, mert ő egyedül állott a kerek földön, mivel a tudományát kebeliben hozta magával a világra. Azért semmi álmélkodás abban, hogy szent Mihály-nap hajnalán kiállott a kopac hegyoldalba s a csillagokat emígy egyeztette az idővel:

– Ó, te édös Teremtőm, nem szólok a dógodba, de egy esztendő sem vetek belé, a világ fenéke kiesik a csihánzsákból.

Mondjon Bakk Lukács, amit éppen akar, de én tudok egy legényt, aki ezalatt vigadozva rázta sapkáját a pátfalvi tetőn:

– Köszöntelek, szívem párja!

Ez a legény Etédi Kös Anti volt, s amit lába szárán lengetett a szél, az a katonanadrágja a halálos óráján. Amíg leereszkedett a Kalonda útjára, pirkadott minden ellenvetés nélkül. Csak a köd nem akart oszlani a Firtos lova feje felül.

Az Etédi Kös Anti arcájára is árnyéket vetett ez a köd, de ő az erejében igen bízott:

– Zsákkal is elhordom, meglássa a világ.

Tovább nekifeküdt egy borvizes forrásnak, s a föld illatját behunyt szemmel kortyolgatta.

– Jó vala-é, te? – szólt valaki a háta megül.

– Meghiszem azt – mondta a legény, s egy selyemkeszkenővel törülgette a száját, nehogy a szél ki találja fúni, mivel szüve-párját estére köszöntendő.

– Megszabadulál, hálistennek! – kezdte kenetesen a jövevény.

– Meg, s kinek hála s kinek nem – vette szárazon Etédi Kös Anti, s megint rázta a sapkáját, s zengedezett is. De amikor kifogyott a nótájából, megkérdezte a másikat:

– Kend hova való, bátya?

– Én biza, ecsém, hótom után a földbe s addig az ódalba.

Ezt a feleletet Etédi Kös Anti szinte zokon vette, mert gondolkozásra szorult miatta. De aztán mégis rájött, hogy az „ódal” az ő faluját jelentheti, mert teremtés óta az áll úgy, mintha a szomszédja nyakába akarna ugrani.

– Akkor egy likba járunk – kapott rajta a legény s meggyúlt a szeme.

– Egybe hát, csak éppen nem egyforma sűrűn. De azért megüsmérhetnél, a piculáját.

– No nézze meg az ember, hiszen kelmed Kele Menyhért! Csak megvénüle, hajja-é, mintha bagoly szállott vóna az orrára.

Kele Menyhért ravaszul szipogott, ami tiltakozás volt a vénség ellen. Megint a legény szólott:

– Kérdőznék valamit.

– Ejszen, hogy mitől kopac a pap?

Tamási Áron

– Bánja a macska a papot, bátya, csak azt mondja meg: Bedő Ráki hogy virágzik?

– Hát hallomásból úgy tudom, hogy: emböri körörsztény meg nem közelítheti a cifra békát.

– Node, ne békázzon, hajja-é! – vágott belé Etédi Kös Anti.

Az öreg meghökkent, s ilyen értelem volt az arcán: nete, mit tud a csemöte! De csak urason szólott:

– Helyben vagyunk, ecsém. Nem szólék semmit, csak ne szemetejji.

Kicsi szünet után újból egymáshoz igazodtak.

– Úgy értettem, hogy a tényálladékot mondja meg róla.

– E kicsiből kitelik: egy az, hogy a fiam el akarta venni, de a derága portéka szuszékba bútt előle; a másik ismént, hogy hozzád sem mönne el, mert előbb megbúzóli a legént.

Etédi Kös Anti csúfondárosan elkacagta magát, mint aki régen kezére tekerte már az aranyfonalat. De azért feszegette tovább a dolgot:

– Az én csókommak majoránna-illatja van, bátya! S ha több kell: bűbájos harmatban megferedem, három éccaka virágok közü hengeredem, s mégis az enyém lesz!

Kele Menyhért ráhagyta, csak a pálcájával rajzolt karikát a levegőbe, s a közepét háromszor is keresztülszúrta.

Apránkint a falu felé értek: egyik erre, a másik arra fordult. De Kele Menyhért búcsúzól megkérdezte:

– Tudod-é, ecsém, hogy járt vót a recsenyédi kutya?

– Nem én, mert kend állott a poszton – felelte a legény, pedig ki ne tudná ezt a fontos példázatot.

Az öreg nem hagyta alul magát:

– Hát a furulyádon hány lik van?

– Kendnek kilenc, eszesebbeknek még kilenc.

Így aztán, megszürkődván egyik a mászt szavakkal illendőképpen, ki-ki a maga epés titkával elmehetett hazafelé.

(Részlet *Tamási Áron* Zeng a magosság c. elbeszéléséből)

- Mely szavak megértése jelentette a legnagyobb problémát?
- Írd ki a részletből azokat a szavakat, amelyek eltérnek a köznyelvi alaktól!

Magyarországon élő nemzetiségek nyelvhasználata

A **nemzetiség** szónak számos meghatározása létezik. Általában a valamely állam területén kisebbségben levő emberek csoportját értjük alatta, akiket elsősorban a nyelv és a kultúra, a közös tör-

ténelmi múlt, illetve az ezekből fakadó magatartásbeli sajátosságok és pszichológiai jellegzetességek, valamint az összetartozás tudata köt össze, és választ el más nemzetiségektől és nemzetektől.

A Magyarországon élő nemzetiségek többsége évszázadokkal ezelőtt telepedett le az ország területén. Legtöbbször ide menekültek, vagy betelepítették őket a török és egyéb háborúk miatt elnéptelenedett területekre. Magyarország alaptörvénye és a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvénye értelmében 13 nemzetiség él Magyarország területén, amelyek lélekszámukat tekintve csökkenő sorrendben a következők: *cigány, német, román, szlovák, horvát, szerb, ukrán, lengyel, bolgár, görög, ruszin, örmény, szlovén*. Ezek a nemzetiségi csoportok az ország különböző településein szórványban élnek. A népcsoportok jelentős része nyelvcsere- vagy nyelvvisszaszoruló helyzetben van, ami azt jelenti, hogy anyanyelvüket feladva, a legtöbb nyelvi szintéren (hivatal, munkahely, iskola, egyház, orvosi rendelő, baráti kör stb.) az állam hivatalos nyelvét használják. Az anyanyelv a családban használatos csupán, vagy sokszor már ott sem.

Bár a mai Magyarországon élő nemzetiségek lélekszáma az össz-népesség 10%-át sem teszi ki, a népcsoportok nyelvének, néprajzának, zenéjének, kultúrájának a kutatása és oktatása fontos feladat a nyelv megőrzése szempontjából. A kisebbségi csoportok érdekeit a nemzetiségi önkormányzatok és civil szervezetek képviselik országszerte. Számos településen működnek nemzetiségi iskolák, ahol biztosított az anyanyelvű oktatás, de a legtöbb esetben kétnyelvű az iskola, vagy a nemzetiségi nyelvet idegen nyelvként oktatják.

Az anyanyelvű rádió- és televízió-műsorok, kiadványok mind az anyanyelv fenntartását és megőrzését szolgálják, de a család nyelvátörökítő szerepét nem pótolják. A különféle kisebbségi szervezetek és egyesületek rendezvényei hozzájárulnak a népi kultúra felélesztéséhez és fenntartásához, közvetve a származási nyelv presztízsének emelkedéséhez is. A legtöbb nemzetiség mögött van anyaország is, amely különféle támogatásokkal segíti a Magyarországon élő népcsoportok fennmaradását.

JÓ, HA TUDOD!

Minden embernek joga van ahhoz – akkor is, ha egy adott államban kisebbségben él –, hogy használhassa és fejleszthesse anyanyelvét, ápolja kultúráját. Ezt az államnak a törvényhozásban is meg kell jelenítenie.

150. *Lakatos Menyhért* nagysikerű regénye a magyarországi cigányságról szól. Milyen nyelvi eszközöket használ az író a cigányság bemutatására?

Lakatos Menyhért

Azok voltunk, akiknek a vérébe tüzet raktak az élet... Lizát kis, töpörödött asszonynak ismertem, aki csak a földön szeretett ülni. Állát felhúzott térdére tette, ha beszélt, szár nélküli pipáját állandóan tenyerében szorongatta. Tökéletesen megőrizte az elmúlt századokat. Idegen volt előtte ez a világ, a helyhez kötöttséget rabságnak érezte. (...) Télen sokszor a pitvarban aludt, nem tudta elviselni a putri fülledt levegőjét. Ha apám megdorgálta érte, mert szégyellte, csak legyintett.

– Oda se nézz neki, fiam, hadd beszéljenek ezek a romungorók, ők megszokták a robiát, de én köhögök, nem tudnak tőlem aludni a gyere-

kek. (...)

Mindig úgy tetszett, mintha mesélnének. Oly messziről idézték emlékeiket, amelyeket ebben a korban már csak ők értek el. Mélyre nyúló gyökerük még abból a világból táplálkozott, ami mások előtt rég történelemnek számított. (...)

A nagyvíztől a nagyvízig jártunk. Mámi nem mondta, hogy tenger, talán nem is tudta, csak annyit mondott: bári pályi. (...) Úgy emlegette elődeit, mint a bátorság és az ész megtestesült mintaképeit. Csacso rom, mondta róluk. A későbbi nemzedéket gyáva, elkényelmesedett, sem időt, sem veszélyt nem bíró cigányoknak nevezte. (...) Ungorothem egy volt a robiával, de itt találtuk a legjobb lovakat meg vastengelyes könnyű szekereket. (...) Mindenki a maga útján mehetett, aki a másik útjába belépett, arra krisztit-t tettek...

(Részlet *Lakatos Menyhért* Füstös képek c. művéből)

Szómagyarázat: **romungor** – magyar cigány; **robi** – rabság; **bári pályi** – nagy víz; **csacso rom** – igazi cigány; **Ungorothem** – Magyarország; **krisztit** – törvény

151. Irodalmi tanulmányaid során kinek a verseiben, regényeiben találkoztál valamely nemzetiséggel?

152. Alkossatok csoportokat! Készítsetek prezentációkat egy-egy kisebbség történetéről, kultúrájáról, zenei hagyományairól, s mutassátok be az osztálynak!

153. Nézz utána, hogy Magyarország mely részein, településein él a 13 nemzetiség!

A nyelvi tervezés elvei és feladatai

Egy állam tudatos, előre megtervezett tevékenységet végez annak érdekében, hogy bizonyos politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális stb. célokat elérjen. Ez a tudatosan végzett tevékenység a társadalomnak szinte minden területére kiterjed. Ennek megfelelően szoktunk beszélni gazdaságpolitikáról, társadalompolitikáról, kultúrpolitikáról, oktatáspolitikáról, szociálpolitikáról és bár még hosszan sorolhatnánk, természetesen **nyelvpolitikáról** is.

Egy adott állam nyelvpolitikája szintén előre megtervezett, tudatos tevékenység, amely az állam területén használt nyelveket érinti. **A nyelvpolitika az adott nyelvi helyzet fenntartására vagy annak megváltoztatására törekszik.**

Egynyelvű államok esetében egész más hangsúlyt kapnak a nyelvpolitikai intézkedések, mint egy olyan országban, amelyben számos nemzetiség él együtt, és amelyet nyelvi sokszínűség jellemez. Egy adott állam nyelvpolitikája határozza meg azt is, hogy az országban mely nyelvet vagy nyelveket tesznek hivatalossá, melyeket tűrnek meg, vagy éppen melyeknek tiltják meg a használatát. Az államok törvényekben határozzák meg, hogy mely nyelv(ek) az állam hivatalos nyelve(i), és mely népcsoportok nyelvét fogadják el a kisebbségi nyelvként. Egy kisebbségi nyelv is lehet hivatalos nyelve egy adott országnak.

A nyelvi tervezés a nyelvhasználat tudatos befolyásolása, tudatos nyelvművelő tevékenység. Szándékos beavatkozási kísérlet egy nyelvbe vagy nyelvi változatba. A nyelv az azonosságtudat jelképe, így tervezni kell a nyelv életét. A legtöbb esetben erre akkor van szükség, ha pl. egy határon túli ember saját nyelvén nem tanulhat szakmát, vagy hiányzik a szókészlet (pl. tudomány). Feladata: intézményhálózat segítségével, tömegtájékoztatással visszaszorítani a káros jelenségeket.

154. Miért nevezhetjük Szent István király fiához írt intelmének sorait az első, jogi szabályozást is jelentő nyelvpolitikai gondolatnak?

Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egynyelvű és az egyszokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakaratóan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.

Szent István király

155. Érvelj az állítások mellett vagy ellen!

A nyelvtanítás akkor jó, ha csak grammatikát tanít.

A modern számítógépes korban nincs szükség a helyesírás tanítására, mivel minden gépben megtalálható a helyesírás-ellenőrző program.

156. Érvelj ezen állítás mellett!

Anyanyelvünk oly mértékben romlik, hogy szükség van törvényes szabályozására.

157. Olvasd el a következő szemelvényt, majd válaszolj a kérdésekre!

A magyar nyelvet bizony nem mindenki tudja megfelelő módon használni, úgy, hogy gondolataink, érzelmeink igazi, hű tolmácsolója legyen... Milyen nehéz úgy összeszedni gondolataidat, hogy írásod valóban tükrözze azt, amit el akartál mondani. Hogy szépen, logikusan kapcsolódjanak egymáshoz mondataid, hogy mindig éppen a legjobb, a legkifejezőbb, legodaillóbb szót találd meg mondanivalód kifejezésére. Mert bizony nem mindegy, hogy milyen szót választasz a sok lehetséges közül.

(*Lőrincze Lajos: Édes anyanyelvünk*)

- Melyek a stílusra vonatkozó megállapítások?
- Meg tudod-e magyarázni, mire gondolt a cikk írója, mikor ezt írta:
...Nem mindegy, hogy milyen szót választasz a sok lehetséges közül.?

158. Miben ismered fel az angol nyelv szabályrendszerének hatását a következő elrontott magyar mondatokban?

1. Leírtam minden.
2. Vegyél egy vizsgát.
3. Az ő fényképezőgépe nem jól van.
4. Az én testvérem kicsi lusta.
5. Úgy voltam tanulva.

A nyelvművelés fogalma, kérdései, feladata

A nyelvművelés olyan tudományos tevékenység, a nyelv életébe való tudatos határozott irányú beavatkozás, melynek célja a nyelv fejlődésének ésszerű irányítása.

A nyelvművelők elsősorban a nyelvészek, de tulajdonképpen minden ember tudja művelni a nyelvet.

A nyelvművelés az alkalmazott nyelvtudománynak az az ága, amely a nyelvhelyesség elvei alapján, a nyelvi műveltség terjesztésével, a nyelv egészséges fejlődését igyekszik segíteni. Célja és tartalma nem örök és változatlan, hanem idő és hely függvénye; legidőszerűbb feladatait mindig az adott társadalom szükségletei határozzák meg.

A magyar nyelvművelés szerepe és feladatai változtak az idők során. A XIX. század első felében a nyelvújítás, a nyelvbővítés volt a legfőbb feladat, hogy nyelvünk korszerű gazdagodásával bekapcsolódhassunk az európai kultúra és tudomány fejlődésébe. A század második felében a nyelvművelés elsősorban a nyelvújítás túlzásait nyesegette, egyszersmind igyekezett visszavezetni a mesterkéltté váló nyelvhasználatot a természetességhez, ill. a népnyelvhez. A századforduló utáni évtizedekben az idegenszerűségek elleni küzdelem volt a nyelvművelés vállalt és időszerű feladata. Napjainkban a nyelvművelés legfőképpen arra irányul, hogy a nyelv minél alkalmasabb legyen a világos, árnyalt nyelvi közlésre, a kommunikációra, a beszélő (író) ember pedig minél jobban ismerje a nyelv törvényszerűségeit, használati szabályait.

A nyelvművelés feladata, célja

- Újítás és őrzés
- Ápolni a nyelvet: az idegen szó helyett magyar szót használjunk, ha lehet!
- Kiejtés
- Mondatalkotás
- Grammatika

A nyelvművelés kultúrához kötött tevékenység, ezért országonként más és más az elnevezése és a tartalma. A magyar nyelvművelésnek nagyon sok olyan összetevője van, amely a nyelvtervezéssel rokonítja. Ilyen például a magyar nyelvművelés két nagy felfogása:

- a) a *nyelvközpontú*, amely a nyelv jobbítását tűzi ki célul, a nyelvi logikát, racionalitást, történetiséget és esztétikumot abszolút érvényűnek gondolja,
- b) az *emberközpontú* vagy *pozitív*, amelynek középpontjában a kommunikáció, a funkcionalitás, a megértés áll, támogatja a nyelvváltoztatokat, és igényes példákat sorakoztat fel.

A nyelv védelméért azok szállnak síkra, akik különösen is kötődnek érzelmeikkel az anyanyelvhez, és minél inkább szeretnék jelen szépségében megőrizni.

A nyelv folyamatos változásban van. A mi feladatunk ezeket a változásokat nyomon követni, érteni és értékelni őket. Természetesen mindig van valaki a környezetünkben, akinek a nyelvi ízlése befolyásolja a mienket. Ilyenek a szülők és a nagyszülők, akiket mintának tekintünk életünk folyamán. Kezdetben ilyen lehet az idősebb testvér, egy barát, akitől eltanuljuk a „vagány” szavakat.

Aztán közösségekbe kerülünk, ahol a helyes viselkedés, a tudás mellett megtanulunk helyesen fogalmazni és megfelelően véleményt formálni is. Saját kisebb közösséget építünk magunknak, barátokat szerzünk, akik viselkedése, beszéde majd a mienkkel együtt alakul tovább. Kitágul az érdeklődési körünk, folyamatosan választunk: szakmát, munkahelyet, párt, életkörülményeket stb.

Később megjelennek a gyerekeink, akik helyes nevelése a mi feladatunk. Megtanítjuk nekik, hogyan kell szépen köszönni, megismerkednek a mi nyelvi és kulturális értékeinkkel, amik majd az ő tudásuknak is az alapjai lesznek.

A modern kor vívmányai mindezt a fejlődést erősen befolyásolják. Már nem mesélünk este, mert apa, anya és a nagyszülők is dolgoznak, elfoglaltak, vagy éppen fáradtak. Amikor lenne egy kis időnk közös programokat szervezni, akkor is a technika uralja a pillanatot, hiszen kicsi és nagy egyaránt a telefonján lóg. A felnövő generáció más értékrendet követ majd, s vélhetően a saját gyermekeinek is azt fogja átörökíteni.

A nyelv állapotának változási üteme is felgyorsult. Régebben a televíziót tettük felelőssé egy-egy új nyelvi elem elterjedésért, például a reklámok gyakran éltek játékos fordulatokkal, és egy-egy szót akár szándékosan is eltorzítottak, elferdítettek. Az is tény viszont, hogy

ezek az új alakulatok gyakran nem nélkülözik a nyelvi logikát, kreativitást. Az új forma aztán hosszú időre bekerül a köztudatba.

Ma a mindennapjaink része, hogy írás közben nem használunk ékezeteket, nem szokványos módon rövidítünk, elírunk vagy

kihagyunk néhány betűt, s mindezt a sietségre fogjuk. Ráadásul ezeket a jelenségeket már-már természetesen tartjuk, hiszen nagyon gyakoriak. Ez viszont távolról sem jelenti azt, hogy helyesek is. A mi viszonylatunkban, akik még tanultunk helyesen írni, egyszerűen igénytelenségként fogjuk föl az ilyen megnyilatkozásokat. De a következők nemzedéknek, akit összezavar majd a sokféle íráskép, már sokkal nehezebb lesz az akkori helyes formákat megtanulni, hiszen valószínűleg ők sem fognak a maiaknál kevésbé sietni.

159. Pótoljátok a hiányzó *l* vagy *ly* betűt!

fele...t, tartá..., ba...usz, gömbö...ű, vészhe...zet, ha...nal. ha...ó, i...ed, műhe..., ül...ön, ola..., petrezse...em, ...égpá...a, mé..., má...va

160. Képezzétek az alábbi igék megadott alakját!

ír (feltételes mód, jelen idő, E/3. sz., alanyi ragozás)
mond (feltételes mód, jelen idő, E/3. sz., tárgyi ragozás)
eszik (feltételes mód, jelen idő, E/2. sz., alanyi ragozás)
vesz (feltételes mód, jelen idő, T/3. sz., tárgyi ragozás)
hisz (feltételes mód, jelen idő, E/1. sz., alanyi ragozás)
fogózik (feltételes mód, jelen idő, T/2. sz., alanyi ragozás)
kukorékol (feltételes mód, múlt idő, T/3. sz., alanyi ragozás)

Gyakori nyelvhelyességi hibák	
Nákolás	A feltételes mód egyes szám első személyében <i>-nék</i> helyett <i>-nákot</i> használnak: <i>Egész nap csak aludnák.</i>
Suksükölés	A felszólító mód kijelentő módra való alkalmazása: <i>Szeressük ezt a fagyit.</i>
Szüksükölés	Az <i>-szt</i> végű igéket használják helytelenül: <i>Kiossza a könyveket.</i>

Gyakori nyelvhelyességi hibák	
Névelők helytelen használata	Kell névelő az országrészek, tájegységek, címek, intézmények és a több szóból álló államnevek elé. Pl.: <i>az Amerikai Egyesült Államok, az Alföld, a Kárpáti Igaz Szóban olvastam</i> . Helytelen személynevek előtti használata. Pl.: <i>A Kata azt mondta, hogy...</i>
Igekötők helytelen használata	<i>Kiolvasta</i> (helyesen: olvasta), <i>kihangsúlyoz</i> (helyesen: hangsúlyoz), <i>bepótolni</i> (helyesen: pótolni), <i>leellenőriz</i> (helyesen: ellenőriz).
Az -e kérdőszócska helytelen használata	<i>Meg-e javították az autót?</i> Helyesen mindig az állítmányhoz kapcsoljuk. <i>Megjavították-e az autót?</i>
Névutóállomány bővülése	<i>Könyvleadás tekintetében megbeszéltük a határidőt.</i> (A tekintetében helytelen, nem kell!)
Terpeszkedő kifejezések	<i>II óra magasságában, módosítást eszközöl, elintézészt nyert, vizsgálat tárgyává tesz, intézkedést foganatosít</i> stb.
Befejezett melléknévi igenév, határozói igenév gyakori használata	<i>Ez a feladat megoldott, a kávé ki van kérve.</i>
A vonatkozó névmások helytelen használata	<i>Aki, ami, amely.</i> Az alábbi példamondatokban helyesen van alkalmazva: <i>Megérkeztek a könyvek, amelyeket a múlt héten rendeltél. A gyerekek gyakran tesznek olyat, amit maguk is megbánnak. Voltak feladatok, amelyek, jónak bizonyultak.</i> De: <i>Az emberek, amelyek későn érkeztek...</i> (helytelen).
Idegen szavak indokolatlan használata	<i>Feeling, happy, shopping</i> stb.

Gyakori nyelvhelyességi hibák	
Töltelékszavak használata	<i>Hát, izé, tök, ilyen stb.</i>
Túl sok szleng szó, kifejezés használata	Szerencse: <i>mák, mázli</i> ; spanom: <i>csajom, pasim stb.</i>
Trágár, igénytelen szavak használata	<i>Gyökér, balfék stb.</i>
Aránytalanul sok szórövidítés	<i>Balcsi, fürcsi, tali, depi, cuki stb.</i>

Vigyázzunk nyelvünk tisztaságára!

161. Olvassátok el az alábbi mondatokat, majd beszéljétek meg, hol van hiba bennük! Írjátok le a helyes változatokat!

1. Tegnap kirándulni voltunk az erdőbe.
2. A Kati gombákat is talált.
3. Olyan szép a folyó, szívesen úsznák benne egyet!
4. Már többször jártunk itt, így ezek az utak ismerősök nekünk.
5. Számos nyomokat megvizsgáltunk az úton.
6. Láttuk a vörös róka lábnyomát, de viszont az állatot nem.
7. Délután meguzsonnáztunk az erdőnek a fáinak a lombja alatt.
8. Az odúban tartózkodott állatokat nem láhattuk.
9. Nem tudtuk eldönteni, hogy merre menjünk, így hosszú vita után jutottunk azonos nevezőre.
10. A feladatok el lettek végezve.

A nyelvművelés területei, eszközei

A nyelvművelés, az anyanyelvápolás legfontosabb területe az **oktatás**. Az óvodában törekednek a különböző családokból érkező gyerekek nyelvi hátrányának felszámolására, de bőven hárul feladat e téren az iskolára is. A **nyelvtanoktatás részben a nyelvi rendszer megértését, részben az anyanyelvi kommunikációt (olvasás, fogalmazás, megszólalás) szolgálja**.

A nyelvművelés valójában az iskolán kívüli tevékenységekben és az élethosszig tartó tanulási folyamatban teljesedik ki. Elsősorban a különféle szakköröket (pl. a Péchy Blanka, Deme László és Kerekes Barna-

bás törekvései nyomán országossá bővült *Beszélni nehéz!*-mozgalmat) említhetjük. Ezenkívül különböző nyelvűvelő rádióműsorok (*Édes anyanyelvünk*), tévéműsorok, internetes honlapok, folyóiratok (*Magyar Nyelv, Magyar Nyelvőr*) kulturális rendezvények (*A magyar nyelv hete*) segítik a nyelvűvelők munkáját.

162. Fontos kérdése a nyelvűvelésnek, hogy mi, magyarok felismerjük: aki vidéki, és valamilyen nyelvűjárásban beszél, az ugyanolyan értekesen használja a magyar nyelvet, mint aki az általánosan elfogadott köznyelvi formát beszél. Az iskola legfőbb feladata mégis az, hogy a művelt köznyelvet (normatív nyelvhasználát) megtanítsa a gyerekeknek.

163. Nézzetek utána, mit jelentenek az alábbi szavak!

pityóka, piszkafa, szérű, köttes, früstök, firhang!

• Gyűjtsetek saját példákat is!

164. Manapság egyre erősebb az angol nyelv hatása. Túl sok idegen szót használunk. Ez hibának számít, amennyiben van az idegen szónak olyan magyar megfelelője, amivel az értelem károsodása nélkül felcserélhető. Pl. *kozmosz – világűr*. Sok idegen szavunknak létezik ugyan magyar fordítása, de a kettő nem ugyanazt jelenti. Ilyen esetekben használjuk csak bátran az idegen szót! Pl. *Hot dog* – nem egyenlő a *forró kutyával*. Keressétek ki az alábbi idegen szavak magyar megfelelőit!

body building, meeting, project, moderátor, management, tender

165. Pótoljátok a hiányzó írásjeleket! A kiemelt szavakat és kifejezéseket helyettesítétek jelentésben megegyezővel úgy, hogy ezáltal változzon a szöveg stílusa!

Légy jó mindhalálíg

(Részlet)

Az öregúr egy nagy szalmával font karosszékbén ült egészen egyedül. *A kályhában pattogott a tűz* s olyan különös volt ez a *vak öregember* ahogy teljesen rendben szivarozva a *lobogó tűz* mellett üldögélt. A lámpa is éggett az asztalon.

- Jó estét kívánok
- Jó estét ki az
- Én vagyok felolvasni jöttem.

- No csak üljön le fiam
- Leült az újságok oda voltak rakva az asztalra.
- Melyiket olvassam?
- No még ráérünk majd öt órákor.

A kisdíák *elröstellte magát* mert úgy gondolta, hogy *illetlenség* amit tett. Nagyon is *mohónak* látszik most az öregúr előtt. Vagy rendetlennek hogy ilyen összevissza jön. Az arca lángvörös lett s nem mert megszólalni. Csendesen ült hát s hallgatta az óra ketyegését.

A barna politúros szekrényen volt egy alabástrom lábú óra de nem olyan mint tavaly Törökéknél ahol a múlt évben lakott. Ott egy aranyhúszár lovagolt az óra tetején s az egész üvegburával volt leborítva itt nem volt üvegfedele az órának s fent fekete homlokzata volt mint a tankönyvben a görög templomoknak ezt sokkal *urasabbnak* találta s különben is Törökéknél el volt törve az üvegborító s papírral volt beragasztva.

(Móricz Zsigmond)

166. Foglaljátok mondatba az alábbi igék egyes szám második személyű, felszólító módú, alanyi és tárgyas ragozású alakjait! Indokoljátok meg a helyesírásukat!

dob, ad, feled, fúj, fogad, kapkod, hagy, hí, szid, tagad, hív, hall, lő, keres, támad, tud, mond, old, küld

167. Fogalmazd meg a nyelvművelés feladatait a szöveg alapján és saját tanulmányaidra építve!

Čokol... vigiazat...!

Végül még meg kell felelnem valamire, amire Schöpflin Aladár ismét sürgeti a választ. Azt firtatja, miért nem inkább a megszállott területen buzgólkodunk, ott több volna a teendő. Tudom, hogy ott nincsenek rózsás állapotok. Nemrégiben mutatták nekem egy magyar leány levelét, aki idegen iskolában nevelkedvén így zárta sorait: čokol (csókol), s tulajdon szememmel láttam egy felvidéki színház színpadán a falon a magyar ügyelő korommal odakarmizsált fölírását: *vigiazat* (vigyázat). Ennek magam sem igen örültem.

Az az indítvány azonban, hogy oda helyezzük székhelyünket, írott malaszt. Nyelvünket mégiscsak jobban lehet művelni itthon, ahol minden eszköz rendelkezésünkre van, mint ott, ahol semmiféle eszköz nincs

rendelkezésünkre. Évekkel ezelőtt – éppen az én kezdeményezésemre – néhány remekírónk minden politikától mentes, szépirodalmi munkáját küldették ki a megszállott területekre, potom pénzen akarták ott árusítani, hogy tőlünk elszakított testvéreink legalább valami szellemi táplálékot kapjanak. E munkák terjesztése leküzdhetetlen akadályokba ütközött. Tervünkről kénytelenek voltunk letenni. Madách Imrét és Arany Jánost oly bizalmatlansággal és gyanakvással fogadták, mint a tilos fegyverszállítványokat. Ez – sajnos – az erő kérdése. Nem reánk, írókra tartozik.

Egyébként a nyelvművelést sem a legalacsonyabb fokon kell megkezdeni, hanem a legmagasabb fokon, az irodalmon. Ha mégis egy tömbben élő magyarság írói összefognának, elvekben megegyezve nyelvünket új fényre derítenék, egységes mozgalomnak híre, eredménye a sajtó útján több eljutna a megszállott területekre is, és semmi kétely, serkentőleg és fölemelőleg hatna az ottani élőkre. Azonban mindenekelőtt arra volna szükség, hogy az igazi öntudat alakuljon ki itthon, és megértsük egymást. Ezért harcolok. Ezért verekszem legbecsültebb barátjaimmal is. Ezért vállalom a gúnyt, mellyel nem engem kicsinyítenek, hanem nyelvünket, és vállalom a tanítás hálátlan szerepét, kellő tanultság nélkül, s az apostolkodást, mely nem az én kenyerem. Jobb volna énekelni. Amíg ezt firkálom, gyakran elsüvölt fejem fölött Vojtina sorpárja: *Mint hangjavesztett operadalár / Lettem éneklőből ... énektanár.*

(Kosztolányi Dezső)

168. Soroljatok fel olyan írókat, költőket, akik sokat tettek a nyelv műveléséért!

169. Írjatok ki az osztályban egy olyan pályázatot, amelynek célja a napjainkban használatos gyakori idegen szavak és az üzletnevek magyarosítása! Ehhez hasonló szavakra gondoljatok: *menedzser, menedzser-kalkulátor, komputer, dizájn, fájl, bróker* stb.

170. Válassz az alábbi témák közül egyet, és készülj egy-egy kis előadásra! A felkészüléshez használj szakkönyveket, folyóiratokat!

Előadástémák:

- A mozaikszó korát éljük
- A nyelvművelés feladatai
- Él-e még az ikes ragozás?
- Harcoljunk az idegen szavak ellen?
- Kommunikációs zavar egyeztetési hibák miatt

A nyelvváltozatok rendszere, vízszintes és függőleges tagolódásuk

Nyelvünk egészét, azaz minden magyarul beszélő ember minden nyelvi megnyilatkozásának összes elemét **nemzeti nyelvünk** foglalja magába.

A nemzeti nyelv történelmileg kialakult tartós emberi közösség közös nyelve.

A nemzeti nyelv kialakulását elősegítették a társadalmi-gazdasági változások.

Az egységes nemzeti nyelv – vidékenként – bizonyos eltéréseket mutat. **A nemzeti nyelv rétegződik, különböző változatokban él.** A nemzeti nyelv rétegződése a nyelvet használó közösség tagolódásával függ össze. Az emberek kisebb-nagyobb közösségeknek tagjai; eltérőek a szokásaik, normáik, más a nyelvhasználatuk is.

A nyelvi rétegek (nyelvváltozatok) nem különülnek el mereven egymástól, hatnak egymásra, az egyes ember nyelvhasználatában pedig összefonódnak.

Minden ember több nyelvváltozatot használ a kommunikáció körülményeitől függően. Az egyén válogat a nyelvi eszközökből a tudása, kora, ismeretei, érdeklődési köre alapján.

A nemzeti nyelv tagolódása

1. Normatív nyelvváltozatok:

a) az **irodalmi nyelv**, melyet legnagyobb íróink, költőink alakítottak ki, a nemzeti nyelvünk legigényesebb, csiszolt legegységesebb változata. Ma is merít a nyelvjárásokból és a csoportnyelvekből;

b) a **köznyelv**, a magyarul beszélők közös nyelve. A mai magyar nyelv legszélesebb rétege. A korábbi területi változatok egységesüléséből vált a nemzeti nyelv központi változatává és ezzel együtt követendő mintává, normává.

A **szépirodalmi nyelv** is a köznyelvre épül, annak szókészletét használja, mégis a képzettársítások által létrehozott szóelemeknek köszönhetően, valamint a művészi elrendezés folytán sokkal választékosabbá vált.

Az alacsonyabb rendű köznyelvet, a bizalmas társalgási stílust **szleng**-nek nevezzük. Napjainkban szinte minden korosztály nyelvhasználatában megfigyelhető, akárcsak a média hatására a nyelvkészlet beszűkülése.

2. Területi (horizontális, azaz vízszintes) tagolódás szerint **nyelvjárásokat** (dialektusokat) különböztetünk meg. A nyelvjárások kialakulása

általában **történelmi-földrajzi okokra** vezethető vissza. (A törzsi nyelvjárások a honfoglalás kori letelepedések során rögzültek földrajzilag.)

A nyelvjárásoknak csak **a nyelvterület egy-egy részére jellemző sajátosságai** vannak. A magyar nyelvjárások a köznyelvtől különböznek:

- **hangzókészletükben** – új hangokat találnak ki (kettőshangzók használata, az *ly / j* hangok kétféle ejtése, a köznyelvtől eltérően ugyanabban a helyzetben más hangot használnak), pl.: *ö-zés* a Dráva vidékén, a déli Dunántúlon, Szeged vidékén és attól keletre; *i-zés*: a Nyírségben, Szatmár megyében; az *e-ző* az északi; palócban: rövid *á*.

- **szókincsükben** – *krumpli, kolompér, pityóka, burgonya* (részben),
- **nyelvtani rendszerükben** (kis mértékben),
- a mai magyar nyelv **8 nagy nyelvjárása**:

<i>nyugati</i> (göcseji)
<i>dunantúli</i>
<i>palóc</i> (jász)
<i>déli</i> (sárközi, szlavóniai)
<i>tiszai</i>
<i>északkeleti</i>
<i>mezőszegi</i> (kalotaszegi)
<i>székely</i> (csángó), ez utóbbi a legelszigeteltebb, legarchaikusabb

3. Társadalmi (vertikális, azaz függőleges) **tagolódás**: (életmód, foglalkozás stb.) szerint **csoporthelyezésekről** (szociolektusokról) beszélhetünk.

a) **szaknyelvek** – főleg foglalkozások szerinti, írott és beszélt változatok;

b) **hobbynyelvek** – sportágak nyelve, játékok nyelve stb.;

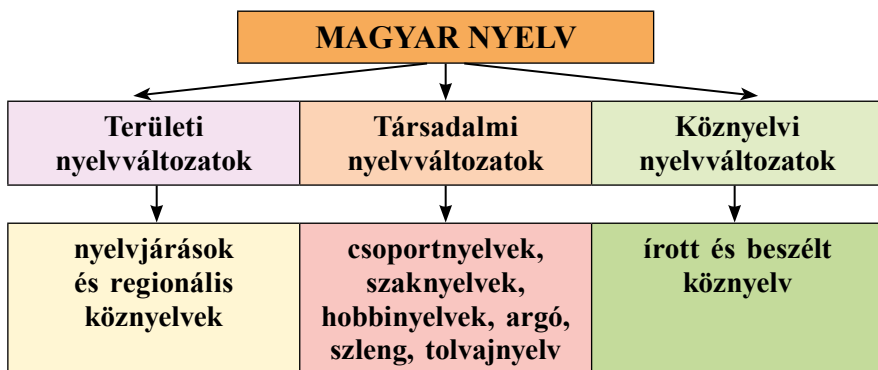
c) **életkori nyelvváltozatok** – gyermeknyelv, diáknyelv, ifjúsági nyelv, katonai nyelv stb.;

d) **argó** – tolvajnyelv, jassznyelv.

A csoportnyelvek **elsősorban szó- és kifejezőképességükben** térnek el az irodalmi és a köznyelvtől.

Egy ember több nyelvváltozatot ismer.

Mindenkinek megvan az **egyéni nyelvváltozata**, pl. családi, korosztályi vagy diáknyelv.

171. Ismerd fel, milyen nyelvváltozatba tartoznak a következő szövegrészletek! Keresd ki azokat a szavakat, amelyek csak arra a nyelvi rétegre tartoznak!

a) Szép, szelíd őszi reggel volt. Csendesen elmerülve jöttem-mentem az enyhén villódzó fényben: be-befordultam kicsit a házba, leültem a ripszdíványra a tiszta szobában. Elsuttogtam két miatyánkot, majd nesztelenül végigjártam a téglás tornácot, összefogva magamon a piros berlinerken-dőt. Végül szokásomhoz híven hozzálátam a csinosan, gusztusosan elő-készített kávéhoz a lakkosra mázolt kerti asztalnál, s közben a kék-fehér levegőben messze úszó felhőket csodáltam... Így futnak el az évek, így múlik el az élet – gondoltam, s hirtelen méla szomorúság ülte meg a lelkemet.

(Kafka Margit)

b) A cikória gyakori, kétnyári növény. Főgyökere erős, karószerű, virágzata fészkes, kék vagy kékesfehér színű. Levelei tojásdad alakúak, néhol lándzsásak. Őse, a mezei katáng, az országban mindenhol megtalálható gyomnövény. Ágas-bogas szárán kék virágok nyílnak. Szántóföldeken, utak mentén, legelőkön, ugarokon és kis kertekben is megtalálható.

Nem igényel tápdús talajt, a laza közepeken kötött talajokat kedveli. Ahhoz, hogy konyhakertünkben cikóriát termesszünk, gondos előkészítésre van

szükség. Magvetés előtt a földet mélyen fel kell ásni, és többször el kell gereblyézni, akár hengerezni. Kb. 30 cm távolságban szükséges a magokat elvetni a nyári hónapokban, május és júniusban. Az aránylag nagy távolságra azért van szükség, hogy a gyökereknek legyen hely a kifejlődéshez. A kikelt növényt rendszeresen meg kell tisztítani a gyomnövényektől, a sorokat ki kell egyelni. Meleget és egyenletes vízellátottságot igényel.

Mivel fagyérzékeny növény, így a gyökereket érdemes október közepén felszedni. Lombtalanításkor kb. 2 cm levélcsonkot szükséges hagyni, hogy a gyökér biztosan kihajtsjon. Ha ennél mélyebben vágjuk le a leveleket, a gyökér esetleg nem hajt ki.

(Gyógyító természet, internet)

c) Sétálok az utcán, előttem egy férfi megy, inge hol betúrva a nadrágjába, hol nem. „Hogy lehet valaki ennyire pacuha!” – gondolom magamban. Oldalt, a játszótéren a gyerekek lipityókáznak, kicsit arrébb, egy építkezésen a munkások furikkal hordják a sítet. A szép nyári idő egykettőre tovaszáll, felhők gyülekeznek, és hamarosan elered az eső. Aggódva nézek fel, nem hogy esernyőt nem hoztam magammal, de még egy süsüm sincs. Nem baj, úgyis ki kellesz mosni a hajam. Behúzódok a buszmegállóba, és míg várok, nézem az üvegre ragasztott levonót. Körbe a földön makukahéj. „Milyen tesznye, igazán szórhatnák az emberek a kukába is” – bosszankodom magamban.

Végre megjön a busz, és hazafelé azon gondolkodom, hogy otthon vár a finom tócsni. Hirtelen eszembe jut, hogy sokat sütöttem, miért ne hívhatnám át egy-két barátomat is? Már kezembe is kapom a telefonom.

– Szia! Átjősztok ma este? Van finom tócsnim! Hétkor? Oké! Csöcső!

Mikor hazaérek, legnagyobb ijedségemre látom, hogy az inas mind megette a tócsnit. Épp összeszidnám, mikor azt mondja:

– Ne aggódj, volt itt mama, és hozott kirántott húst, meg egy kis büszkét is, kertből.

Erre megnyugszom, hogy legalább lesz mivel megkínálnom a barátaim.

(Miért makukát veszünk szotyji helyett?

A borsodi nyelvjárásról, 2016. ápr.)

• Írd át az egyes szövegeket köznyelvre! Vigyázz, hogy a közlési szándék lehetőleg ne sérüljön! Milyen szavakat kellett kihagynod vagy átfogalmaznod?

172. Értelmező szótár segítségével határozd meg, melyik nyelvi réteg szókészletéből valók a következő szavak, kifejezések!

a) ideális, példás, szupcsi, klassz, nagyszerű, fenomenális, zsír, nagyon jó, észbontóan jó, brutál, kitűnő, tök jó, überkirály, professzionális, kafa, kifogástalan;

b) szemügyre vesz, átvizsgál, átnéz, csekkol, tesztel, átfésül, kipróbál, kontrollál, utánanézt, megvizsgál, lektorál, ellenőriz

173. Bizonyára egyetértesz abban, hogy nem minden nőnemű lény *csaj*, nem minden alkalom, lehetőség *vigalom*, nem minden holmi vagy felszerelés *cucc*. Gyűjts hasonló jelentésű, rokon értelmű szócsoportokat különféle nyelvi rétegből!

A köznyelv jellemzői, használati területe

Társadalomban való létezésünk egyik legfontosabb kísérőjelensége az, hogy kommunikálunk egymással, például úgy, hogy használunk egy bizonyos nyelvet. Ennek a nyelvnek a jellege nagyban függ attól, hogy milyen csoportba tartozóként használjuk.

A nemzeti nyelv normatív változata (sztenderd) minden fölött áll, nevezzük **köznyelvnek**.

A köznyelv a mai szóhasználatban közérthető és a tájnyelvi jellegzetességektől mentes beszéd- és írásmódot jelenti.

A köznyelv tájak, szakmák és társadalmi csoportok nyelve fölött álló nyelvváltozat. Nem egységes, vannak különféle változatai:

➤ **regionális köznyelv:** tájankénti változat, a köznyelv és a nyelvjárássok kölcsönhatásából keletkezett. Pl. egy debreceni középiskolai tanár és egy pécsi középiskolai tanár is a köznyelvet beszéli, mégis vannak apró eltérések az általuk beszélt sztenderdek között;

➤ életkoronkénti eltérés: a valódi köznyelv használata leginkább a felnőttekre jellemző. A fiatalok nyelvezetében gyakran divatos kifejezések (*király, csá, tök jó* stb.), az idősekébe pedig régies kifejezések keverednek;

➤ **nemek szerinti eltérés:** a nőknek a szokásrend szerint nem illik (annyira) káromkodni, ugyanakkor a nők fogékonyabbak a nyelvi újításokra;

➤ **felekezetek szerinti eltérés:** ez is elsősorban a szókincsben mutatkozik meg: *istentisztelet ~ mise, lelkész ~ plébános*.

A köznyelv fogalmához szorosan kapcsolódik a nyelvi tiszteletadás kérdésköre: mindenkire a neki kijáró tisztelettel szóljunk (köszönési formák, tegezés ~ magázás ~ önözés stb.). Általánosan megfigyelhető tendencia: a nyelvi tiszteletadás egyre inkább elmarad (sokan nem köszönnek, ok nélküli tegezés, vagy nyers, durva érintkezés stb.).

A köznyelv kialakulásában szerepet játszottak az irodalmi művek, valamint az a tudatos, irányított nyelvtervezési folyamat, amit nyelvújításnak nevezünk. A normatív nyelvváltozatok esetében az **irodalmi nyelv** megnevezés a köznyelvi norma kiművelt, írott változatát jelöli.

Az irodalmi nyelv az eszményített, igényes, választékos, esztétikai értékeket hordozó szabályrendszer.

Ez áll legközelebb a hagyományos értelemben vett szépirodalomhoz, költészethez. Elvileg a közszolgálati rádió és televízió nyelvhasználatát is ide sorolhatjuk, bár a nézettség érdekében sokszor távolra kerülnek az ideálisnak tekinthető nyelvváltozat közvetítésétől.

Az irodalmi nyelv történeti terminus, a köznyelv írott változatát értjük rajta. A köznyelv pedig a beszélt nyelv. Mivel az irodalmi nyelv meglehetősen félreérthető, újabban inkább nyelvi eszményről, normáról és sztenderdről beszélnek.

174. Miért, és hogyan olvasunk? Olvasd el kifejezően *Hegedűs Géza* írását, majd válaszolj a kérdésre!

Az olvasás gyönyörűsége

Hegedűs Géza

Az emberiség a kialakulásától kezdve legalább egymillió évig nem olvasott, hiszen még betű sem volt. Csodálatos fejlődés eredményeként eljutott a szóbeli népköltészetig. A leírt és olvasott irodalom alig több mint 2500 éves.

Több okból és célból olvasunk. Ha leülünk egy tankönyv mellé, akkor az a célunk, hogy megtanuljunk belőle valamit. Ha előveszünk egy könyvet, amely felvilágosít a földkerekség nyersanyagkészletéről, vagy elmagyarázza, hogyan lehet a legjobban karbantartani az autót

karosszériáját, akkor az olvasás az ismeretszerzés eszköze, hiszen a szerző egy-egy szakkérdésről pontosan és nyomon követhetően, adatokkal alátámasztva, gyakran ábrákkal, rajzokkal szemléltetve elmondja, amire kíváncsiak vagyunk. Ha viszont sok mindent meg akarunk tudni a világról, a társadalmi kérdésekről, az ember és a természet viszonyáról, a magatartásokról és az érzelmekről, közben egyre többet szeretnénk tudni önmagunkról, a saját érzelmeinkről, megoldandó problémáinkról, akkor a szépirodalomhoz fordulunk. A szépirodalom ad választ arra is, hogyan birkózik meg az ember a törvényekkel, a joggal, a kötelességekkel, hogyan tudja leküzdeni önmagában a gonoszt.

A gyakorlott olvasó éppen ezért többet tud a társadalomról, a múlttól és a jelenről, az érzelmekről és saját magáról, mint a keveset vagy semmit sem olvasó. Minden újabb értékes könyvvel közelebb jutunk az élet lényegének megértéséhez, jobban tudjuk és tesszük a dolgunkat, emberségesebbek leszünk.

Az olvasás tehát tanít, tökéletesít, szórakoztat, gyönyörködtet. Az a legfontosabb, hogy életformánkká váljon.

• Fogalmazd meg a véleményed az adott témáról!

175. Javítsd ki a következő mondatok terpeszkes kifejezéseit!

- a) Októberben megrendezésre kerül a szalagtűző ünnepség.
- b) Az év második felében ismét árrendezésre kerül sor az energiaszektorban.
- c) A tantárgyi követelmények kibővítésre kerültek.
- d) A betörések megelőzése érdekében a rendőrség intézkedéseket fogantatosított.
- e) Az osztályfőnök intézkedést fogantatosított a szülők felé késéseink tárgyából.

176. Iktasd ki a szófölösleget a következő mondatokból!

1. A legjobb életfelfogás a derűlátó optimizmus. **2.** A szomszéd hal-
kan suttogva akart súgni valamit. **3.** A felelő gyorsan hadart. **4.** A darab
vége boldog happy end lett. **5.** A lottónyeremény váratlan meglepetés volt
számomra. **6.** Kérek egy menettéri retúrt Budapestre. **7.** A munka első
lépése a projekttervezés.

A társadalmi, területi nyelvváltozatok és a nyelvi norma

Mint már tudjátok, minden beszélt nyelv igen sokféle változatban él, ezeket nevezzük **nyelvváltozatoknak** vagy **dialektusoknak**. Ha a dialektusokat területi alapon vizsgáljuk, akkor **nyelvjárásokról** és **regionális köznyelvekről** beszélünk. Amennyiben a nyelvhasználók társadalmi tagolódását vesszük alapul, úgy **szaknyelvekről**, **gyermeknyelvről**, **ifjúsági nyelvről**, **argóról** és **szlengről** beszélhetünk.

A nemzeti nyelv tehát aszerint tagolható, hogy beszélői milyen **csoportba** tartozóként használják az adott nyelvváltozatot. A nyelvváltozatokat többféleképpen is csoportosíthatjuk, például úgy, vannak **területi** nyelvváltozatok, **társadalmi** nyelvváltozatok, illetve **köznyelvi** változatok.

Életünk során több **nyelvváltozatot** (**nyelvréteget**) használunk. Például az egységes köznyelvet és valamelyik **nyelvjárást** vagy szakmánkat tekintve valamelyik **szaknyelvet**, életkorunkból adódóan esetleg az **ifjúsági nyelvet**. A nyelvváltozatokat nem lehet élesen elhatárolni egymástól, hatnak egymásra, az egyes ember nyelvhasználatában pedig összefonódnak.

A nyelv összetétele nyelvi csoportok szerint

A köznyelv és egy adott nyelvjárás együttes használatából alakult ki az adott tájegység **regionális köznyelve**, amely egy átmeneti nyelvváltozat.

Az írott és beszélt nyelvnek a társadalomban elfogadott, elismert szabályait, irányelveit, használati szokásait nyelvi normának, más szóval sztenderdnek vagy standardnak nevezzük. A mindenkori nyelvszokás alakítja.

A sztenderd olyan közös nyelvet jelent, amely nem kötődik tájhoz és foglalkozáshoz, a nyelvnek a legigényesebb változata, az alsóbb szintek fölött áll.

A nyelvi norma követendő eszmény, amely elsősorban a normatív nyelvváltozatokban (a köznyelvben és az irodalmi nyelvben) érvényesül. A normát társadalmi megegyezés, nyelvszokás alakítja ki, elsősorban az iskolázott, művelt emberek nyelvszokása. A normatív nyelvváltozatot rögzítik a szótárak, nyelvtanok és kézikönyvek is.

Minden nyelvváltozatnak lehetnek saját szabályai, törvényei, amelyet a nyelvváltozat beszélői betartanak.

A köznyelvi és irodalmi nyelvi norma mintaadó ugyan, de nem kérhető számon a többi nyelvi rétegtől, amelyeknek lehet szűkebb hatókörű saját belső normarendszerük.

Az irodalmi nyelv a normához való viszonyában kettős természetű: választékossága miatt eszményi és követendő, ugyanakkor különleges, változékony és a nyelvet szüntelenül megújítani képes. Az egyes nyelvi rétegek egymásra is hatnak.

Nyelvünk története során a normatív nyelvváltozatok a XVII–XX. században alakultak ki. A mai sztenderdben a médianak köszönhetően kiegyenlítődési folyamatok zajlanak: a paraszt és a munkás, a városi és a falusi ember nem beszél nagyon másként.

A nyilvánosság előtt anyanyelvükön megszólaló beszélőktől ugyanakkor elvárható, hogy a megnyilatkozás körülményeinek ismeretében legyenek tisztában azzal, hogy mi a helyes vagy helytelen nyelvi forma, s legyenek képesek mondanivalójukat árnyaltan megfogalmazni.

Nemcsak a nyelv művelés céljai változnak, hanem szakadatlanul változik maga a nyelv is, sőt változnak a nyelvnek a normái is. A szabály- és ajánlásrendszer megmondja, mit ajánlatos választanunk a kölcsönös nyelvi érintkezés során, ha azt akarjuk, hogy nyelvhasználatunk megfeleljen a társadalmi és esztétikai igényeknek, üzenetünk pedig hiánytalanul eljusson a címzetthez.

Több nyelvi normával kell számolnunk, hiszen nyilvánvaló, hogy nyelvjárási környezetben egészen más társadalmi és esztétikai igényeknek kell megfelelni, mint szakmaközi érintkezésben vagy egy üzemi beszéd elmondásakor.

Napjainkban a nyelvi normák vizsgálata világszerte a nyelvtudomány kedvelt kutatási területe.

177. Az alábbi szópárok közül melyik alak illik inkább a sajtónyelvbe? Indokold válaszodat! Válaszd ki, mely szavakkal találkozhat a bulvár-sajtóban!

kacérkodik – kokettál
finanszíroz – pénzel – támogat
parkíroz – parkol
elfucserál – elfuserál – elbaltáz
komoly kár – tetemes, súlyos kár
export – kiszállítás
filmsorozat – sorozatfilm – széria
állattenyésztés – jószágtenyésztés – állattartás

178. Milyen nyelvhelyességi szabály jut eszedbe az alábbi mondatokat olvasva? Javítsd ki a hibákat, a helyes mondatokat írd be a füzetbe!

1. Egy asszony lett a vállalat igazgatója. **2.** Asszony lett a vállalat igazgatója. **3.** Azok a fényképek a lehangulatósabbak, amelyek beállítás nélkül készültek. **4.** A bátyám korán le szokott feküdni. **5.** Miért nem javítsuk ki a matematikadolgozatot? **6.** A kilencedik kerület polgármestere nyitotta meg az ünnepélyt. **7.** Az igazgató beszédében hangsúlyozta, hogy idén több gyereknek kell a versenyeken részt venni. **8.** Kérjük, szálljon fel a buszra! **9.** Se nem eszem, se nem alszom, annyi a munkám. **10.** A kapu már kilenckor be volt csukva. **11.** Álljatok fel, és kérem, mondjátok el a verset! **12.** A *nehéz dió* szö szerkezet különírandó.

179. Napjainkban megnövekedett a beszéd jelentősége. Ez azért is öröndetes jelenség, mert a beszédet már-már kezdte háttérbe szorítani az írás és az írott szövegek felolvasása. Olvasd el figyelmesen a szöveget! Fogalmazd meg gondolataidat a témával kapcsolatosan! Te mit teszel annak érdekében, hogy beszéded helyes legyen?

A helyes szép beszéd napjainkban

A helyes **beszéd** és a helyes írás egyaránt fontos lehet a közlés hatékonysága szempontjából. A beszéd kommunikációs eszköztára jóval gazdagabb, mint az írásé, jobban lehetővé teszi a megértést: hangsúly, dallam, szünet, arcjáték, gesztusok... Az írás szabályai viszont kidolgozottabbak, mivel maga az írás jobban törekszik állandóságra, mint a beszéd. Az írást paradox módon könnyebb szabályozni, mivel kommunikációs szempontból egységesebb. A nyilvános beszéd szempontjából hagyományosan példamutató szerepet töltenek be a színészek, az előadóművé-

szek, a szónokok, a bemondók stb. Köznyelvi beszédünknek napjainkban sincsenek olyan egzakt szabályai, mint írásunknak, ugyanis a beszédre jóval nehezebb megfelelő kódexet, szabályrendszert kialakítani.

A beszédben való szóhasználat helyessége lehet lexikális, nyelvtani, szórendi, stiláris stb. jellegű. A lexikális szempont azt várja el a beszélőtől, hogy a szót abban a köznyelvi alakban használja, amelyben meghatározott jelentést hordoz. A nyelvtani helyességnek akkor tesz eleget a beszélő, ha a szavakat a nyelvtani szabályoknak megfelelően illeszti mondatába. A szórend szempontjából az adott nyelv kommunikációs szokásainak alkalmazását szorgalmazza a mondatalkotásban. A stilisztikai helyesség érdekében meg kell keresnünk a mondanivalónkhoz illő szót! Nem mindegy például, hogy mikor minősítjük valakinek a magával vitt csomagját málhának, poggyásznak, pakknak, cókmóknak, göncnek stb. Ha sok különféle van belőle, mondható málhának. Választékosan poggyász az utazó rendezett, bőröndökbe rakott holmija. A pakk kisebb utazótáska vagy postán küldött csomag. A cókmók mindenféle személyes holmira vonatkozik a bizalmas stílusban. A gönc elsősorban csomóba kötött ruhaneműt jelent.

A szépség viszonylagos, a beszéd szépségének megítélésében alaki és tartalmi szempontokat is figyelembe kell venni. Önmagukban a tények, az adatok nem fogják meg az embert, ha nem töltődnek fel valamilyen előjellel, ha nem helyezük őket valamilyen viszonylatba, ha nem alkotunk véleményt róluk. Beszédünkkel nemcsak ismereteket közvetítünk, hanem állásfoglalásra is ösztönözzük a bennünket hallgató embereket, rámutatunk bizonyos dolgok jelentőségére. Azért is igyekszünk szépen beszélni, hogy elfogadtassuk gondolatainkat, véleményünket az emberekkel.

(Részlet Molnár Csikós László írásából)

180. Számos szólásunk, közmondásunk jellemzi a társalgást, ennek egyik vagy másik mozzanatát. Magunk is alkalmazzuk (vagy alkalmazhatjuk) őket. Mikor, kiről említhetjük a következőket? Értelmezd őket! Milyen erkölcsi kép bontakozik ki belőlük a beszélő emberről?

A szó köztünk maradjon! – Egy szó annyi, mint száz. – Mindig az övé az utolsó szó. – Se szó, se beszéd. – Szó ami szó. – Szó szót követ. – Szóba áll valakivel. – Kap a szón. – Száz szónak is egy a vége. – Szóra sem érdemes. – Egy szót se szólt, azt is lassan (halkan) mondta. – Hogy egyik szavamát a másikba ne öltsem. – Megrágja a szót. – Szaporítja a szót. – Szót ért valakivel. – Szóval tart valakit. – Ahol sok a szó, kevés a tett. – A jó szó az ellenséget is kibékíti. – Rövid szó homályos szokott lenni. – A szavak oktatnak, a példák vonzanak. – Kimondott szót nem lehet visszanyelni. – Néha egy szó egész háború. – Szóból ért az ember.

Grétsy László

181. Foglald össze, mi a véleménye Grétsy Lászlónak a hivatali nyelvről!

A rádiót hallgatva, újságolvasáskor vagy tévé nézése közben nemegyszer kapjuk föl fejünket bosszankodva egy-egy hivatalosnak szánt, de valójában hivataloskodó, közhelyekkel, terjengős, ködösítő kifejezésekkel telezsúfolt mondat hallatán, olvastán.

A kereskedelmi vállalat vezetője például így nyilatkozik: „Az eladónak nem az a dolga, hogy könyveljen, hanem hogy értékesítési *tevékenységet bonyolítson*.” Bizonyára azért választotta ezt a kacifántos megoldást, mert túlságosan dísztelennek, a hivatalos stílusba

nem illőnek érezte az értékesítési *tevékenységet bonyolítson* helyett az egyszerű értékesítsen vagy a még egyszerűbb *eladjon* formát. – Nagy példányszámú hetilapunkban egy vállalati igazgató válaszol egy panaszos levélre, többek között így: „...a *meghibásodás elhárítását* a mai napig nem tudtuk *rendezni*.” Ugy látszik, eszébe sem jutott a válaszadónak egy olyan egyszerű, természetes megoldás, mint „a *hibát* mindmáig nem tudtuk *elhárítani*” vagy „*kijavítani*” vagy „*megszüntetni*” stb. – Egy termosz használati utasításából való a következő mondat: „*A hőtár kemény tárgyhöz ütése, leejtése a termék törését vonja maga után*.” Ha egy hottentotta cég írta volna így, talán nem volna jogunk megróni érte, de hogy egy magyar gyárban adjanak ki ilyen körmönfontan megfogalmazott ismeretöt, az mégiscsak túlzás. Sokkal egyszerűbb és sokkal világosabb lett volna a szöveg, ha az idézett tizenkét szó helyett mindössze ezt írják: *A hőtár törékeny!*

A nyelv társadalmi tagolódása szerinti csoportnyelvek, azok jellemző használati köre, szókincse

A nyelv társadalmi tagolódását figyelembe véve **csoporthnyelveket** különböztetünk meg. A csoportnyelvek közé soroljuk az egyes szakmák, mesterségek nyelvét, a **szaknyelvet**. Annyi szaknyelv létezik, ahány szakma, tudományág van. A **hobbinyelveket** a különböző szabadidős tevékenységek (kártya, játékok, sport, bélyeggyűjtés stb.) jellemző nyelvhasználata alkotja. A **rétegnyelvek** a különböző életkorokban

használt nyelvváltozatok, közéjük tartozik pl. a **gyermek-**, a **diák-**, az **ifjúsági**, a **katonai nyelv**.

A csoportnyelvek általában szókincsükben térnek el a köznyelvi változattól. Az egyes szaknyelvek szókincsét dolgozzák fel pl. a helyesírási szaknyelvi szótárak.

A sokféle nyelvváltozat hatására minden embernek kialakul saját, csak rá jellemző **egyéni szóhasználat**a, illetve az egy-egy kisebb közösségre jellemző **családi nyelvváltozat**. A nyelvváltozatok között nem húzhatunk éles határvonalat. A gyakorlatban, a mindennapi kommunikációban ezek a nyelvváltozatok összefonódnak, keverednek egymással.

Az ifjúsági nyelv

A fiatalokban mindig megvolt az igény arra, hogy másoktól különbözzenek, ugyanakkor a csoporthoz tartozást is kifejezzék. Ez a törekvés alakította ki az **ifjúsági nyelvet**. Az ifjúsági nyelv korai használatáról tanúskodnak a nyelvemlékek és az irodalmi művek.

A nyelvművelők nem festenek hízogó képet az ifjúság egy részének beszédéről. De olvassuk el Illyés Gyula véleményét: *Fiataljaink kifejezéseit teljességgel azon rostálhatjuk, megfelelnek-e nyelvünk már-már költői követelményeinek. Nem holmi olimposzi szinten persze. Ott, ahol röpködnek. A gyárakban, a tanyákon, a kollégiumokban. Rengeteg van, ami megfelel. Tömértelen a telitalálat, a talpraesett szó, a legmodernebb technikából vett eredendő magyaros, mondhatnám tősgyökeres kifejezés. Hol is kezdjem... Olvastam kifogást a **rákapszol** ellen. Én pompásnak tartom: szinte filmszerűen látom a lelki folyamat mögött a fizikai folyamatot, ahogy valaki a kapcsolókart a teljes sebességre átrántja. Idegen? Tükörszó? Nem, közös élmény közös képe. Külföldiekkel irigyeltettem meg a **kikapcsolódás** szavunkat is: versben nem lehetne érdekletesebb a kép, mint itt, egy szóban: egy óriási gépezetből magamnak, az összesség egy kis kerekének átmeneti nyugalmat teremtenek. Ilyen a **begerjedés** is, és még a **falazás** is – midőn valaki valakit fal módjára takar –, de még a **csőbehúzás** is.*

Mert megannyi csaknem lerajzolható ábrázolás. Ha máshonnan jött is. Értelemmel jött. Igazodik a mi teremtő képzeletünkhöz.

Így szítálva a fiatalok szókincsét, most már könnyű megérezni, miért jó, mondjuk, a **kiborulok**, és miért rossz az **almás** vagy a **kasa**. Mert a **kiborulok** – csaknem fiaként a **kirobbanok** – **szétrobbanok**-nak – látomást ad, víziót: belevillant valamit az agyamba. Az **almás** viszont nem, mert

hisz semmi köze a magyar almához: a német **almoni** átvétele, ami jasszul a maga helyén (Bécsben) linket, képtelent, *jégrementet jelentvén, a mi helyünkön épp azért zagyva, mert egy ízletes, valóságos gyümölcsöt idéz.*

Az úton-útfélen hallható **kasát** azért nem használnám, mert ha minden jó jelző helyett folyton csak azt mondom, igazából semmit sem mondok, vagyis szellemileg üres, azaz – egy ugyancsak találó szóval: **hólyag** vagyok.

Minden diák ismerhet, sőt használhat olyan kifejezéseket az ifjúsági nyelvből, amelyek „belevillantanak valamit az agyunkba”, „ábrázolnak”, képszerűek.

Az ifjúságnak a korábbi időkhöz képest jelentősen megnőtt az önállósága, társadalmi szerepe, ugyanakkor a diákok zárt szokásrendszere is nyitottabbá vált. Ennek eredménye, hogy gyorsabban és nagyobb mértékben változik az ifjúsági nyelv, és jelentőssé vált a köznyelvre gyakorolt hatása. Sok új szóalak (neologizmus) keletkezik az ifjúsági nyelvben, s onnan a köznyelvre terjed tovább. Ez vonatkozik a köszönés- és megszólításformákra is. Stílusa határozott, őszinte, szókimondó, gyakran ironikus; hangvétele időnként nyers és harsány. Az ifjúság nyelvében előfordul durva nyelvi formák, trágár szavak nyelvi igénytelenségről, gondolkodásbeli szegénységről árulkodik. Az ifjúsági nyelv legfőbb értékei: a nyelvi eredetiség, a szellemes újítások, az ötletes szóalkotásmódok és a nyelvi humor.

182. *Illyés Gyulától* idézzük A birtoklandó Holdhoz című vers két szakaszát, amelyben a költő a Balaton partján sétáló fiatalok szavait idézi. Vizsgálj meg, olyan kifejezéseket idéz-e a költő, amelyeket véleményed szerint kifejtésében helyesek? (Lásd fentebb a szöveget!)

Víg vita! – rólad is, fenn lengő
Lámpás, nekünk még: Szent parázs!
Nekik?! „Égi kilométerkő!”
„Bakterház!” „Első állomás!”

Ezen, meg ilyenén kacagnak:
„Nő a keret!” „Nincs helyszűke!”
Meg: „Száz emelet lakásablak” –:
a mennybolt csillagserege.

183. Melyik szakmában dolgozó emberre gondolhatunk az alábbi néhány mondat alapján?

Két flekket kiszedtem a garmondból, a címet ciceróból, volt benne két sor kurzív. Vihetitek tördelni! A másik könyv hasábkorrektúrája már visszaérkezett?

• Keresd ki a szövegből azokat a szavakat, amelyeknek jelentésével nem vagy tisztában! Azután kísérelj meg (esetleg a *Magyar értelmező kéziszótár* segítségével) helyes értelmezésüket!

184. A *tördel* szó köznyelvünkben is használatos. Milyen összefüggést figyelhetünk meg a szó szakmai és köznyelvi jelentése között?

185. Az alábbi szövegrészlet *Salinger* *Zabhegyező* című regényének első fejezetéből való. A cinkos-bizalmas ifjúsági nyelven írt szöveget írd át hétköznapi, választékos, ünnepélyes vagy patetikus stílusúvá!

Hát ha tényleg kíváncsi vagy rá, először biztos azt szeretnéd tudni, hogy hol születtem, meg hogy milyen volt az az én egész tetű gyerekkorom, meg hogy mik voltak a szüleim, mielőtt beszereztek engem, meg minden, szóval hogy egy ilyen Copperfield Dávid-féle marhaságot adjak le, de ehhez nincs kedvem. Először is unom ezt a témát, másodszer a szüleimet sorba megütné a gutman, ha nagyon mélyre találnék túrni a dologban. Az ilyesmire rém érzékiek, főleg az apám. Rendesek is, meg minden, nem mondom, de rém érzékiek. Ebből úgyse lesz itten életírás, vagy mit tudom én, csak azt akarom elmondani, hogyan zsongtam be tavaly karácsony táján, amiből aztán olyan nagy lerobbanás lett, hogy ideküldtek összeszedni magamat. Vagyis azt, amit már D. B.-nek is elmondtam, a drága bátyámnak, tudod, aki Hollywoodban van. Nincs túl messze ettől a nyomor helytől, majdnem minden hétvégén meglátogat. Jövő hónapban kocsin visz haza a diliházból, persze csak ha elengednek. Most vett egy Jaguárt. Egy olyan kis angol tragacs, tudod, kétszázal fut óránként. Majdnem négyezerbe van neki. Most vágott zsebre egy csomó dohányt. Azelőtt nem szokott, mikor még otthon lakott, és rendes író volt. Ő írta azt a bombajó novellás kötetet, a *Titokzatos aranyhalat*, ha még nem hallottad volna. A legjobb benne a *Titokzatos aranyhal*. Egy kis krapekról szól, aki senkinek se engedi az aranyhalat megnézni, mert a saját pénzén vette. Halálos volt.

186. A következő szavak több tudományágnak vagy szakmának is műszavai. Milyenek, és milyen jelentésben?

század, ezred, csatorna, zsír, gyertya, fejelés, fogyasztás, ér, szárny, pont, kötés, egyenlőség

187. Hányféleképpen lehet kifejezni diáknyelven pl. azt, hogy valaki *elégtelen* osztályzatot kapott?

A szleng és az argó fogalma, kialakulásuk, jellemző előfordulásuk, funkciójuk

Vannak csoportok, amelyek szándékosan használnak olyan nyelvváltozatot, melyet a beavatottakon kívül mások nem értenek. Ennek a célja nemcsak a csoporthoz való tartozás jelzése, hanem bizonyos tevékenységek eltitkolása, a lelepleződés elkerülése. Így alakult ki a tolvajnyelv, idegen szóval az **argó**. A bűnözői csoportok kialakították saját nyelvváltozatukat, melyben nem ritkák az olyan kifejezések, melyeket a köznyelvet beszélők egyáltalán nem értenek (*caplizik* 'izgul, fél'). Az argóra jellemző a durva, trágár kifejezések használata is. Az argó szavak néha ismeretlen eredetűek, máskor köznyelvi szavak eltorzításával keletkeznek. Sok esetben pedig köznyelvi szavakat új jelentéssel ruháznak fel: pl. a számokat szívesen cserélik fel titkos jelentésű szavakkal. Az argóból kerültek át a szleng nyelvhasználatba a *kiló* 'száz' és a *rongy* 'ezer' kifejezések. Az argó kifejezések ezért kívülálló számára részben vagy teljesen érthetetlenek, de gyakran köznyelvinek tűnő megnyilatkozásoknak is különös jelentésük van. Az argóból sok kifejezés kerül át a szlengbe vagy a köznyelvbe (*buli*, *cucc*, *kaja*) azáltal, hogy az idő folyamán szalonképessé, elfogadottá válnak.

A **szleng** az argó számos elemét letompítva, szalonképessé téve viszi tovább. A szleng az alacsonyabb igényességű nyelvi stílusban mutatkozik meg, de terjed a beszélt köznyelv bizalmas használatában (*ciki* 'kellemetlen'; *dumál* 'beszél'). Szókészlete gyorsan változik, szüntelenül újratermelődik. Éltető közege az ifjúsági nyelv és az argó, valamint a kisebb-nagyobb közösségek, pl. az iskolai csoportok, a katonaság, a munkahelyek, a sportegyesületek, a különféle társulatok nyelvhasználat. A szleng létrejöttének és elterjedésének általában a nagyváros a központja. A szleng az utóbbi időben nemcsak a családban beszélt nyelvváltozatban nyert polgárjogot, hanem az irodalomban, a filmekben, a színházakban, a televízióban és a rádióban is.

Ma már nemcsak a fiatalok, hanem az idősebbek is használnak szleng szavakat: *csaj*, *csóró*, *pia*, *sumákol* stb. A szleng – ellentétben az argóval – nem egyetlen csoport kiváltsága, nyelvváltozata, nem kötődik egyetlen nyelvi réteghez sem. Célja nem a titkosság – mint az argónál –, hanem a köznyelvi stílus variálása, élénkítése, a nyelvhasználat egyéniesítése. Kialakulása és terjedése azzal magyarázható, hogy a fiatalokban mindig is megvolt a törekvés a köznyelvi normáktól való elszakadásra.

Miért használják felnőttek is a szlenget? Nyelvi igénytelenségből, szórakozásból, hogy különbözzenek, hogy elszakadjanak a megszokottól, hogy csökkentsék beszédük komolyságát, hogy könnyednek, fiatalosnak tűnjenek, hogy bizalmat keltsenek. Szlang kifejezések használatának az alacsony iskolázottság is lehet az oka. A beszélőközöségtől függ, hogy mely szavak válnak időközben szalonképessé, mely szavak kerülnek át a beszélt köznyelvbe. A trágár kifejezések használata semmiképpen sem tartozik ide. A szlang manapság nemcsak a beszélt nyelvben jelenik meg, hanem a feliratokon, a plakátokon, azaz az írott nyelvhasználatban is. Az igényes nyelvhasználatú, művelt emberek ritkán élnek szlang kifejezésekkel, argóval pedig egyáltalán nem.

Az egyes társadalmi rétegek által az elkülönülés szándékával létrehozott rétegvelv a **zsargon**.

JÓ, HA TUDOD!

A nyelv társadalmi tagolódása következtében létrejövő *csoporthelyi nyelvek* elsősorban szóhasználatban különböznek a köznyelvtől, nyelvtani rendszer tekintetében érdemi eltérés nem állapítható meg. A szaknyelvek a szakmai fogalmat jelölő sok *műszó* miatt a kívülállók számára gyakran érthetetlenek. Sajnos, szakmai műszavaink nagy része idegen eredetű. A műszók magyarosításának igénye jogos követelmény. Ez a folyamat azonban nem tud lépést tartani a szakmák gyors ütemű fejlődésével. A szaknyelvek tehát jogosan használják az idegen eredetű szakszokat, csak nem szabad ezt túlzásba vinni, különösen nem a köznyelvi vagy éppen ismeretterjesztő megnyilatkozásokban.

188. Keresd meg az alábbi szavak helyes köznyelvi megfelelőit!

*balhé, cucc, kégli, palira vesz, bunyó,
ürge, spiné, piti, lé, süket duma, király*

189. Alakítsd át köznyelvre az alábbi „szöveget”!

A meccsen rengeteg drukker jelent meg. Lasztis srác vagyok én is, naná, kimentem a meccsre. A busz a bejáratnál tett le. „Nem Jóska tolat ott?” – kérdezte a haverom. A tribünön már fantasztikus fütyülés kezdődött, a bíró azonban nem sípolt. „Kiállítani!” – kiabálta a nép. „Ahogy az ki lesz állítva” – dörögte mellettem egy flegma pók. És akkor kitört Molnár, átverte a halfját, és már ült is a gól a pipában. Állati klassz volt.

190. Mi a véleményed a következő szórövidítésekről?

pusza, gratula, nari, sali, pari, ubi, koviubi, tali, szupi

A nyelv területi tagolódása: a leggyakoribb nyelvjárásaink jellemzői, területi megjelenésük, a regionális köznyelv jellemzői

A nyelvek földrajzi területenként nyelvjárásokra tagolódnak. Vannak olyan nyelvek, amelyekben az egyes nyelvjárások között igen nagy eltérések vannak (olasz, német).

A nyelvészeti hagyomány vízszintesnek nevezi nyelvünk területi tagolódását, amelynek eredményeképpen létrejöttek a **nyelvjárások** (dialektusok). Kutatásukkal a nyelvjáráskutatók (dialektológusok) foglalkoznak. Az írásbeliség megjelenése előtt a nyelv csak nyelvjárásokban élt.

A vidéki magyar ember többé-kevésbé ma is nyelvjárásban beszél, de emellett ismeri, használja a köznyelvet is. A magyar nyelvjárások egy része azonban szervesen beépült a köznyelvbe, változatosabbá téve azt. A magyar nyelvjárások között nem akkora a különbség, hogy ez nehezítené a mindennapi kommunikáció során egymás megértését.

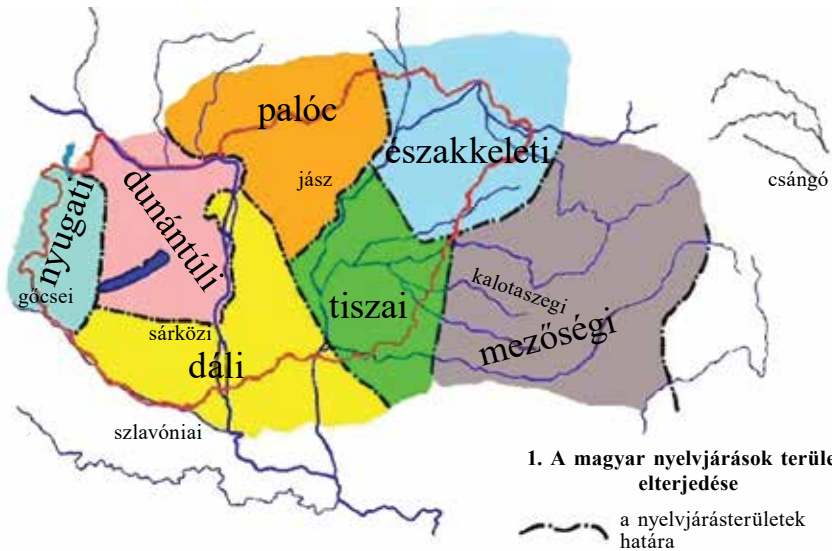
A nyelvjárásoknak van jellemző nyelvtani rendszerük, saját hangtanuk, alaktanuk, mondattanuk, szókincsük és frazeológijuk (állandósult szókapcsolatok összessége). A magyar nyelvjárások főleg a **hangtanukban** különböznek. A szókészletük és a mondattanuk kevés eltérést mutat. A nyelvjárástípusok egyébként nem különíthetők el élesen. Az egyes nyelvjárási jelenségek határai szivárványszerűek.

A **nyelvjárási szavaknak** a köznyelvi megfelelőjüktől való eltérésük alapján több változatuk van. Csak kiejtésükben térnek el az úgynevezett **alaki tájszók** (pl. *csalán-csollán, csikó-csilkó*).

A **valódi tájszók** a köznyelvben lévő dolgot, fogalmat a népnyelvben más, egyedi hangsorral jelölik. A valódi tájszók a köznyelvben ismeretlenek (pl. *burgonya-krumpli, szőlőfürt-biling*).

A köznyelvben meglévő szavak eltérő jelentésben való használata jellemzi a **jelentésbeli tájszókat** (pl. *medence* 'fateknő', *bogár* 'légy', *apró* 'himlő, kanyaró').

A nyelvjárások osztályozásával sok magyar tudós foglalkozott, többek között Verseggy Ferenc, Pálóczi Horváth Ádám. 1971-ben jelent meg Imre Samunak *A mai magyar nyelvjárások* című munkája. *A magyar nyelvjárások atlasza* című könyv, melyet Imre Samu és Deme László

szerkesztett, 18 tiszta és 10 keverék nyelvjárást különített el egymástól. A nyelvjárást a köznyelvtől a nyelvjárási jelenségek különböztetik meg. Egy-egy nyelvjárási jelenség elterjedési körét jelenséghatárnak (**izoglosszának**) nevezzük.

Ezek közül 8 nyelvjárás a legnagyobb és legfontosabb.

1) **A nyugati nyelvjárás:** legjellemzőbb alcsoportjai az őrségi, a hetési, a göcsei, a Mura vidéki és felsőöri nyelvjárás. Hangtanára jellemző a zárt *ĕ* használata (pl. *gyerĕk*), a nyitódó kettőshangzók (diftongusok) az *ó, ő, é* helyett (pl. *szó >szuo*, *lő >lüö*). Rövid *i, u, ü*-t ejtenek sok helyen (*tiz, husz*). A főnévi igenév képzőjét *-nyi* alakban használják (*sietnyi*).

2) **A dunántúli nyelvjárás:** sokban hasonlít a nyugati nyelvjáráshoz, például használják a zárt *ĕ* hangot. Itt nem találhatók meg a kettőshangzók. A főnévi igenév képzője itt is *-nyi, -nya*.

3) **A déli nyelvjárás:** legfőbb ismertetője az *ő*-zés (*őszik, mögy, szedők*), vagyis az egytagú szavakat kivéve a nyelvjárási zárt *ĕ* helyett *ő* hang található (*löhet, verők*). A nyelvjárási területet a Duna két részre osztja, a két területnek vannak saját hagyományosságai.

4) **A tiszai nyelvjárás:** használja a zárt *ĕ* hangot. Az *ó, ő, é* helyén záródó kettőshangzót ejtenek (*jou, löü*). Jellemző az erős *i*-zés (*felesig, víres*). A köznyelvi *j*-ző alak jellemző az *ly*-nal írt szavaknál is. A *-t* végű igéknek két változatát, a hosszabbat és a rövidebbet is ejtik (*sütöttem-süttem, vettem-vettem*).

5) **A palóc nyelvjárás:** nagy területen található, ezért megkülönböztetünk nyugati, keleti és déli palóc nyelvjárást. A palóc nyelvjárás jel-

lemzője az ajakkerekítés nélküli *a* ejtése. A köznyelvi *á* helyett rövid *a* hangot ejtenek. Gyakran ejtenek *ü* helyett *i* hangot (*siket, kilső*), az *ö* helyett pedig zárt *ë* hangot (*csepp, veder*). A *-t* végű igék rövid alakját használják múlt időben (*nyittam, süttem*). A *-val, -vel* rag nem hasonul az előtte álló mássalhangzóhoz (*házval, szekérvél*).

6) Az északkeleti nyelvjárás: csak a köznyelvi *e* hangot ejtik. Kettőshangzót itt is ejtenek, az *ó, ő, é* helyén *ou, öü*, és *ei*-t ejtenek. Kijelentő mód E/3. személyben megjelenik az *-n* rag (*leszen, veszen*).

7) A mezőségi nyelvjárás: legjellegzetesebb vonása, hogy az *o* helyett *a* hangot ejtenek (*bagár, malam, szaba*). A zárt *ë* hangot csak néhány területen ejtik (pl. Kalotaszeg). Sok helyen a hosszú magánhangzó helyett rövid magánhangzót ejtenek (*házbol, mellöl*). Jellemző az elbeszélő múlt használata (*mene, jövék*).

8) A székely és csángó nyelvjárás: a legkevésbé egységes nyelvjárás, ez a történelem eseményeire vonatkoztatható vissza. Az udvarhelyszékiek *ő-ző* kiejtése legjobban a Baranya megyeiek tájnyelvére hasonlít. A nyugati székelység nyelvjárása sokban rokon a mezőségi területen élőkével, ilyen például az *o* hang helyett való *a* hang ejtése. Az *a*-zás a moldvai csángóknál is megfigyelhető. Az északi és a déli csángók nyelvjárása a mezőséggel áll rokonságban. Mind a székely, mind a csángó nyelvjárásban van elbeszélő múlt (*mene, kére*), és régmúlt is (*ment vala, kért vala*).

Minden ember beszédére a saját területi nyelvjárása mellett még nagy hatást gyakorol a család, a társadalmi helyzet. Ezek összességéből alakul ki minden embernek a csak rá jellemző egyéni nyelvhasználata (**idiolektus**).

A nyelvjárásoknak nincsen írott változatuk, de fonetikus formában le szokták jegyezni ezeket a szövegeket.

A határ széleken kialakultak a **peremnyelvjárások**, amelyeket sok külső hatás ért, ezért sok bennük az új elem (neologizmus). A **nyelvjárászigetek** akkor jöhetnek létre, ha egy kisebb csoport idegen nyelvű területre keveredik el.

A XIX. század második felétől kezdenek a nyelvjárások erősen visszaszorulni, de vidéken a hétköznapi beszédben még ma is sok helyen élnek. A visszaszorulás oka, hogy egyre inkább a köznyelvet beszéljük, hiszen mindenhol ezzel érintkezünk a mindennapokban (média). A tiszta nyelvjárás elég ritka, a köznyelv hatása erősen érződik a nyelvjárási területeken is. A nyelvjárás ezáltal szegényedik, a terület lakossága viszont nyer az elsajátításával. Ez a folyamat megállíthatatlan. A cél pedig az lenne, hogy a köznyelvet az anyanyelvjárásunk mellett és ne helyette használjuk.

JÓ, HA TUDOD!

A nyelvjárások elsősorban hangtani szempontból mutatnak eltérést köznyelvünktől. Nyelvtani rendszer tekintetében csupán lényegtelen eltérés mutatkozik. A szókészlet szempontjából a legfeltűnőbb eltérést az úgynevezett *tájszavak* mutatják. Ezek a köznyelvben ismeretlenek, ezért használatuk csak külön értelmezéssel helyes.

191. Olvasd el kifejezően az alábbi irodalmi részleteket! Mi lehet a szerepe a szövegben a nyelvjárási beszédnek? Keresd meg a tájszókat az idézetekben!

- Tudja mit, Panni asszony? Bevettem magának a legfinomabb fűmaggal az egésztest, magam megyek föl érte Pestre.
- Jaj, csakhogy nem lössz ám abbul a fűmagnból soha gyöp. Mind kicsipedi a baromfi, mire megerősödne.
- Azon lehet segíteni. Nem kell ráereszteni a baromfit.
- De szófogadatlan népek ám a pulykák mög a csibék.
- Majd szófogadók lesznek, ha sűrű kerítéssel körül vesszük a pázsitot.
- Sok pénzt kóstolna ám az, lelköm, igazgató úr.
- Azzal már maga ne törődjön. Nem a maga pénzét kóstolja, hanem az enyimet.
- Igazán? Mögcsinálnatná a kerítést? No, majd alszunk még rá egyet.

(*Móra Ferenc*)

Nem hozott apám egyebet, csak az üres borz-tarisnyát a nyakában s azt a nagyfejű botot, amelyikkel örökké járni szokott volt, s amelyik nemcsak nagyobb volt nálánál, hanem még szagot is árasztott, mintha zsírtermő fáról vágta volna. Nem szólott apám semmit, hanem a tarisnyát felakasztotta a szegre, a nagy dögverő botot pedig odatámasztotta az ajtó mögé. Egyazon ültömben én is tovább dolgoztam, hadd lássa igyekeztemet, s legyen jókedvvel, ha már hazajött.

- Hát van-é sok bükkmakk az erdön? – kérdeztem.
- Ott van elég – felelte.
- Hát disznó hozzá?
- Azok mind itthon laknak a faluban – mondta apám; s odaállott mellém, és álltából nézni kezdte, hogy miképpen is fejtem a törökbúzá. Láttam, hogy nincs valami erős jókedvében, s ezért még ügyesebben kezdtem egy nagy csövön jártatni a kezemet, de feltettem magamban, hogy biza én sem szökdösöm az örömtől, hanem tartom magam, ahogy az egy munkáseemberhez talál.
- Hát hogy fejlődik a törökbúza? – kérdezte ismét.

– Ez jól, ha jól fejtí valaki – feleltem én is.

Erre is csak tovább nézte az én munkámat, amiből én már tudtam, hogy hibát keres.

– Hát te nem fejtéd valami jól – szólalt is meg.

No, erre felnéztem reá, s mosolyoghattam is egy kicsit.

– Ezt dicséretképpen mondá-e? – kérdeztem.

– Nem éppen.

– Kár pedig, mert a fiú úgy fejtí pontosan, ahogy az atyától tanulta.

Erre a válaszra letette apám a sapkáját is, mert nagy báránybőr sapkája volt neki, amolyan tornyosan felálló, s azt lehetőség szerint örökké a fején tartotta.

– Erősen sokat tudsz, pedig milyen kicsi vagy! – mondta.

– Én kicsi, mert ülök.

– Lám, állj fel!

Felálltam, a mellemet kivettem, s így szóltam:

– No, most nézzen meg!

– Én nézhetlek – mondta apám, s már tovább nem marconáskodott, hanem elkacagta magát. Engem azonban félrevezetni nem lehetett, mert tudtam, hogy csak azért kacag, mivel kicsinek lát.

(Tamási Áron)

Pisze Matyi már bánta, hogy mért volt ő oly ostoba, hogy most idejött. Ez is betyár, mint a többi. E se fér a bőrébe. Hiszen ő tudta, hogy mér jött ide: azér mer ez ma reggel ott volt nála... Ha eccő ott volt, másszó is odatanál... Hát azér gyütt el ma éccaka ide... Az a baj, hogy Török Samu nem vót otthon, de ha el nem gyün mögmondani, akkor is baj, most hogy elgyütt: ez is baj?

(Móricz Zsigmond)

192. Olvassátok el a szövegrészleteket, és beszéljétek meg, hogyan vélekednek a szerzők a tájnyelvről! Megegyezik-e a véleményük?

A nyelvjárás használata hagyományörző vidéken, családi környezetben természetes dolog. Az enyhén nyelvjárásias színezetű beszéd... sehol sem hibáztatható, hiszen a szülőföld nyelvi ízeinek megőrzőse a személyiség értékes jegyének számít. ... Feltétlenül becses értékének kell tekintenünk a nyelvjárások tájszavait, a népi szólások és közmondások gazdag anyagát, ezekből a köz- és irodalmi nyelv is folyamatosan táplálkozik.

(Király Lajos: A magyar nyelv könyve)

Szüleim „rám testálták, mint valami hagyományozható ingó vagy ingatlan objektum: debreceni vagyok, el ne feledjem, hogy az én hazám a nagy hazán belül mindig Debrecen... Ellenőrizték, nem felejtettem-e el a Hajdúság beszédének ritmusát, nem koptak-e ki a számból az alig észrevehető diftongusok (kettős hangzók) ott bujkál-e még a rejtett i éjeim mögött ... Megőriztem, hiszen anyám így olvasta fel Petőfi úti leveleit: *Hortobágy, dicső rónaság...*, *te vagy az Isten homloka* ... Megdicsőültem, lázban, részegen az örömtől, hogy éppen itt jöhettek a világra, ilyen magasztos helyen, az Isten homlokán ...”

(Szabó Magda: A holtig haza)

Egy-egy előkelőbb csoport körül ténferegünk, s boldogok voltunk, ha csak valami szolgálai szerepre is, de maguk közé vettek. Pirulva emlékszem, mennyi buzgalommal, bőbeszédűséggel, mennyi hízelgéssel és ajándékkal akartam kegyüket megnyerni. Vidáman futottam a messze gurult labda után, természetesnek találtam, hogy a lovasjátékban, mikor egyik fiú a másik nyakába ül, én legyek mindig a ló. Igyekeztem kitűnő ló lenni. Már barátaim is voltak. Az egyik adóügyi jegyző fiai, akik szüleitől nyilván figyelmeztetést kaptak, hogy törődjenek velem; apjuknak nagybátyám a köztisztviselői ranglétrán feljebbvalója volt. Egyszer magukhoz is meghívtak. Egy sereg lány közé botlottam be, de megálltam a sarat. Homonnay néni megsimogatta a fejemet, mint egy mezőről betévedt kutyusnak. A végzet egy mértanórán ért utol.

Ezt a tantárgyat rokonszenves fiatalember tanította. Őszintén vonzódtam hozzá. Lelkesülten bámultam rá, ha a padok közti sétájában néha mellettem állt meg. Ruhájának illata ma is az orromban van. Magas, szőke fiú volt, egy évre rá elesett a háborúban.

A táblánál álltam, körzővel, vonalzóval, s a jó tanulók biztonságával szerkesztettem az ábrát, az aznapi leckét. Egyenest húztam a B és F pontok között. „Mondd is, amit csinálsz” – szólott hozzám a tanár.

– Egyenest húzok a bé és áff pontok között – feleltem. A tanár mosolyogva felütötte a fejét. „Mi között?”

– A bé és áff pontok között – ismételtem. Egy kicsit tájszólásban beszéltem.

– Nem áff, hanem eff.

– Igenis.

– Mondd ki, hogy eff.

– Áff – mondtam tisztán és félreérthetetlenül.

– Nem áff! Mondd, ahogy kell.

Hallgattam. Tudtam, hogy nálunk tájszólásban beszélnek, nem ő-vel, amit később igen szépnek találtam, hanem az e-t hol egész zártan ë-nek, hol nyíltan csaknem á-nak ejtve; közönségesebb szavainkat például, ha a

pusztaiak módjára morzsolás helyett zsurmolást mondtunk, anyánk elég gyakran kijavította, de csak a szavakat, mert a hangokat ő is úgy ejtette, mint mindenki. Nagyapa is gúnyolódott néha velünk, mert ő alföldiesen beszélt; igaz, hogy néha mi is neveltünk az ő szavain.

– No, mondd hát – s nyelvem megbénult. Hirtelen meggyűlöltem a kiejtésemet.

– Mi lesz?

– Áfff – nyögtem ki végre halkán, végső erőfeszítéssel. Az osztály fölrohögött.

– Hová való vagy? – kérdezte a tanár.

Nem válaszoltam.

– Pusztai! – kiáltotta valaki.

– Bregócs.

Így gúnyolják a pusztaiak is a pusztaiakat. A kifejezést a falusiak nem ismerik. Ezt csak valamelyik pusztai társam mondhatta, az általános derűltség növelésére.

A tanár leintette őket. Kétszer-háromszor szépen, világosan kiejtette előttem a helyes e-t. De hasztalan biztatott, hogy utánozzam. Aztán megmagyarázta, hogy okvetlen meg kell tanulnom, mert különben hogy tudhassa ő, melyik betűre gondolok?

– Holnapra megtanulod a rendes kiejtést – mondta egy kicsit türelmetlenül. – És jelentkezni fogsz.

Egész délután a Kapos partján a fűzbokrok közt föl-alá járva gyakoroltam magam. Néha úgy éreztem, sikerült. Tátogtam, hápogtam, égre fordított arccal a torkom szorítgattam.

Reggel első dolgom volt, hogy próbát tegyek. Sírni szerettem volna. Kétségbeejtő gikszer szökött ki a torkomból, s mint egy bosszúálló jelenés, szinte megállt a levegőben.

Az óra előtt nem jelentkeztem, s most már nemcsak a szerencsétlen hang, de az égvilágon semmi sem jött ki a számon. Egész hosszas rábeszélés után, amelyet az osztály helyeslő, harsány nevetése tarkított, a fiatal tanár végre dühbe gurult, s kiutasított az osztályból. Nem emlékszem, mi volt az utolsó szava. „Az olyan buta tuskónak, aki még beszélni sem tud – valami ilyesmit mondhatott –, nincs helye az osztályban.” Azt értettem belőle, hogy örökre kitettek a gimnáziumból? Később azzal magyaráztam viselkedésemet. Ma nem hiszem; nem voltam olyan együgyű. Hirtelen kimondhatatlan fáradtság úrhodott el rajtam, erre emlékszem.

Szótlanul kifordultam az ajtón, s még a kilincs eleresztése előtt elhátároztam, hogy hazautazom. De nem azért voltam pusztai, hogy hübelebalázs módjára fogjak neki. Az iskolaidő leteltéig az utcán csavarogtam, közben elballagtam az állomásig, a kifüggesztett hirdeteményekről nagy

nehezen sikerült megtudnom, mennyibe kerül a jegy Simontornyaig s mikor indul a vonat. Aztán lakásomra mentem, s nyugodtan, mintha semmi sem történt volna, megebédeztem. Nagynénémtől fűzetvásárlás ürügyével kértem annyi pénzt, amennyi a jegyre kellett. Amit tudtam, összecsomagoltam s a batyut elrejtettem a kapu előtti bokorban. Este tizenegykor már a hazai, a simontornyai állomás peronján álltam.

De miért nem szüleimhez mentem? A sáros, sötét éjjeli úton bandukolva miért jutott egyszerre eszembe, hogy leghelyesebb, ha Szerentsékhez megyek? Reggelre értem Hegyempusztára.

(Illyés Gyula: Puszták népe)

A határon túli magyar nyelvhasználat főbb adatai, tendenciái, a kétnyelvűség, a kettősnyelvűség, kevert nyelvűség kérdései.

A nyelvváltozatot bemutató nyomtatott és elektronikus források tanulmányozása

A tömegkommunikáció, valamint az információs társadalom hatása a nyelvhasználatra

Bizonyára te is sokat hallgatsz rádiót, szeretsz televíziót nézni, kedveled a neked szóló újságokat, képregényeket, s feltehetően jól kezeled a számítógépet, a világhálót. Miközben használod őket, nemcsak a leírt vagy a kimondott szavak hatnak rád, hanem az ezeket kísérő színek, képek, hangok is. Ezekkel a nyelvi és nem nyelvi kódokkal a tömegkommunikációs eszközök valamilyen információt közölnek, tájékoztatnak, vagy felhívják figyelmünket egy érdekes, fontos dologra. A tévé, a rádió, a sajtó által megfogalmazott üzenetekre mi, befogadók azonnal nem felelhetünk, csak később, és igen korlátozott módon van lehetőségünk válaszra.

A tömegkommunikáció széles befogadó rétegnek szóló, egyirányú és közvetett kommunikációs forma.

A tömegkommunikációs eszközöknek számos funkciójuk van: elsősorban tájékoztatnak bennünket, de fontos a felhívó szerepük is, ennek érdekében nem mentesek az érzelmkifejező elemektől sem. A látható, hallható műsorokban meghatározó a kommunikáció kapcsolatteremtő, -tartó és -záró szerepe. Az írásbeli sajtóműfajokban és az igényesebb hangos műsorokban fontos az esztétikai szerepnek való megfelelése is. Jellemző rájuk, hogy rendszeresen és körülbelül egy időben juttatják el a címzetthez az információkat. Az üzenet rendkívül sokféle lehet (hír,

zene, riport, reklám, szórakoztató műsor stb.). A tömegkommunikációs eszközök által küldött információk befogadását mi, címzettek önszánunkból szabályozhatjuk, hiszen egyszerűen kikapcsoljuk a rádiót vagy televíziót, ha nem akarjuk meghallgatni a híreket.

193. Nevezd meg konkrétan az alábbi közlések kommunikációs tényezőit (adó, vevő, üzenet, a közlés tárgya, kód, külső körülmények)!

a) Toldi írójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró ölelésre!...
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége.
Ha hozzád ér lelkem, s megtalál égetni:
Nem tehetek róla... te gyujtottad úgy fel!..

(Részlet *Petőfi Sándor* Arany Jánoshoz c. verséből)

b) Derék János vitéz, halld meg most beszédemet:
Mínhogy megmentetted kedves gyermekemet,
Vedd el feleségül, legyen ő a tied!..

(Részlet *Petőfi Sándor* János vitéz c. elbeszélő költeményéből)

c) Látod, jó kis gazdám: György úr nemsokára,
Három-négy nap múlva, visszamegy Budára:
Akkor, ami elmúlt, feledésbe mégyen ...

(Részlet *Arany János* Toldi c. elbeszélő költeményéből)

194. Az alábbi novellarészlet egy párbeszédet mutat be. Mi ennek a jellemzője?

– *Teccik tudni, a barátom meghívott...*

Zoltán barátai leereszkedően társalogni próbáltak vele, minduntalan olyan szavakat használva, mint „kontraszelekció, kommunikáció, elszemélytelenedés, elgépiesedés”, mintha ezek nélkül beszélgetni sem tudnának.

– *Érdekesen ejted az alveoláris spiránsokat – mondta egy hosszú hajú lány.*

– *Micsodát? – kérdezte Jakab.*

– *Azt akarja mondani, hogy kicsit pöszén beszélsz – mondta Zoltán.*

– *Igen? No elmegyek. Nem való vagyok én ide, srácok. Ne haragudjatok, hogy zavartalak benneteket.*

(*Császár István*)

195. A kommunikáció sikerének melyik tényezője hiányzik a következő helyzetekben? Keressetek hasonló példákat!

- a) Ha valaki eltéved az erdőben, hangos „hahó!” kiáltással kér segítséget, de tíz km-es körzetben senki sincsen.
- b) Pista bömbölteti a magnót, zavarja vele szüleit; ők átszólnak a szomszéd szobából, halkítsa le a zenét, de Pista nem hallja meg.
- c) Jóska beállít Pistához, és közli, hogy Sándoréktól üzenetet hozott. De Pista nem tudja, kicsoda Sándor.
- d) Két férfi az autóbuszon gyanakodva nézi egymást: mintha ismerősök lennének. De egyik sem mer megszólalni: hátha téved.

196. Milyen előzetes ismeretekre van szükség ahhoz, hogy megértsük a következő szövegrészletet? Hol tudunk utánanézni a hiányzó ismereteknek?

A nagyböjt

A „hamvazószerdától” húsvét vasárnapig tartó negyvennapos „abstincencia”, a „nagyböjt”, a húsvéti lelki előkészület időszaka. Ezt 1091-ben II. Orbán pápa iktatta törvénybe. Ezen időszakban a római katolikus családok nagy része sem húst, sem zsíros ételeket nem fogyasztott. A nyers, illetve aszalt gyümölcsök, főzelékfélék (burgonya, bab, lencse) mellett elterjedt böjti étel volt a korpából készült savanyú leves is.

„Böjtmás hava”, március a rügyfakadásnak, a természet újjászületésének az időszaka is. A tavasz érkezését, egész testünkön átsuhanó és lelkünket kitaró szépségét csak a költők tudják igazán szavakba önteni.

197. Milyen funkciót tölt be a beszéd a következő szövegrészletben?

Szent az ügy, mely mellett szavamam emelem, az emberiség ügye, ügye egymilliónál több, nyomás és helytelen teher alatt nyögő embertársainknak, kiknek keze munkája után éltünk mi kényelemben, munka nélkül, kik hordozták helyettünk is az adó terhét, verejtékeztek közmunkákban, s kiknek volt a véradó is nyakukra kényszerítve, kik fegyverrel védtek s védnek minket... Az eddig elnyomottakat emeljük magunkhoz, oda, hová őket Isten teremtette. Legyenek az eddigi jobbágyok és zselérek többé nem parasztok, pór nép, mi sem plebejusok, hanem szabad polgárok, legyenek velünk egyenlő kötelességek alatt álló s jogokkal felruházott honfitársaink. Legyenek a jog és szabadság közös érdeke által a hon szolgálatára s védelmére felhívott testvéreink. Mondjuk ki önként és

ünnepélyesen, hogy a robot és dézsma, mellyel a jobbágyok és zsellérek eddig tartoztak, ezennel eltöröltetvén azok a pünkösdi utáni első Szentháromság vasárnapján egyszerre és örökre megszűnnek, hogy így ama polgári szentháromság, a szabadság, egyenlőség és testvériség malasztja áradjon ama szent napon rájuk.

(Wesselényi Miklós báró beszéde az erdélyi országgyűlésen.
1848. június 6.)

198. Milyen funkciót tölt be a következő kommunikáció? Fejtsétek ki a véleményeteket!

Az ajtó kinyílt, s beléptek mind a ketten. Elöl a mellékesebb barát s hátul a kövér. Nagy fekete kalapjuk volt, s azt levették.

– Adjon az Isten! – mondta az első.

– Megköszönök, ha adna – feleltem, s már kezdtem is bízni őket, hogy üljenek is le ebben a szegény hajlékban.

Körülnéztek s leültek.

– Ki itt az erdőpásztor? – kérdezte a főbarát.

– Hát nem látható, hogy ki? – feleltem.

– Mi csak téged látunk – mondta a kérdező.

– S az nem elég?

– Nekünk elég volna, de fát is szeretnénk venni.

– Azt is eligazítjuk – nyugtattam meg –, mert ebben a házban jelenleg csak két barát és egy erdőpásztor van, engedelemmel legyen mondva.

Erre összenéztek, s mintha elmosolyodtak volna.

– No, mit szólna ehhez, Furtunát? – kérdezte a főbarát a másikat.

– Jól indul – felelte Furtunát.

(Részlet Tamási Áron Ábel a rengetegben c. regényéből)

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Válaszolj a kérdésekre!

a) Mi jellemzi a köznyelvet?

b) Mi szerint csoportosítjuk a nyelvváltozatokat?

c) Mi jellemzi a tömegkommunikációt? Honnan kaphatta a nevét?

d) Nevezd meg a különféle tömegkommunikációs eszközök előnyeit és hátrányait!

e) Milyen eltéréseket figyelhetünk meg a nyelvjárások és a köznyelv között?

f) Helytelen nyelvi változatoknak kell-e tekintenünk nyelvjárásainkat?

- g) Milyen véleményeket lehet hallani a nyelvjárások használatáról?
- h) Melyek a legismertebb magyar nyelvjárások?

2. Olvasd el figyelmesen a szöveget! Találkoztál-e ehhez hasonló hibákkal?

Pleonazmus

Két hasonló vagy azonos értelmű szó felesleges használata, illetőleg azonos jelentéselemeket, fogalmi jegyeket hordozó szavak zavaró ismétlése sem ritka jelenség. Ilyenek például: „*Ma már jelenleg* három országba exportálunk ilyen berendezéseket” (vagy: *ma már*, vagy: *jelenleg*, ill. *jelenleg már*); „A jól szervezett munka *kezdeti csírái* már megfigyelhetők szövetkezetünkben” (elég: *csírái*); „A teljesítmények *fokozatosan egyre* emelkednek” (vagy: *fokozatosan*, vagy: *egyre*); „A tűzoltók *megfeszített erőfeszítéssel* nem egészen két óra alatt megbirkóztak a tűzzel (elég ennyi: *megfeszített erővel*); „Bolti eladókat *felvételre felveszünk*” (durva hiba; a *felvételre* szóra semmi szükség). „Persze ezt nem az ésszerűtlen, *gyors kapkodással* kell elérni” (a kapkodás aligha lehet *lassú*); „Tőlünk is függ, hogy milyenek lesznek az *ifjú újszülöttek*” (vannak-e öreg újszülöttek?); „*Erőszakos lázadás* fenyegeti a saigoni rezsimet” (van másfajta lázadás is?) stb. Még néhány példa a diákok dolgozataiból: „Gergely *gyorsan siet az istállóba, és felnyergeli lovát*”; „Radnótinak ez a verse is *kiemelkedő remekmű*”; „A láger lakói *tipikus vonású* alakok”; „Budapest utcáin *siető emberek rohannak*.” stb.

(Grétsy László)

3. Olvasd el *Móricz Zsigmond* Rózsa Sándor a lovát ugratja című regénynek alábbi részletét! Az idézett szöveg egy pusztai és egy debreceni legény találkozását örökíti meg. Milyen jellemző jegyét emeli ki a szöveg a két nyelvjárásnak? Mi a véleményed, miért akarja a debreceni származású diák a másik nyelvváltozatát használni?

– Üres a pusztá, mint a szögény ember tarisznyája – mondta hát valahogy olyanformán akarva beszélni, ahogy errefelé szokás, gondolta. Még azt is mondta, hogy szögény, pedig ő debreceni diák s másmint ejti el a szavakat, ő azt mondja „szegíny”, de itt annyira teleduggatják a beszédet ő betűvel, hogy ő is udvariasságból kényszerítve érezte magát, hogy néha egy-egy ő hangot beleporozzon a szavakba, s vagy eltalálta vagy nem, hova kell tenni.

4. Olvasd el figyelmesen az alábbi szöveget! Fejtsd ki a véleményedet az olvasottakról!

Miért változik a nyelv?

A csöppet sem egyszerű kérdésre legcélszerűbb abból kiindulva keresni a választ, hogy mi a nyelv. A mi felfogásunk szerint mindenekelőtt társadalmi jelenség, így közvetlenül kell igazodnia a mindenkori emberi közösség növekvő szükségleteihez, igényeihez, másképpen képtelen volna betölteni gondolatközlő szerepét. Ezt a soros kapcsolatot a társadalom és a nyelv fejlődése között leginkább a szókészlet tükrözi. Új jelenségek, új intézmények, tárgyak, eszmék jelennek meg a társadalom fejlődése során, mindegyiknek nevet kell adni. Mint a nyelvújító Bárczfalvi Szabó Dávid írta: „Úgy tartom, hogy minden szót egyedül a szükség szült. Szaporodik a világ, szaporodik a szükség, szaporodnak hát a szók.”

A finnugor eredetű szavak vallomása alapján egy gyűjtögető, halászó, vadászó, gyalogos nomád emberi közösség képét tudjuk megrajzolni. A korai török jövevényszók, melyek közül néhányat példaként megemlégtünk, azt bizonyítják, hogy a magyarság török népektől tanulta el az állattenyésztést és a földművelés kezdetleges formáit. A romániai magyar nyelvjárások román eredetű szavaiból (pl. berbécs, pakulár, zsendice, orda stb.) megállapítható, hogy az erdélyi magyarság az itt élő románok révén ismerkedhetett meg a juhtenyésztéssel. Nem részletezhetjük a szláv, a latin, a német jövevényszók átvételének művelődéstörténeti hátterét, de hogy szükség volt rájuk, azt aligha lehet kétségbe vonni.

A társadalom fejlődése és a nyelv változása közötti ok-okozati összefüggést nem lehet mechanikusan értelmezni. A mai napig megőrzött finnugor eredetű szavak távolról sem tükrözik pontosan a finnugor alapnyelvet beszélő nép teljes fogalomkincsét. A később bekerült jövevényszók sok eredeti elemet szorítottak ki. A szláv kalapács kiszorította a verőt, a német eredetű sógor a rért. Abból, hogy a kar, nyak, térd, szakáll, csipa török eredetű, nevetséges volna azt a következtetést levonni, hogy őseink korábban ne ismerték volna ezeket a fogalmakat, vagy hogy ne lett volna rá szavuk.

Az is fontos ismérve a nyelvnek, hogy a gondolat kifejezés eszköze, így változása az emberi gondolkodás fejlődésével is oksági viszonyban áll. A jelentésváltozásokról szólva mint fontos tendenciát említettük a jelentések elvontabbá válását, amely közvetlen kapcsolatban áll a gondolkodás absztraktizálódásával. A nyelvtani rendszer szüntelen alakulásának okait is hiába keresnők a társadalmi fejlődésben. A helyhatározóragok

és a névutók számának növekedése a cselekvés körülményeinek pontosabb kifejezését tette lehetővé, a gyarapodó kötőszók és a változatos mondatátípusok a fogalmak közötti bonyolult viszonyokat tükrözik. Ha tehát a nyelv eszköze a gondolkodásnak és a gondolatcserének, akkor elképzelhetetlen, hogy megmerevedjék, mozdulatlaná váljék.

Álljunk meg egy kicsit az eszköz szónál! Az sem mindegy ugyanis, hogy milyen ez az eszköz, amelyet állandóan használunk, ha nem is éppen születésünktől, de egy-két éves korunktól halálunkig. Fontos, hogy könnyen lehessen kezelni, ne tartalmazzon nagyon sok fölösleges elemet. Nem véletlen, például, hogy a nyelv leggyakrabban használt szavai hangalakjukban a legrövidebbek: állandóan megnyilvánul egy kisebb erőfeszítésre való törekvés a nyelvet használó közösségben. Nevezhetjük ezt kényelemszeretetnek is, de figyelembe kell venni azt is, hogy a nyelv jelrendszer, amely nagyfokú gazdaságosságra törekszik. Nem túlzás erre a törekvésre visszavezetni több olyan szabályos hangváltozást, amely megrövidítette a szavak hangalakját (pl. a tővégi rövid magánhangzó lekopása, a második nyíltszótagbeli magánhangzó kiesése), vagy azokat, amelyek könnyebbé, kényelmesebbé tették a kiejtést (pl. a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldása, a hasonulás különböző formái stb.).

A nyelvi változások okait kutatva mindeddig figyelmen kívül hagytuk azt a nagyon fontos tényt, hogy a nyelv jelrendszer. Ez azt jelenti, hogy a rendszer egy pontján végbemenő változás nemcsak okozat, hanem egyben ok is, további változások elindítója. Például a szóvégi rövid magánhangzó lekopása rendszerint együtt járt a többeli magánhangzó megnyúlásával: *utu*→*út*, ez pedig új tőtípus kialakulásához vezetett, mivel bizonyos végződés előtt az eredeti tőalak is megőrződött: *út*→*utak*, *kéz*→*kezek* stb.

(Péntek János–Szabó Zoltán–Teiszler Pál)

NYELVTÖRTÉNET

Változás és állandóság a nyelvben

A nyelv története magába foglalja a múltat és a jelent. A nyelvhasználatot befolyásolják a mindennapi és történelmi események, melyek hatására bekövetkeznek a nyelvi változások. **A kutatók vizsgálják a nyelv rendszerét és használatának történetét, múltbéli állapotát, a változások okait és összefüggéseit.**

Kétféle nyelvvizsgálati módszer létezik:

Szinkrón (<i>leíró</i>) vizsgálat	Diakrón (<i>történeti</i>) vizsgálat
Egy adott korszak nyelv-állapotának a vizsgálata: hogyan működik vagy működött a nyelv egy adott pillanatban.	A nyelvnek mint változó rendszernek a történeti vizsgálata: hogyan, és miért változott meg, mi maradt meg az idők folyamán.

A nyelv változása kiterjed annak minden alkotóelemére:

- **hangok keletkezhetnek és tűnnek el** (például: az *ly* egykor önálló hang volt, ma már csak helyesírásunk őrzi emlékét);

- **szavak alakulnak át viszonyzókká, végződésekké** (pl. a határozott névelő a távolra mutató *az* névmásból alakult ki; a határozóragok névutókból fejlődtek ki);

- **legnagyobb mértékben a szókincs változik**, ez a nyelvnek a legmozgékonyabb része. Ahogyan megváltoznak egy nép életkörülményei, aszerint bővül vagy szűkül a szókészlet is. Egyes szavakra nincs szükség, elavulnak, kivesznek nyelvünkéből (pl. *isa* 'bizony'), másoknak megváltozik a jelentésük (a *lábás* eredetileg három lábon álló edényt jelentett). A gazdasági-társadalmi fejlődés magával hozza a szókincs bővülését. Ha a nyelv belső eszközei (pl. szóképzés, szóösszetétel) nem bizonyulnak elégségesnek, **idegen szavakat** veszünk át.

Egy nép történetének különböző szakaszaiban más-más nyelvek lehetnek nagy hatással a szókincsre. A kelet-európai pusztákon vándorló magyarok sokat tanultak a szomszédos török népektől. Erről vallanak a honfoglalás előtti török **jövevényszavaink** is.

Például: *bor, bors, borsó, búza, dara, gyümölcs, tarló, sarló, eke, boglya, szérű, öröl, sátor, kapu, borjú, bika, ökör, tinó, ürü, kos, kecske, disznó* stb.

A honfoglalás után a Kárpát-medencében élő szlávoktól az állami étellel, a keresztény vallással kapcsolatos szavakat vettük át, de bővült a gazdálkodással kapcsolatos szavak száma is.

Például: *király, ispán, megye, tiszt, pénz, pecsét, pap, barát, érsek, szerda, csütörtök, péntek, szombat; rozs, zab, gabona, csép, szalma, széna, bab, lencse, szilva, cseresznye, barack, málna, bárány, járom, iga, zabla, galamb, csuka.*

A letelepedett magyarság nyugati szomszédaitól, a németektől is vett át szavakat. Ezek elsősorban a városi étellel, a mesterségekkel, a polgári fejlődéssel kapcsolatosak.

Például: *herceg, polgár, pór zsellér; kanonok, káplán; bognár, csáplár, geréb, kalmár, kapitány.*

199. Az **ly** a régi magyar nyelvben önálló hang volt. Gyűjts össze minél több szót, amelyek ma is **ly**-nal íródnak!

200. Mely nyelvi elemből alakult ki nyelvünkben a határozott névelő? Szerkessz 6 mondatot, melyben határozott névelő szerepel, majd ugyanennyit határozatlan névelővel! Figyeld meg a mondatok közötti különbséget!

201. A jövevényszavakból következtetni lehet arra, hogy egy adott időszakban egy nép kikkel tartott fenn szorosabb kapcsolatot, s milyen életmódbeli változásokon ment keresztül. Írj minél több jövevényszót az alábbi csoportosítás alapján!

török	szláv	német

202. Sorold fel, milyen belső eszközei vannak a nyelvnek a szókincs bővítésére!

203. Nyelvünkben egyre több idegen szó van jelen. Gyűjtsd össze ezeket a szavakat, majd keresd meg a magyar jelentést!

A magyar nyelv eredete, finnugor rokonságának bizonyítékai

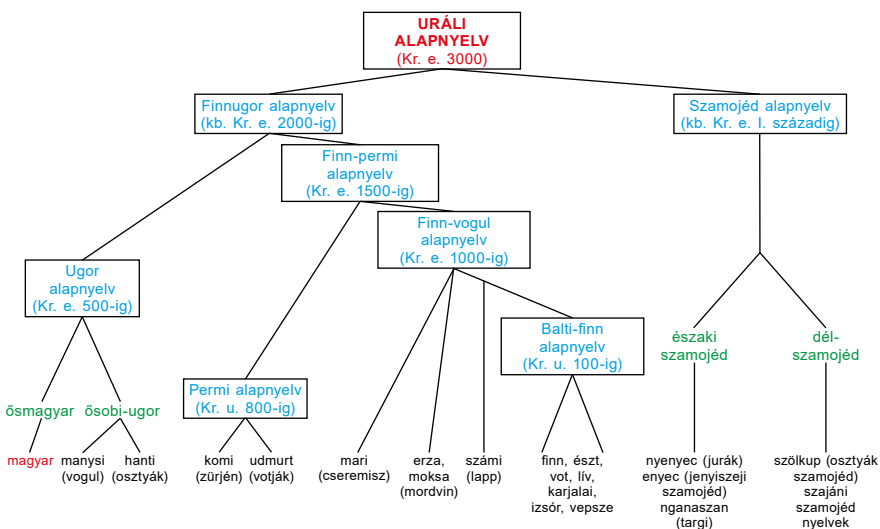
A nyelvek közös származás alapján nyelvcsaládokra oszthatók. Egy-egy nyelvcsalád valamikor közös nyelvet beszélt, amit alapnyelvnek nevezünk.

Ha egy nyelvcsaládba tartozó nyelvek közös **ős-** vagy **alapnyelvből** származnak, akkor **nyelvrokonságról** beszélhetünk. A történelmi és társadalmi változások, a térbeli eltávolodás hatására az idők folyamán az alapnyelvből önálló nyelvek fejlődtek ki, de megőrizték az ősi vonatkozásokat is.

A világ nyelveinek rokonságrendszerét az összehasonlító nyelvtudomány megállapította, s a *nyelveket genetikus (származási) alapon felosztotta* nyelvcsaládokra: *indoeurópai, sémi-hámi, kaukázusi, uráli, altáji, régi kis-ázsiai és mediterrán, paleoszibériai, dravida, sino-tibeti, munda, mon-khmer, maláj-polinéz, amerikai indián, afrikai.*

A magyar nyelv az uráli nyelvcsalád finnugor nyelvcsoportjának **ugor** ágához tartozik. A finnugor őshaza meghatározására különféle elméletek születtek. A szakemberek az Urál-hegység délnyugati lejtőjére teszik az ősi együttélés helyét, a többi ággal való még ősbibb együttélést (például a szamojédekkel) Nyugat-Szibériába. Az ősi uráli alapnyelvből fejlődtek a nyelvcsalád tagjai.

A magyar nyelv finnugor eredetét az összehasonlító nyelvtudomány vizsgálatai igazolták, Megállapítást nyert, hogy az ugor nyelvcsalád a Kr. e. I. évezred közepéig élt együtt. Később a magyarság az Urál déli részére költözött, számos más néppel találkozott, s elkezdődik a magyar nyelv külön fejlődése.

A legnagyobb lélekszámú finnugor népek a **magyarok**, a **finnek**, az **észtek** és a **mordvinok**. A nyelvrokonság és az egyes népek genetikai rokonsága általában eltér egymástól, a nyelv története és a nép története ritkán azonos.

A nyelvrokonság bizonyítékainak tudományos eszközei

A **nyelvrokonságot** nem a szavak hasonló hangzása, vagy hasonló jelentésű szóalakoknak az összehasonlítása dönti el, hanem a **szavak, szóelemek egyes hangjainak szabályos megfelelése**.

A **szabályos hangmegfelelések** az ősi örökségből megmaradt szavakban történt szabályos eltérések, szabályos különbségek. A nyelv hangkészlete az idők során változik. Ugyanaz a hang egy rokon nyelvben másként változott, de ez a változás csaknem minden esetben azonosan és szabályszerűen történt. Ilyen például a magyar nyelv **f** hangja, amely a finnugor nyelvekben a **p** hangnak felel meg.

Alapnyelvi szavaink általában rövidek, csak egy-két szótagból állnak. A nyelvünkben kb. 700–800 finnugor eredetű szó található.

A nyelvrokonság fontos bizonyítéka a **rokon nyelvek hasonló nyelvtani rendszere**. Például: a magyarral rokon nyelvek mind **toldalékoló** (agglutináló) jellegűek. Az uráli nyelvekben az igei személyragok egy része és a birtokos személyjelek hangsúlyukat vesztett személyes névmásból alakultak ki.

Közös sajátosságuk még az uráli nyelveknek, hogy a birtokos személyjelek kifejezik a birtokos, sőt a birtok számát is. A legtöbb uráli nyelvben az E/1. személyű birtokost az **-m** toldalékkal jelölik. A magyar határozórendszere jellemző irányhármasság (honnan?, hol?, hova?) is megtalálható a rokon nyelvekben. Finnugor elemből származnak a **-k** többesjel, a középfok **-bb** jele és az **igei idő-** és **módjelek**.

A **mondattan, szórend** körében is találhatunk egyezéseket. Ilyen például a névszói állítmány megléte a finnugor nyelvekben, valamint a jelző és a jelzett szó szórendje.

A történelmi, régészeti, az állat- és növényvilágot vizsgáló kutatások is fontosak, melyek hozzájárulnak az ősi népek hazájának, vándorlásainak és életmódjának a megismeréséhez.

204. A fordítóprogramok segítségével keresd meg a magyar *hal* szó rokon nyelvi megfelelőit! Figyeld meg, és indokold meg a hasonlóságot a különböző nyelvű alakok között!

205. Térképen keressétek ki azokat a területeket, ahol a mai napig az uráli nyelvcsaládba tartozó rokon népeink élnek! Figyeljétek meg, milyen külső nyelvi hatások (környezetükben élő más népek) befolyásolják az ő nyelvi fejlődésüket!

206. Versenyezzetek! Gyűjtsetek idegen eredetű szavakat, amelyek hatással vannak a mai nyelvhasználatunkra! Írjátok szöveget /párbeszédet, miképpen fordulnak elő idegen szavak a mindennapi beszédben, majd fogalmazzatok meg helyes magyar nyelvhasználattal!

207. Olvassatok utána, hogy az átlalatok tanult nyelvek (ukrán, angol, német) mely nyelvcsaládhoz tartoznak, mely nyelvekkel állnak rokonságban! Gyűjtsetek szavakat a rokon nyelveken belül, írjátok le, és figyeljétek meg azok hasonlóságát és különbözőségét!

A magyar nyelv történetének főbb korszakai

A magyar nyelv története a kezdetektől, a legközelebbi nyelvrokainak elszakadásától, az önállósodástól napjainkig tart. Használatának kezdetét nehéz megállapítani, csupán becslések vannak, melyeket kutatók támasztanak alá. 2003-ban az Osiris Kiadó jelentette meg Kiss Jenő–Pusztai Ferenc szerkesztésében a *Magyar nyelvtörténet* című könyvet, amelyben a következőket olvashatjuk:

... az alapnyelvi rekonstrukciók, a korai nyelvemlékek alapján elkészíthető állapotrajz, nemkülönben ősmagyar kori jövevényszavak, továbbá a történettudomány és a régészet tanúságtétele jó alapot ad a megbízható becslésre. A legújabb vélemények a magyar nyelvvel Kr. e. 1000 körülől számolnak. E szerint a magyar nyelv hozzátétőlegesen 3000 éves.

A könyv alapján a következő **magyar nyelvtörténeti korszakok** ismertek:

I. Ősmagyar kor	II. Ómagyar kor	III. Közép- magyar kor	IV. Újmagyar kor	V. Újabb magyar kor
-------------------------------	-------------------------------	--	--------------------------------	---------------------------------------

➤ **Ősmagyar kor** – kb. **Kr. e. 1000-től Kr. u. 896-ig** (a magyar nyelv kezdetétől a honfoglalásig).

A nomád életmódot folytató népesség törzsi nyelvjárásokat beszélt, majd a fokozatos életmódváltozás, a nyelvi és a kulturális környezet változása által a magyar közösség egyre több ismeretlen nyelvvel került kapcsolatba.

➤ **Ómagyar kor** – **896-tól 1526-ig** (a honfoglalástól a mohácsi vérszig).

A letelepedés után új környezetbe került a magyarság, új szomszédokkal és nyelvekkel kerül kapcsolatba. A kereszténység felvétele, az önálló államiság megteremtése, területi nyelvjárások jellemzőek a korszakra.

➤ **Középmagyar kor – 1526-tól 1772-ig** (a mohácsi vésztől a magyarországi felvilágosodás kezdetéig).

A mohácsi vész után a lakosság egy része megsemmisült, három részre szakadt az ország, betelepülések, nyelvjárási keveredések és erős német hatás jellemzi ezt a korszakot. A reformáció és a könyvnyomtatás, az anyanyelv írásos használata, s ezáltal az irodalmi nyelv formálódása, a magyar nyelv színtereinek bővülése figyelhető meg ekkor.

➤ **Újmagyar kor – 1772-től 1920-ig** (a magyarországi felvilágosodás kezdetétől a trianoni békediktátum megkötéséig).

1844-ben az országgyűlés úgy rendelkezett, hogy a korábbi latin helyett a magyar a törvényhozás, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és az oktatás hivatalos nyelve. Hivatalossá válik a köznyelv írott változata, kialakul és terjed a köznyelv beszélt változata, kötelezővé válik az iskoláztatás, erősödik a nyelvi összetartás.

➤ **Újabb magyar kor – 1920. június 4-től napjainkig** (a trianoni békediktátumtól napjainkig).

A legnagyobb nyelvi szétszakítottság, a kisebbség kétnyelvűsége, valamint a XX. század tudományos-technikai fejlődése, az informatikai forradalom és az életmód-változások nagy hatással voltak a nyelvre. A nyelvjáráások szerepe csökkent, megnőtt a szóbeli és írásbeli kommunikáció és tömegtájékoztató.

A *Magyar nyelvtörténet* című könyv megjegyzi, hogy a korábbi magyar nyelvtörténeti munkákban találkozunk az **előmagyar korszak** megnevezéssel, ez azonban az alapnyelvek (uráli, finnugor, ugor) időszakát jelöli. A magyar nyelv története akkor kezdődött, mikor a magyar etnikum kiszakadt az ugor közösségből.

Magyar nyelvtörténet. Szerkesztette: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc

208. Fogalmazd meg, mikortól nevezük nyelvünket újmagyarnak!

209. Sorold fel, mi jellemzi a XXI. század nyelvhasználatát! Melyik nyelvtörténeti korszak csoportjába tartozik?

210. Jellemezd a középmagyar kort! Sorold fel írásos emlékeit!

211. Olvassátok el a szöveget! Válaszoljatok a kérdésekre!

A romantika egységes korstílus, ami több művészeti ágra együttesen terjedt ki. Kialakulásának időszaka a XVIII. század vége, virágkora a XIX. század első fele, a század második felében a késő romantika és a romantikából kiinduló irányzatok voltak jelentősek.

A romantika először a német irodalomban jelentkezett a klasszicizmussal együtt és azzal kölcsönhatásban. A romantika irodalmának egyik fő ismérve a klasszicizmus-ellenesség. Központi témája a szabadság eszméje és vágya, az egyén, az individuum előtérbe kerülése, az önkifejezés szabadsága áll. Történelmi hátterét a francia forradalom, majd a napóleoni háborúk okozta kiábrándultság szolgáltatja.

Magyarországon a romantika egyes tartalmi jegyei már a XIX. század első éveiben jelentkeznek, de átütő érvényesülése a magyar irodalomban csak 1817 körül következik be, elsősorban Kölcsey nevezetes fordulatával. A magyar romantikus irodalom legnagyobbjai: Kölcsey és Vörösmarty. A nemzeti törekvések főként az 1790-től kibontakozó nemzeti drámairodalmunkban kaptak hangot, pl. Kisfaludy Károly és Katona József révén. Az ő életművük egészében azonban még nem része a romantikának.

- 1. Milyen időszakra tehető a romantika kialakulása?
 - 2. Hol jelentkezett először?
 - 3. Mely korstílussal volt kölcsönhatásban?
4. Milyen eszményeket képviselt?
 5. Mikor jelent meg a magyar irodalomban?
 6. Melyik nyelvtörténeti korszakhoz tartozik?
 7. Kik voltak a képviselői?

212. Jellemezd a magyarországi felvilágosodás időszakát! Olvass utána az irodalomkönyvben és a könyvtárban! Melyik nyelvtörténeti korszakhoz tartozik?

Legfontosabb nyelvemlékeink

A nyelv történetét az írásbeliség megjelenése és elterjedése után a nyelvemlékek segítségével tanulmányozzák.

A honfoglalás után görög vagy latin nyelven íródtak az első birtokadományozó vagy egyházi létesítményeket alapító hivatalos levelek. A neveket azonban már ezekben az idegen nyelvű szövegekben is magyarul írták. Idővel a magyar nyelvű részek egyre inkább elszaporodtak az ország területén keletkezett írásművekben.

Az egységes magyar nyelvű latin betűs írás lassan alakult ki, a nyugati nyelvekkel és kultúrákkal való érintkezés idejétől, az államalapítástól, a kereszténység felvételétől.

A X. század utáni ómagyar kor, majd az ezt követő középmagyar és az újmagyar kor a **nyelvelmékes** szakasz nyelvünk történetében.

A kialakult keresztény egyház nyelve a latin volt, tehát a latin betűs írást használták. A latin szövegekbe magyar szavak, kifejezések, mondatrövidékek kerültek, majd rövidebb-hosszabb szövegrészletek is, így a következő **nyelvelméktípusok** születtek.

- **Szórványemlékek** – idegen nyelvű szövegbe foglalt magyar szavak, rendszerint tulajdonnevek (személynevek, földrajzi nevek). Legismertebb az 1055-ben latin nyelven írt *Tihanyi apátság alapítólevele*, amelynek magyar nyelvű mondatrövidéke: *feheruuaru rea meneh hodu utu rea*. Ez az első magyar nyelven írt mondat(rövidék). A szórványemlékek közé tartoznak a latin nyelven írott geszták (jelentése: tettek, viselt dolgok). Az uralkodó, uralkodó család vagy egy egész nép történetét ismertető írás, mint Anonymus *Gesta Hungarorum* című krónikája a XII. század második feléből.

- **Kéziratos szövegemlékek** – a XV. század közepéig csak latin nyelvű *kódexeink* vannak (kézzel írott, többnyire vallásos tárgyú könyvek), ezekben öt kisebb terjedelmű magyar szövegünk található.

- **Összefüggő magyar szövegemlék** a *Halotti beszéd és könyörgés*, amely az 1192–1195 közötti időből maradt fent a Pray-kódexben (a nevét Pray György történetíróról kapta, aki 1770-ben ismertette ezt a nyelvemléket).

A tihanyi apátság alapítólevele

A tihanyi apátság alapítólevele

Az egyik legfontosabb **magyar nyelvű szórványemlék** *A tihanyi apátság alapítólevele*, amelyben a lejegyzett magyar szavak latin nyelvű szövegbe ágyazódnak be.

Az alapítólevelben I. András király 1055-ben összeíratta a monostor birtokát.

A tihanyi bencés apátságot Szent Ányos és Szűz Mária tiszteletére alapító I. András magyar király adta ki, és valószínűleg Miklós püspök fogalmazta. Tihanyban az uralkodó bencés szerzeteseket telepített le, akiknek templomot és kolostort építtetett a Tihanyi-félsziget kimagasló pontján.

A latin nyelvű adománylevél szövegében számos olyan magyar nyelvű helymegjelölés fordul elő, amely a XI. századi hazai nyelvállapotról árulkodik. Az okirat nemcsak **tulajdonneveket**, hanem **közneveket, szó szerkezeteket** – köztük egy terjedelmesebbet – is tartalmaz magyarul:

FEHERUURU REA MENEH HODU UTU REA

mai olvasatban: *Fehérvárra menő hadi útra.*

Ez az út egy római kori útnak még meglevő és használt szakasza lehetett. Ez volt dél felé Fehérvár legfontosabb útja. Erre vezetett a jeruzsálemi zarándokút is. Fehérvár a nevét onnan kapta, hogy fehér kőből építették a falait.

Összesen **58 magyar szó** található az alapítólevélben, amely az első eredeti formában fennmaradt magyarországi oklevél. Egyesek szerint a toldalékok fejlődése szempontjából érdekes az idézett híres részlet, amelyben az értelmezések szerint **mai határozórag helyén névutó olvasható:**

-ra, -re = REA

A különírás azonban semmilyen bizonyító erővel nem bír, tekintve, hogy a latin előjárókat viszont rendszeresen egybeírja (például *adfekete kumuc* = fekete homokig), illetve az *oluphelrea*, *iturea* és *bukurea* helynevek esetén egybeírták a ragot.

A másik érdekesség, hogy a főnevek töveinek végét itt magánhangzó, sőt mindenhol **u** betű zárja.

Fehérvár = FEHERU — fehér, UARU — vár

út = UTU

hadi = HODU

213. Határozd meg a szórványemlék fogalmát!

214. Olvasd el *Garay János* Tihany című versét! Figyeld meg, miképpen fogalmaz a költő a XIX. században írt művében! Hogyan ábrázolja a Tihanyi-félsziget hegláncának keleti szélén látható apátságot!

Tihanynak bérctetőjén, a Balaton felett,
Sötéten és magán áll egy régi épület;
Csendes kolostorával az Úrnak temploma,
Falán, majd ezredévnek van vésvé szent nyoma.

A Tihanyi Bencés Apátság madártávlatból

Alatta mély üregben nyolcszázados sír áll.
Hol álmaít alussza András magyar király;
A sír felett a templom két tornya, a kereszt,
Mint két imádkozó kéz a mennyekhez fölesd.

S ha mélyen, ünnepéllyel a néma alkonyon,
Megcsendül a harangszó e tisztos ormokon,
Mint nyögdelő sóhajtás repül a légen át,
Középen áthasítja a Balaton tavát.

S lecsendesül percekre a háborgó elem,
Mint sírok birodalma, a csend oly nesztelen.
Oly bűvös, oly csodás lesz egyszerre a harang,
Mikéntha fenekéről csendülne fel a hang.

Visszhang-e ez felülről? vagy lenn a víz alatt
A túlvilágból hallni e csoda hangokat?
Ne kérd! Istent dicsérik a földek és vizek!...
Belé vegyül e csepp is, mely szememen rezeg.

- Mikor keletkezett *A tihanyi apátság alapítólevele*?
- Melyik uralkodó nevéhez kapcsolódik?
- A nyelvemlékek melyik csoportjába tartozik?

- Mit tartalmaz?
- Milyen nyelvi változások találhatók benne?

215. Sorold fel, és határozd meg a nyelvemlékek típusait!

Halotti beszéd és könyörgés

A *Halotti beszéd és könyörgés* a legkorábbi latin betűs, teljesen magyar nyelvű szövegemlékünk. A halott sírjánál elmondott magyar nyelvű beszéd ebben a korban csak német nyelvterületen maradt fenn. Magyarországon a temetési beszéd, a *sermones* (*sermo super sepulchrum* – ’beszéd a sír fölött’) gyakorlata feltehetőleg német befolyásra honosodott meg. Keletkezése 1192 és 1195 közötti időszakra tehető, III. Béla uralkodásának korában. Egy latin nyelvű egyházi könyvben, az úgynevezett *Pray-kó-dex*ben található. Latin nyelven írt szövege a *sacramentarium* (miséző pap könyörgéseit tartalmazó könyv) a 135. lapon fejeződik be. A **régi magyar írással** készült magyar szöveg a 136. lapon maradt fenn.

Első felfedezését Schier Xystus Ágoston-rendi szerzetesnek tulajdonítják, ez azonban vitatott. Nyilvánosan elsőként **Pray György** jezsuita szerzetes számolt be róla 1770-ben, egy hétsoros szemelvényt tett közzé. Pray átadta a szöveget rendtársának, **Sajnovics Jánosnak**, aki épp a lapp–magyar nyelvrokonságra keresett bizonyítékokat. Teljes szövegét ő publikálta 1771-ben. A szöveg eredetije jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában található.

Halotti beszéd és könyörgés

Két részből áll:

1. 26 soros temetési beszédből,

2. 6 soros hivatalos egyházi szöveg fordításából, amely egy könyörgés.

A temetési beszéd a kódex következő oldalán található latin szöveg szabad fordítása, a könyörgés pedig a néhány oldallal előrébb található latin szöveg pontos fordítása. Összesen **190 magyar szót** őrzött meg.

A szöveget másolták, tehát feltételezhető, hogy már korábban is létezett. A másolás helye egy Szent János titulusú bencés monostor volt, ennek helye azonban ismeretlen. Állandósulás is feltételezhető, Horváth János Károly Róbert temetésének krónikabeli leírásában talált párhuzamot. Állandósulhatott, mert szövegére gyakran szükség volt, erre utal, hogy papi szertartásrendben maradt fenn, nem pedig prédikációk között.

A *Halotti beszéd és könyörgés* európai viszonylatban is jelentős, mivel a halotti beszédek műfaja csak a reformáció idején vált általánossá.

216. Határozd meg a szövegemlék fogalmát!

217. Hasonlítsátok össze a *Halotti beszéd és könyörgés* alábbi részleteinek különböző értelmezési változatait!

a) Részlet az eredeti szövegből:

Latiatuc feyleym zumtuchel. Mic vogmuc. Y (!görög betű!) a e (!görög betű!) chomuv uogmuc. Menyi milo (!görög betű!) tben terumteve eleve mív i (!görög betű!) emucut adamut. E (!görög betű!) odutta vola neki paradi (!görög betű!) umut hazoá. E (!görög betű!) mend paradi (!görög betű!) umben uolov gimilcictul munda neki elnie. Heon tilutoa wt ig fa gimilce tvl. Ge munda neki meret nu(m) eneyc, y (!görög betű!) a ki nopun emdul oz gimil (!görög betű!) twl. halalnec halaláál holz. Hadlaua choltat teremteve i (!görög betű!) ten tvl. ge feledeve. Engede urdung intetvinec. ez evec oz tiluvt gimil (!görög betű!) twl. ec oz gimil (!görög betű!) ben halalut evec.

b) A szövegrészlet olvasata Benkő Loránd nyelvész által:

Látjátuk feleim szümütüikkel, mik vogymuk: isa, pur es homou vogy-muk. Menyi milosztben terümtevé elevé miü isemüköt, Ádámüt, es odutta volá neki paradicsumut hozoá. És mend paradicsumben volou gyimilcsektül munda neki élnie. Heon tilutoá út igy fá gyimilcsétül. Gye mundaó neki méret nüm eneik: isa, ki nopun emdül oz gyimilcstül, halálnek halá-áál holsz. Hadlavá holtát terümtevé istentül, gye feledevé. Engede ürdüng intetüinek, es evél oz tilvut gyilmilcstül. Es oz gyimilcsben halalut evék.

c) Benkő Loránd értelmezése a mai nyelvhasználatnak megfelelően:

Látjátok, feleim, szemetekkel, mik vagyunk: isa, por és hamu vagyunk. Mennyi malasztban teremté eleve (úr) mi őszünket, Ádámot, és adta vala neki paradicsomot házzá. És mind(en), paradicsomban való gyümölcsöktől monda neki élnie. Heon tiltá őt egy fa gyümölcsétől. De mondá neki, mért ne ennék: „isa, (a)ki napon eendel az(on) gyümölcstől, halálnak halálával halsz.” Hallá holtát teremtő istentől, de feledé. Engede ördög intetének, és evék az(on) tiltott gyümölcstől, és az(on) gyümölcsben halált evék.

- Mikor keletkezett a *Halotti beszéd és könyörgés*?
- Melyik kódexben található?
- Mikor, és ki által vált ismertté?
- A nyelvemlékek melyik csoportjába tartozik?
- Hány részből tevődik össze?
- Mit tartalmaz?

218. Tanuld meg a *Halotti beszéd és könyörgés* fent közölt részletének b) változatát!

Ómagyar Mária-siralom

Az *Ómagyar Mária-siralom* egyike legkorábbi nyelvemlékeinknek, az első fennmaradt magyar nyelvű vers. A XIII. században íródott egy latin vers átköltéseként, a latin nyelvű *Leuveni kódex* lapjaira. 1922-ben fedezték fel abban az anyagban, amit a Leuveni Katolikus Egyetem vásárolt egy müncheni könyvkereskedésben a németek által az első világháborúban elpusztított könyvtári anyag pótlására. Az értékes kódex 1982-ben került vissza a magyar állam tulajdonába.

Szövegemlékről van szó, amely régi magyar írással készült, az eredeti mű szerzője feltehetőleg egy domonkos rendi szerzetes, **Gotfrid**, aki a párizsi Szent Viktor ágostonos kanonokrendi apátság helyettes házfőnöke volt, és a XII. században élt.

Az *Ómagyar Mária-siralom* magyar költője jól megérezte, hogy a latin sorok két ritmikai egységre oszlanak, és végig kétütemű sorfajban írta meg a maga költeményét. A magyar hangsúlyos ütemben a hangsúlytalan szótagok száma ekkor még kötetlen volt, ez nagyobb szabadságot, változatosabb sorok létrehozását tette lehetővé.

Ómagyar Mária-siralom

befejezésében feltör a tébolyult anyai sikoly: ha már nem mentheti meg egyetlen fiát, legalább osztolni akar vele a halálban.

Az *Ómagyar Mária-siralom* a *Leuveni kódex* 134. lapjának hátulján található. A vers szövegének nagyobb része szabad szemmel alig olvasható, mert a pergamenről kikopott, lekopott a folytonos használat miatt. Műfaja: siralom (planctus).

219. Olvasd el az *Ómagyar Mária-siralom* című verset! Figyeld meg a nyelv szerkezetét! Sorold fel, milyen nyelvi változásokat találsz benne!

Betűhű közlés	Kiejtés szerint Pais Dezső olvasatában
<p>Volek syroilm thudothlon syroilmol sepedyk. buol ozuk epedek.</p> <p>Walasth vylagumtul sydou fyodumtul ezes urumemtuul.</p>	<p>Vélék syroilm tudotlon Sirolmol sepedik, buol oszuk, epedek,</p> <p>Választ világumtuul, zsidou fiodumtuul, ézes ürümemtüül.</p>

O en eses urodum
eggen yg fyodum,
syrou aniath thekunched
buabeleul kyniuhhad.

Scemem kunuel arad,
en iunhum buol farad
the werud hullothy
en iunhum olelothy

Vylag uilaga
viragnac uiraga.
keseruen kynzathul
uos scegegkel werethul.

Vh nequem en fyon
ezes mezuul
Scegenul scepsegud
wirud hioll wyzeul.

Syrolmom fuhazatum
therthetyk kyul
en iumhumnok bel bua
qui sumha nym kyul hyul

Wegh halal engumet
eggedum illen
maraggun urodum,
kyth wylag felleyn

O ygoz symeonnok
bezzeg scouuo ere
en erzem ez buthuruth
kyt niha egyre.

Tuled ualmun
de num ualallal
hul yg kynzassal,
Fyom halallal.

Ó én ézes urodum,
eggyen-igy fiodum,
sírou anyát teküncsed,
buabeleül kinyuhhad!

Szemem künyüel árad,
junhum buol fárad.
Te vérüd hullotty
én junhum olélottya.

Világ világa,
virágnak virága,
keserüen kinzatul,
vos szegekkel veretül!

Uh nekem, én fiom,
ézes mézüül,
szégyenül szépségüd,
vírüd hioll vizeül.

Sirolmom, fuhászatam
tertetik kiül,
én junhumnok bel bua,
ki sumha nim hiül.

Végy halál engümet,
eggyedüm ilyen,
maraggyun urodum,
kit világ félyen!

Ó, igoz Simeonnok
bezzeg szovo ére:
én érzem ez bútürüt,
kit níha egíre.

Tüüled válnum;
de nüm valállal,
hul igy kinzassál,
fiom, halállal!

Sydou myth thez turuentelen fyom merth hol byuntelen fugwa huztuzwa wklelue kethwe ulud.	Zsidou, mit téssz türvéntelen, Fiom mert hol biüntelen. Fugvá, husztuzvá, üklelvé, ketvé ülüd!
Keguggethuk fyomnok ne leg kegulum mogomnok owog halal kynaal anyath ezes fyaal egembelu ullyetuk.	Kegyüggyetük fiomnok, ne légy kegyülm mogomnok! Ovogy halál kináal anyát ézes fiáal egyembelü üllyétük!

- Mikor keletkezett az *Ómagyar Mária-siralom*?
- Melyik kódexben található?
- Mikor, és hol találták rá?
- Mikor került vissza Magyarországra?
- A nyelvemlékek melyik csoportjába tartozik?
- Mit tartalmaz?

Nyelvtörténeti-nyelvtudományi kézikönyvek

Szorosabb értelemben vett nyelvtudományról csak azóta beszélhetünk, hogy **Franz Bopp** és **Jakob Grimm** meghonosította a **történeti-összehasonlító módszert**, tehát nagyjából a XIX. század elejétől kezdve.

Mivel azonban a nyelv iránti érdeklődés, és a nyelv jelenségeit rendszerező és magyarázó törekvések is tudományos jellegűek, a tágabb értelemben vett nyelvtudomány kezdetei igen régi időre nyúlnak vissza. Már maga az írás fejlődése a mondatírástól a szó-, szótag-, mássalhangzó-íráson át a betűírásig igen nagy elvonó-készségre vall, arra a felismerésre, hogy az összefüggő hangsorok szavakra, nyelvtani elemekre és hangokra bonthatók. Ilyen nyelvészkedő tevékenység megvolt már az egyiptomiaknál, kínaiaknál is, hinduknál, de az európai nyelvtudományra ezek alig voltak hatással.

Az európai nyelvtudomány a görög-latin grammatikák alapjain kezdett fejlődni. A görög nyelvtudomány megindulását a **philologia** tudománya segítette elő, vagyis a Homérosz szövegeinek megtartásához és megértéséhez szükséges tanulmány. Az első ismert nyelvtudományi munka Platón *Kratylosa* c. műve. Ő ismerte föl először az igék és névszók közti különbséget. Arisztotelész *Poeticájában* már a többi szófajt is megkülönböztette.

A III. században Homérosz szövegei már nem voltak minden szempontból érthetőek, mert ó-ión nyelvjárásban íródtak. A szövegeket azonban

tiszteletben tartották, nem modernizálták, így magyarázatok váltak szükségessé ahhoz, hogy megértsék őket. Mivel Homérosz szövegeit iskolákban is tanították, nemcsak a filozófusok és filológusok, hanem a művelt közönség is érdeklődni kezdett a nyelvi kérdések iránt. A görög filológia elsősorban Alexandriában virágzott. Az első görög nyelvtan **Dionysios Thrax** nevéhez fűződik (hangtan, alaktan) a Kr. e. II. században.

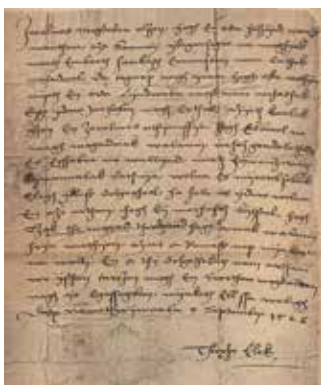
Bizonyos nyelvészkedő törekvéseket máshol is idézett elő a szent, változatlan szövegek tanulmányozása, így a zsidóknál, araboknál, és legkorábban a hinduknál. Kr. e. a IV. századból már maradt fenn szanszkrit nyelvtan (Panini), ez azonban csak a XIX. század elején vált Európában ismertté.

A görög nyelvészet a rómaiakhoz is eljutott. Ott a latin nyelvre alkalmazták, a görög nyelvtani műszavakat latinra fordították. A legnevezetesebb latin nyelvtanok Kr. e. a IV. századból **Donatusé**, a VI. századból pedig **Priscianusé**. A latin nyelvtanok rendszere uralkodott egészen a XVIII. századig, sőt bizonyos fokú hatását még ma is érezzük.

Magyarországon hosszú ideig a latin volt a hivatalos nyelv, minden egyházi és világi iratunk, okleveleink latin nyelven készültek. Aki megtanult írni-olvasni, az latinul tette ezt. A ránk maradt szójegyzékek is csak arra szolgáltak, hogy a latin nyelvet könnyebben sajátíthassák el.

A XV. század már hozott bizonyos javulást a magyar nyelv használatának terén:

- a ferencesek már magyar nyelvű kódexet írnak, amely később *Jókai-kódex* néven válik ismertté;
- a Szlavóniában kifejlődő huszita-bogumil eretnecség két értékes bibliafordítást eredményez: a *Bécsi Kódexet* és a *Müncheni Kódexet*;
- megjelennek az első magyar nyelvű levelek, világi írások.

Az első teljesen magyar nyelven írt szerelmes levél

A *Jókai-kódex* egyik lapja

A Bécsi Kódex egyik lapja

A Münchener Kódex 1466-ból

Túlöz tehát Galeotto Marzio, mikor azt írja: „... a németek, csehek és lengyelek néha anyanyelvükön, de többnyire latinul írnak: egyedül – a kereszténységet értem – Magyarország ír csupán latinul” (Pest, 1863).

A magyar nyelv ügyének a **reformáció** adta az első nagy lökést. Az új hit hívei rájöttek, hogy csak úgy téríthetnek, csak úgy győzhetnek meg embereket igazukról, ha anyanyelvükön szólnak hozzájuk.

Szükség volt bibliafordításra, magyar nyelvű hitvitákra. A szükség megteremtette a latin nyelvű grammatikát a magyar tanulók számára, majd később a magyar nyelvtant is.

Első nyomtatott szövegeink 1527-ben Krakkóban láttak napvilágot. Az egyik egy Donatus-féle latin nyelvtan német, lengyel és magyar értelmezéssel, a másik pedig egy párbeszédés latin gyakorlókönyv (Heyden Sebald) ugyancsak magyar fordítással. Mindkét könyv magyar részének írója **Sylvester János**, korának egyik legkiemelkedőbb egyénisége és tudósa.

A Grammatica Hungaro-Latina címlapja

Az első átmeneti latin-magyar nyelvtannak is Sylvester János a szerzője, címe *Grammatica Hungaro-Latina* 1539-ből. Magyarok részére írt latin nyelvtan, de fölfedezi a magyar nyelvet, és büszkén jelöli ki a helyét a héber, a görög és latin mellett, mint *est enim regulatiosima* (szabályos).

A latin nyelvtani fogalmakat latinul határozza meg ugyan, de sok helyre oda-fűzi a magyar értelmezést is. Így például a nyelvtan részeit:

Orthographia: Igaz írásnak tudománya.

Prosodia: Ineklishez való tudomán.

Etymologia: Ighiknek igaz tulaydonságáruul való tudomán.

Syntaxis: Beszidnek egğbeszerzisirul való tudomán.

Ő még így fokoz: al bus – feÿr

albior – feÿrb, avag inkābb feÿr

albissimus – felette igen feÿr

Észreveszi és megjegyzi a magyar nyelvnek a latintól való eltérését, többek között szól arról, hogy a magyarban a számnév után egyes számú főnév áll: *Ha kinek szāz juha vāgon.*

Vitázik Dévai Bíró Mátyással, aki a kiejtésnek megfelelően *ag galamb, ah harang, ak kalan* stb. írásmódot követi. Sylvester szerint helyesebb, ha a névelő egységesen *az*, noha a kiejtésben a *z* sokszor az őt követő mássalhangzó miatt eltűnik.

220. Fokoztatók a *szép, kicsi, ritka* melléknévet úgy, hogy közben szerkezeti elemzést végeztek! Mi jellemző ezekre a szótövekre?

221. Elevenítsétek fel, milyen szabályok vonatkoznak a névelő helyes használatára! Milyen esetekben nem használunk névelőt a főnév előtt?

222. Ragozzátok el a *Filmet néz.* és a *Fülemülét lát.* mondatot mindkét ragozásban, minden időben, minden módban!

Nyelvtanok

A nyelvtan valamely nyelv szabályainak rendszerezésével és ismertetésével foglalkozó tanítások összessége.

Lényegében a régi nyelvtanok (grammatikák), nyelvkönyvek a legigazibb nyelvemlékek, mert a régi idők nyelvtudományi szemléletének, a nyelvi tények rendszerének leghívebb tükrözői az eddig említett összes nyelvemlék-típus között.

A magyar nyelvre az első részletmegjegyzés **Husz János** tollából keletkezett az *Orthographia Bohemica* című munkájában. Majd **Galeotto Marzio** *De dictis ac factis regis Mathiae* című munkájában (1484–1487) már hangrendszerről, a szókincsről, sőt még a magyar nyelvjárásokról is ír, igaz, nem nagy rész-

Husz János

letességgel. Bizonyosan tudjuk, hogy Janus Pannonius magyar nyelvtant írt latin nyelven, de munkája elveszett.

Fontosabb nyelvtanaink a következők:

Szerzője	Megnevezése	Kora	Jellegzetessége
Sylvester János	<i>Rudimenta Grammatices Donati (értelmezések)</i>	1527, Krakkó	Második magyar nyomtatvány
Sylvester János	<i>Grammatica Hungaro-Latina</i>	1539, Újsziget	Az első Magyarországon nyomtatott nyelvtan
Dévai Bíró Mátyás	<i>Orthigraphia Vngarica</i>	1549, Krakkó	Első helyesírási szabályzat
Szenci Molnár Albert	<i>Novae Grammaticae Ungaricae ... libri duo</i>	1610, Hanau	A magyar nyelv rendszere szerint íródott
Geleji Katona István	<i>Magyar Grammatikatska</i>	1645, Gyulafehérvár	Első magyar nyelvű művelő könyv
Komáromi Csipkés György	<i>Hungarica Illustrata</i>	1655, Utrecht	Stilisztikai elemzést is közöl
Pereszlényi Pál	<i>Grammatica Linguae Ungaricae</i>	1686	Értekezés a hangrendről és az illeszkedésről
Tótfalusi Kis Miklós	<i>Apológia</i>	1697, Kolozsvár	Helyesírási szabályok

A magyar szótárirodalom kezdetei

A szótár legősibb formája a **glossza** (magyarázat, amit a lap szélére vagy a sorok közé írtak utólag azért, hogy a kódexben kiemelt szót, részt értelmezzék a saját anyanyelvükön, illetve magyarázzák).

Az egyház hivatalos nyelve a latin volt. Mivel azonban nem mindenki tudott elég jól latinul, a prédikációkat pedig egyre gyakrabban mondták magyarul, a ritkább szavakat, vagy emlékeztetőnek magyar mondattöredékeket írtak a latin-könyv lapszélére. Számos ilyen glosszánk van a XIV., de főleg a XV. századból. Ha betűrendes lexikon mellé írtak glosszákat, az már lépés volt a kétnyelvű szótár felé.

Nálunk az első nagyobb szógyűjtemények mégsem ebből fejlődtek, hanem a **nomenklatúrákból (szójegyzékek)**. Ezek olyan fogalmi csoportokba szedett latin főnevek lajstromai, amelyek gyakorlati céllal készültek, segítették a latin szakszavak könnyebb elsajátítását. Négy ilyen szójegyzékünk van: a *Königsbergi* (100 szó), a *Besztercei* (1300 szó), a *Schlägli* (2100 szó) és a *Soproni* (210 szó).

Az első teljes szókincset felölelő szótárak úgy keletkeztek, hogy a latin abcrendbe szedett szavak mellé glosszának odaírták a nemzeti nyelvű szavakat, majd rájöttek, hogy milyen nagy segítség a latin szövegek megértéséhez, ha ezt nyomtatásban kiadják. Hogy minél több nemzet használhassa, több nyelven is odaírták a latin szavak jelentését, így keletkeztek öt, hat, hét, sőt tíznyelvű szótárak is.

Az első magyar abcrendbe szedett szótár az úgynevezett *Gyöngyösi szótártöredék* (A-Ci) a XVI. század közepéről, ez 4671 szót tartalmaz. Valószínűleg eredetileg teljes volt, noha kéziratban maradt és terjedt.

Calepinus Amrosius első latin szótára 1502-ben jelent meg, kezdetben egynyelvű volt, majd a nyelvek száma egyre szaporodván a különböző kiadásokban, a század végére tizenegy nyelvű lett. Még mielőtt magyar értelmezése is lett volna, már sok kiadása ismeretes volt Magyarországon.

Az első magyar értelmezése az 1585-ös lyoni kiadásban van, attól kezdve még sokszor nyomatták újra Lyonban, Genfben, Baselben. A XVIII. század végéig számtalan kiadása jelent meg. A magyar szerző vitatott, valószínűleg Erdélyben készült, de használta Murmelliust és Szikszai Fabriciust is.

Az első magyar-latin szótárt **Szamosközy István** készítette a XVI. század végén, de ebből csak töredék maradt fenn.

Glosas Emilianenses
(San Millán-i glosszák),
X. század

Verancsics Faustus ötnyelvű szótára 1595-ben Velencében látott napvilágot. Mintegy 5–6 ezer magyar szót tartalmaz, erősen olaszos helyesírással. Anyagát általában Calepinustól vette, de maga is tudott magyarul.

Szenci Molnár Albert (1574–1633) érezte, hogy iskolai oktatásunk mindaddig nem javulhat meg, míg megfelelő segédkönyvek nem állnak rendelkezésre, ezért látott neki latin–német szótára alapján latin–magyar, magyar–latin szótárának, majd a magyar nyelvtannak. Szenci Molnár Albert műve nemcsak szótár, hanem előszava tudománytörténeti forrás, az addig ismert szótáriródmalmat ismerteti.

Az első három kiadást maga Szenci Molnár Albert gondozta, bővítette, később a magyar részek pusztá lenyomatok. A legjobbban a harmadik kiadást tartják.

Szenci Molnár Albert fölhasználta elődeit, Murmelliust, Pesthyt és Calepinust, Szikszait, de szótárának jelentékeny részét saját maga gyűjtötte, készítette.

A szótár (vocabulary) kezdetben tehát olyan szógyűjtemény, amely ábécérendbe szedett latin szavak értelmét magyar megfelelőikkel magyarázza. A latin szavakat, kifejezéseket gyakran több nyelven is értelmezték, így keletkeztek a középkor folyamán a többnyelvű szótárak. Ezek többnyire már nyomtatásban jelentek meg, s nagyon hamar kiszorították a használatból a szójegyzékeket ésszerűbb felépítésük miatt.

A régi magyar szótáraknak is két típusát különböztetjük meg: a **kézírtos** és **nyomtatott szótárakat**. Ezek közül a legismertebbek a következők.

A régi magyar szótáraknak is két típusát különböztetjük meg: a **kézírtos** és **nyomtatott szótárakat**. Ezek közül a legismertebbek a következők.

Megnevezése	Kora	Tartalma	Jellegzetessége
SZÓTÖREDEK			
Gyöngyösi	1540	1671 latin–magyar szó	a-tól c-ig terjed
Szamosközi	1580	Több ezer szó	a-tól d-ig terjed
SZÓTÁRAK			
Calepinus Ambrosius szótára	1585, Lyon	Több tízezer szó	10 nyelvű szótár

Megnevezése	Kora	Tartalma	Jellegzetessége
Verancsics F. , <i>Dictionarium</i>	1595, Velece	5450 magyar szó	4 nyelvű szótár
Baranyai Decsi J. <i>Adagiorum</i>	1598, Bártfa	5000 szólás	Az első magyar frazeológiai szótár
Sz. Molnár Albert szótára	1604–1611	Több ezer szó	Latin-magyar és magyar-latin rész van
Pápai Páriz F. szótára	1708, Lőcse	Több ezer szó	Latin-magyar és magyar-latin rész van
Baróti Szabó D. <i>Kisded Szótár</i>	1792	Több ezer szó	A tájszótárak őse

A szótárak fajtái

O. Nagy Gábor csoportosítása alapján

Interlingvális szótárak	Terminológiai szótárak	Nyelvtudományi, nyelvhelyességi szótárak
1. Köznyelviek 2. Szaknyelviek	1. Tudományos műszavak szótárjai 2. Szaknyelvek szótárjai	1. Nyelvtörténeti szótárak 2. Tájszótárak 3. Írói szótárak 4. Argó szótárak 5. Idegen szavak szótárjai 6. Rövidítésszótárak
1. Kétnyelvűek 2. Többnyelvűek		1. Etimológiai szótárak 2. Szinonimaszótárak 3. Stíluszótárak 4. Frazeológiai gyűjtemények 5. Gyakorisági szótárak 6. Helyesírási, kiejtési, szóvégmutato szótárak

223. Vegyék ki a könyvtár-
ból Kiss Lajos *Földrajzi nevek
etimológiai szótárát*, keressék
ki, és jegyzeteljék le a szülőhe-
lyetek nevével foglalkozó szócikket
belőle! Gyűjtsék össze a település
névének más nyelvű variánsait is!

224. Uk-
rán–magyar szótár segítségével fordítsátok le egy
általatos választott gyógyszer mellé csomagolt be-
tegtájékoztató lapocskát! Beszéljétek meg,
mely szavak jelentették a legnagyobb ne-
hézséget!

225. A szinonimaszótárból keres-
sék ki 3 tetszőleges szó szinoni-
masorát! Egyikkel alkossatok rövid
összefüggő szöveget úgy, hogy valamennyi szinonimáját
tudjátok szerepeltetni benne!

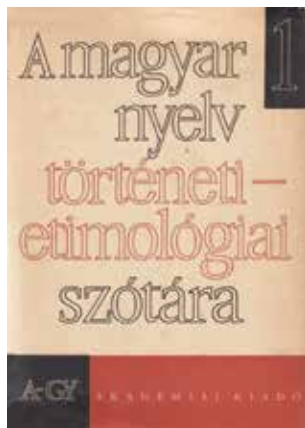
**Az értelmező szótár olyan, rendszerint egynyelvű szótár,
amely a szókészlet köznyelvi elemeinek, szavainak, szókapcsol-
atainak jelentését fejt ki.**

Az értelmező szótár funkcióját legtöm-
rebben az Akadémiai Kiadó gondozásában
megjelentetett hétkötetes *A magyar nyelv
értelmező szótára* fogalmazza meg előszavá-
ban: „A szócikkek az egyes címszavaknak,
valamint a velük
alkotható szókap-
csolatoknak, köz-
keletű kifejezé-
seknek, továbbá
a leggyakoribb
szólásoknak, szó-
láshasonlatoknak,
szójárásoknak és

közmondásoknak a jelentéseit értelmezik,
azaz körülírják, nyelvünk más szavaival ma-
gyarazzák.”

Az 1959 és 1962 között megjelent hétkö-
tetes szótár 58 000 címszót értelmez.

A TESZ 1967 és 1976 között jelent meg, mindmáig a magyar nyelv leírásának, történetének alapvető kiadványa. Körülbelül 12 000 szócikket tartalmaz, a magyar szókészlet köznévi elemeit dolgozza föl. Külön értéke, hogy az egyes nyelvi elemek történetének magyarázatakor nem csak a hiteles, bebizonyosodott szófejtést tárja elénk, de a többi – mára már hamisnak bizonyult – szófejtési próbálkozást is bemutatja.

226. Közismert tény, hogy a magyar nyelv alapszókincsébe (itt: a legősibb szóállomány gyűjtőneve) tartozó szavak formailag jellemzően rövidek, a legtöbb egy magánhangzót tartalmaz. Gyűjtsetek ilyen rövid tőszavakat az alábbi csoportokhoz! Segítségül néhányat már előre beírtunk.

életmód: vad, hal, ...

környezet: tó, fa, ...

öltözet: (ing)ujj, öv, ...

testrésznevek: fej, nyak, ...

rokonságnevek: fi(ú), ángy, ...

• Nézzetek utána a gyűjtött szavak történetének *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárában!*

227. Keressétek ki *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárában* az 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 100 egész számokat jelölő szavak eredetére vonatkozó információkat!

Az összehasonlító nyelvtudomány

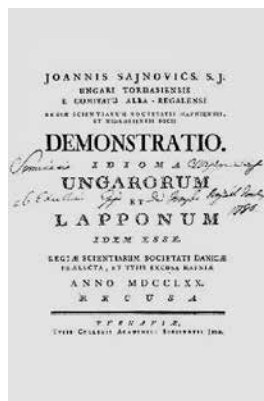
Az összehasonlító nyelvtudomány (lingvisztika) az a tudományág, mely a különböző nyelvek rokonságával, a nyelvcsaládok történelmével foglalkozik.

A XVII. században kezdett kibontakozni az összehasonlító nyelvészet tudománya. **Gottfreid Wilhelm Leibnitz** német gondolkodó elméletei évszázadokra meghatározták a nyelvek eredetére irányuló tudományos kutatásokat. A nyelvek összevetésének módszere hozzá fűzhető, mely alapján meghatározható a föld különféle népeinek eredete és rokonsága. A szókészletek összevetését javasolta, valamint az egymással könnyen összehasonlítható, alapvető szavakat tartalmazó szójegyzékek gyűjtését ajánlotta (például: enni, inni, testrészek, tőszámok stb.). Innen ered az **alapszókincs** gondolata. Miután felismerte a magyar és a finn nyelvek közötti hasonlóságokat, felvetette a köztük lévő rokoni kapcsolatot. A Volga és a Kaszpi-tenger tájára helyezte a magyarok eredeti hazáját. El-

képzelése szerint a finn, a magyar, a tatár, a török, a szarmata és a perzsa mind rokonok, egy közös ősnéptől és ősnyelvből származnak, ami nem más, mint a szkíta.

Sajnovics János (1733–1785)

Sajnovics János Demonstratio c.
latin nyelvű munkája

A nyelvek rokonsága nem feltétlenül jelenti a nyelvet beszélő népesség biológiai rokonságát. **Sajnovics János** munkásságával vette kezdetét a magyar nyelv rokonítása a finnugor nyelvekkel, amelyben a *lapp nyelv* és a *magyar nyelv* közötti hasonlóságokat és egyezéseket tanulmányozta. 1770-ben jelent meg *Demonstratio* című latin nyelvű könyve, melyről elsőként **Pray György** jezsuita szerzetes számolt be. A tudós munkáját inkább külföldön fogadták el, Magyarországon értetlenül és nem kis el-lenszenvvel fogadták. Ennek ellenére az orvos és természettudós Gyarmathi Sámuel személyében követőre talált.

Pray György

Pray György jezsuita szerzetes munkájában (*Annales veteres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum*, ami magyarul: *A hunok, avarok és magyarok régi története*) megírta a magyarok őstörténetét, mely 1761-ben jelent meg Bécsben. Fenn-tartotta a hun–avar–magyar folytonosság tanát, s támogatta a törökös származás elképzelését. Munkájához felhasználta az akkoriban ismert valamennyi forrást.

A XVIII. század második és a XIX. század első felének magyar közvéleménye elfogadta a magyar nép és nyelv északi (finnekkal, számikkal való) rokonságát, de

elutasította azonban az északi *származás* gondolatát. A helyzetet csak rontotta, hogy még a korszak tudományos irodalmában is szokásban volt a rokonság és a származás fogalmának következtelen használata, gyakori összekeverése.

A finnugor őshaza feltételezése első-sorban a régészeti adatokkal egyeztethető össze nehezen. Egyes régészek szerint a ma rendelkezésünkre álló adatok alapján a nép finnugorságának elmélete egyenesen cáfolható, vagy legalábbis erősen valószínűtlen, és ebből (a nyelvtudományi szempontoktól függetlenül) a nyelvrokonság valószínűtlen voltára is következtetnek.

László Gyula történész, régész egyetlen finnugor őshaza helyett Eurázsia nagy területein elterjedt *ősi közvetítő nyelvet* feltételez. Ebből számos szó és nyelvi elem került az egymással szorosabb rokonságban eredetileg nem álló népcsoportok nyelvébe.

A
HONFOGLALÓ
MAGYAR NÉP ÉLETE

Az összehasonlító nyelvtudomány módszerei

A kutatások során fény derülhet egymástól rég elszakadt nyelvek rokoni kapcsolatára is, melyek beszélői ma már meg sem értik egymást. Például mi, magyarok és a tőlünk évezredekkel ezelőtt elvált finnugor népek nyelvében a különböző grammatikai jellegzetességek arra utalnak, hogy nyelveink közös tőből származnak. Az összehasonlító nyelvészet egyik magyar megalapozója, a már korábban említett Sajnovics János volt.

A nyelvek rokonsága bizonyításának érdekében a tudósok az összehasonlító nyelvtudomány módszereit alkalmazzák. A két választott nyelv szavainak jelentését és hangalakját egyaránt összevetik. Az így kimutatott egyezések mértéke alapján tudjuk bizonyítani vagy cáfolni a nyelvek rokonságát.

Közös mondattani sajátosságokat is lehet keresni, habár a mondatalkotás érzékeny az idegen hatásokra, nem valószínű tehát, hogy a több ezer éves különfejlődés sok ősi mondattani sajátosságot megőrzött volna. De hogyan válasszuk ki a szókincsből a vizsgálathoz szükséges szavakat?

A technika világában ez nem gond, hiszen az összehasonlító programoknak köszönhetően néhány perc alatt eredményt érhetünk el bármilyen nagyságú szöveg alapján. Ebben az esetben mindenképpen egyezést fog kimutatni a program a két nyelv között, hiszen a kultúrával, műveltség-

gel, vallással, technikai vívmányainkkal kapcsolatos szókincsünk minden bizonnyal egyezik valamilyen mértékben (pl.: *reneszánsz, autó, robot, Facebook*). Az ilyen nemzetközi szavakat tehát ki kell zárni a vizsgálatból éppen úgy, mint a hangutánzó és hangfestő szavakat (pl.: magyar *kakukk* ~ német *Kuckuck*, magyar *pici* ~ román *puțin*), vagy a gyermeknyelvi szavakat (*baba, papa* stb.).

Sok esetben véletlen egyezésekre is bukkanhatunk. A nyelvek hangrendszere korlátozott (30–40 hang), az egyes hangok kapcsolódási lehetőségei is korlátozottak, így véletlenszerűen egész távoli nyelvekben is ugyanaz vagy hasonló hangsorok ugyanazzal vagy hasonló jelentéssel párosulhatnak:

magyar *nő* ~ kínai *nü*
 magyar *fiú* ~ román *fiu*
 magyar *fogoly* (madár) ~ német *Vogel* (madár)

Ha két nyelv között csak néhány ilyen (látszólagos) egyezés van, az egyezések között nem állíthatók fel szabályos hangmegfelelések, és jelentésük szerint sem sorolhatók az alapszókincsbe, akkor nem bizonyítanak nyelvrokonságot.

A nyelvrokonság tényét csak akkor lehet bizonyítani, ha gondosan kiválogatjuk a két nyelv szóállományából azokat a szavakat, amelyek az egykori, úgynevezett alapnyelvi szókincshez tartoztak. A magyar nyelv esetében ezeket az alábbi csoportokba rendezhetjük:

- **névmások:** *én, te, ő, mi, ti, ki?, mi?* stb.
- **egyszerű számok:** *egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, húsz, száz* stb.
- **testrészek:** *fej, szem, fog* stb.
- **rokonság:** *anya, anyja, fiú* stb.
- **természeti tárgyak, jelenségek:** *ég, világ, tél* stb.
- **állatok, növények:** *sün, daru, fogoly, lúd, fa, fenyő, rügy* stb.
- **elemi cselekvések:** *él, hal, alszik, néz* stb.
- **a vadászó, halászó, gyűjtögető életmódhoz kapcsolódó szavak:** *nyíl, tű* stb.

Ha a két nyelv alapszókincsének összehasonlításakor szabályos hangmegfelelések figyelhetők meg, akkor bizonyított, hogy a vizsgált szócsoporthoz a rokonítani kívánt nyelvekben közös eredetű. A közös eredetüként meghatározott szavak és alaktani elemek ismeretében rekonstruálható a vizsgált nyelvek közös őse, az alapnyelv.

228. Keressétek ki az állatok ismert idegen nyelvekből a *ház, méz, víz, só* magyar szavak megfelelőit! Mi lehet az oka annak, hogy ezek a szavak a különböző nem rokon nyelvekben is ennyire hasonló alakúak?

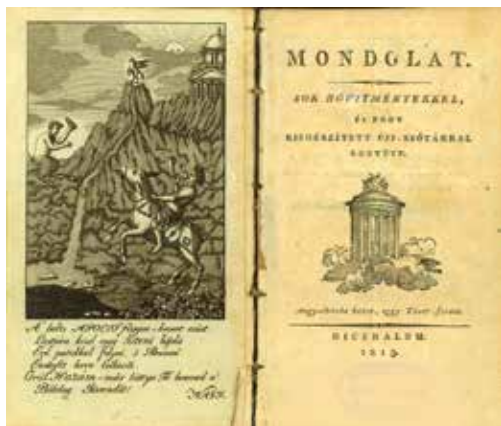

229. Írjatok rövid fogalmazást őseink életmódjáról úgy, hogy minél több olyan szót hoztok fel példának a mai magyar nyelvből, amely bizonyítottan az uráli vagy a finnugor korból származik, őseink életmódjához kapcsolódik! Kutatásotok során használjatok etimológiai szótárt!

A nyelvújítás története.

Az ortológus-neológus vita főbb állomásai és szereplői

A nyelv fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentőségű a **felvilágosodás kora** és a **reformkor**. A felvilágosodás korának egyik legfontosabb eseménye a **nyelvújítás** volt. A mozgalom élén **Kazinczy Ferenc** állt, aki Széphalomról irányította a mozgalmat. Hívei a **neológusok** (nyelvújítók) voltak, az ellenfeleik az **ortológusok** (a nyelvújítás ellenzői), akik 1813-ban a *Mondolat* című röpiratban gúnyolták az újítás híveit. A választ 1815-ben Kölcsey Ferenc és Szemere Pál írta meg *Felelet a Mondolatra* címmel, s ők sem kímélték a maradiak nehézkes nyelvét és stílusát. Íróink nagy része a nyelvújítás hívei lettek. 1819-ben Kazinczy Ferenc kiadta *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* című írását.

A *Mondolat* címlapja

Felelet a Mondolatra.
A nyelvújítók válasza az ortológusok röpiratára

A nyelvújítók célja volt, hogy a magyar nyelvet a kor követelményeihez igazítsák:

- megtisztítsák nyelvünket az idegen hatásoktól,
- gazdagítsák szókincsünket,
- a tudomány eredményeit magyarul közvetítsék,
- átültethessék nyelvünkre az új irodalmi irányzatokat,
- sokszínűsége, a nyelvváltozatok fejlesztésére is gondoltak.

Országos vita bontakozott ki az alábbi témákban:

- milyen legyen a nyelvjárások és az irodalmi nyelv viszonya;
- melyik nyelvjárásnak legyen szerepe az irodalmi nyelv gazdagításában;
 - a korabeli előbeszéd vagy a régi irodalom nyelve legyen-e a nyelvi eszmény;
 - az íróknak, a nyelvészeknek vagy az egész nemzetnek van-e joga dönteni a nyelv vitás kérdéseiben;
 - a nyelv fejlesztése érdekében fordításokra van-e szükség elsősorban vagy eredeti magyar alkotásokra;
 - a helyesírásnak a kiejtés vagy a szóelemzés (a leíró vagy a történeti szemlélet) legyen-e az alapja (ún. jottista nézeteket vallott Révai Miklós, aki a *látja, kertje* írásmódot javasolta, ellenfele, az ypszilonista Verseghy Ferenc az említett szavakat a következőképpen szerette volna írni: *láltya, kertye*).

Mint már olvashattátok, 1772-ben **Bessenyei György**, a felvilágosodás egyik neves írója, a *Magyarság* című röpiratában a következőképpen fogalmazza meg a magyar nyelv szerepét és jelentőségét: *Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.*

A nyelvújítók célja a nyelvjárási szavak irodalmivá avatása, az elavult szavak föllevenítése. Leggyakoribb módszerük a szóképzés és a szóösszetételek alkotása volt. Sokszor alkottak összetett szavakat csonkított tagokkal (pl.: így lett a *könnyű elméjűből könnyelmű*).

Szavakat alkottak valódi vagy vélt szóképzésből elvonás által (*kapál>kapa, ábráz>ábra, tanít>tan*), vagy a szóösszetételből való elvonás útján (*napnyugat>nyugat, lim-lom*).

Viszont akadt olyan ötlet is, amely annyira idegen volt a magyar nyelvtől, hogy még a nyelvújítók nagy része is elutasította (pl.: az indoeurópai mintára a nemek bevezetésének ötlete).

Szily Kálmán *A magyar nyelvújítás szótára* című munkájában gyűjtötte össze azokat a szavakat, melyeket a neológusok terjesztettek.

Például: *barangol, kandalló, burgonya, rimánkodik, aggódik, lomb, rege, szobor, vihar, ormány, őrjöng, társalog, alapzat, hordár, nyomda, újonc* stb.

A nyelvújítóknak által nem minden alkotott szó lett életképes, de a nyelv fejlődése szempontjából mozgalom jelentősége óriási.

230. A nyelvújítók egyik szóalkotási módja volt az idegen szavak átalakítása, tükörfordítása magyarra. Gyűjts össze minél több jelenleg használatos idegen szót, majd találd meg ezek magyar megfelelőjét!

231. Olvasd el az alábbi részletet *Bessenyei György* Magyarország című írásából! Figyeld meg, miképpen változott a nyelvhasználat, szóhasználat a XVIII. század óta! Fogalmazd meg a mondanivalót mai nyelvhasználattal!

... Mit kell hát egy nemzetnek elkövetnie, ha tudománnyal fel akarja magát emelni; mely dolgok kötelessége? – Vagy valamely idegen nyelvet kell anyanyelvének fogadnia s magáétul búcsút venni, vagy a maga született nyelvébe a mély tudományokat általtenni. De egy egész nemzet meddig tanul meg valamely idegen nyelvet tökéletesen és mikor felejt el a magáét? Mert a parasztemberek, kikkel beszélnünk kell, nem tanulnak sem görögül, sem zsidóul, se deákul, nekik is feleségeikkel beszélni kell, pedig a parasztasszonyok, tudjuk, miképpen szokták az idegen nyelveket tanulni. Azért akkor fog a magyar nyelv hazánkból kihalni, mikor a magyar parasztasszonyok deákul, görögül, franciául vagy németül fognak tanulni és magyarul megszűnnek beszélni. Míg pedig a magyar parasztasszonyok magyarul fognak beszélni, addig a parasztemberek is úgy beszélnek, és hasonlóul, míg a jobbágyok magyarul szólnak, addig az uraknak sem lehet a magyarságot elfelejteni. Ha már így kénytelenek vagyunk nyelvünket megtartani, tisztítsuk ki legalább, és dolgozzunk előmenetelünkön. (...)

A mai nyelvállapot néhány jellemzője

Az élő nyelvek folyamatosan változnak, csak a holt nyelvek léteznek változatlan állapotban.

A nyelv azért változik, mert változik a világ, az ember. Ha a nyelv nem követné ezeket a változásokat, elvesztené alapvető funkcióját. A kettő arányos egyensúlya a fontos. A nyelvi változás vagy egyetlen személytől, vagy csoporttól, területtől indul el, s ha alkalmasak a feltételek, az érintkezés, a beszéd, a kommunikáció révén elterjed az egész nyelvközösségben. A nyelvi változást elsősorban a **szókészletben** vesszük észre, sokkal nehezebben és lassabban változik egy nyelv hangrendszer, grammatikája.

A nyelvi állandóság is nagyon fontos, a folyamatos változásokkal leginkább maga a nyelv támaszt akadályokat. Elsődleges ugyanis, hogy

a nyelvhasználók a legteljesebben és a legpontosabban megértsék egymást. Ezért van az is, hogy a hét-nyolcszáz éves nyelvemlékeket ma is viszonylag jól megértjük.

232. Közismert, hogy a családneveink egy jelentős része őseink szakmájának megnevezéséből ered. Ezen szakmák jelentős része mára már kihalt. Nézzetek utána, hogy az alábbi családneveket viselők ősei mivel foglalkoztak!

Varga, Csiszár, Bodnár, Porkoláb, Gulyás, Takács, Kádár

233. Melyik közmondásra gondolunk? Írjátok le a közmondások jelentéseit!

*Távolabb jutsz, ha csökkentett sebességgel haladsz.
Apró, fekete fűszermag, aminek nagy az ereje.
Aki jól készíti a fekhelyét, jól tölti az éjjelét.
Csípős gyomnövény nem vonzza a villámot.*

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK

1. Válaszoljatok a kérdésekre!

- Miért kell kutatni a nyelvi kérdéseket történeti szempontból is?
- Mit nevezünk szinkrón és diakrón vizsgálatnak?
- A nyelvnek mely része változik a legnagyobb mértékben? Miért?
- Milyen külső és belső hatások érték nyelvünket a történelem folyamán?
 - Mi a különbség az idegen szó és a jövevényszó között? Hozzatok fel példákat!
 - Milyen nyelvtörténeti korszakokat ismerünk? Jellemezzétek őket!
 - Melyek a magyar nyelv első nyelvemlékei?
 - A nyelvemlékeknek milyen típusait különböztetjük meg?
 - Mit nevezünk történeti-összehasonlító vizsgálati módszernek?
 - Mi az oka annak, hogy az európai nyelvtudomány a görög-latin grammatikák alapján kezdett fejlődni?
 - Hogyan hatottak a vallási háborúk a könyvnyomtatás terjedése és a nyelv történeti fejlődésére?
 - Mit nevezünk nyelvtannak?
 - Soroljátok fel első nyelvtaníróinkat!
 - Melyek az első többnyelvű szótáraink? Milyen céllal készültek?
 - A szótáraknak mely típusait ismerjük! Hozzatok fel mindegyikre példát!

TARTALOM

KOMMUNIKÁCIÓ	5
A különböző kommunikációs szinteknek és helyzeteknek megfelelő nyelvi és nem nyelvi jelek használata	5
A világ kommunikál velem	7
Én is kommunikálok a világgal	8
A közvetlen és a közvetett emberi kommunikáció	10
A nyelvi kommunikáció	12
A nem nyelvi kommunikáció	15
RETORIKA	21
A beszéd megszerkesztésének menete az anyaggyűjtéstől a megszólalásig	23
Az érvelés logikája. Az érvek fajtái és helyük a szövegben	25
Az érvek fajtái	27
Az érvelő szövegtípus	31
A vita	35
ÁLTALÁNOS NYELVÉSZETI ISMERETEK	39
Az ember mint nyelvhasználó lény	39
A nyelv, a kommunikáció és az ember elválaszthatatlan egysége	44
A nyelv mint jelrendszer	46
A nyelv mint a gondolkodás része	50
Nyelvtípusok	54
Nyelvi identitás	57
Korlátozott kódú nyelvek	61
Gesztusnyelvek, jelnyelvek	64
SZÖVEGTANI, JELENTÉSTANI ÉS STILISZTIKAI ISMERETEK .	69
A nyelv működésének, a nyelvhasználatnak a megfigyelése különböző kontextusokban, különböző cél elérésére	69
A nyelvi elemek stílusértéke	74
A hangok stilisztikai értéke	74
A szókészlet elemeinek hatása a szépirodalmi művekre	75
A szófajok stilisztikai szerepe	77
A mondatok stilisztikája	81
SZÖVEGALKOTÁS	94
A kommunikációs céloknak megfelelő papíralapú és elektronikus szövegalkotás	94

A szövegalkotás, szövegszerkesztés szakaszai	95
A papíralapú és számítógépes jegyzetelés technikájának, módjainak ismerete	98
Az elbeszélés, jellemzés, vélemény, esszé formai és tartalmi jellemzőinek ismerete	99
Az elbeszélés	99
A jellemzés	102
A vélemény	104
Az esszé formai és tartalmi jellemzőinek ismerete	105
Gondolkodásfejlesztés, az önkifejezés fejlesztése: a papíralapú és elektronikus szövegek eltérő és hasonló jellemzőinek megfigyelése	113
A szövegalkotási képesség fejlesztése: a megismert szövegtípusokban a közlés céljának, a helyzetnek megfelelő stílusban történő szövegalkotás	114
NYELV ÉS TÁRSADALOM	117
Fejlődési irányok, változások a mai magyar nyelvben	117
Nyelvi sokszínűség, nyelvi tolerancia	122
A magyar nyelv helyzete a határon túl	124
Magyarországon élő nemzetiségi nyelvhazánálata	129
A nyelvi tervezés elvei és feladatai	132
A nyelvművelés fogalma, kérdései, feladata	133
A nyelvművelés területei, eszközei	138
A nyelvváltozatok rendszere, vízszintes és függőleges tagolódásuk	142
A nemzeti nyelv tagolódása	142
A köznyelv jellemzői, használati területe	146
A társadalmi, területi nyelvváltozatok és a nyelvi norma	149
A nyelv társadalmi tagolódása szerinti csoportnyelvek, azok jellemző használati köre, szókincse	153
Az ifjúsági nyelv	154
A szleng és az argó fogalma, kialakulásuk, jellemző előfordulásuk, funkciójuk	157
A nyelv területi tagolódása: a leggyakoribb nyelvjárásaink jellemzői, területi megjelenésük, a regionális köznyelv jellemzői	159
A határon túli magyar nyelvhasználat főbb adatai, tendenciái, a kétnyelvűség, a kettősnyelvűség, kevert nyelvűség kérdései.	
A nyelvváltozatot bemutató nyomtatott és elektronikus források tanulmányozása	166

A tömegkommunikáció, valamint az információs társadalom hatása a nyelvhasználatra	166
NYELVTÖRTÉNET	173
Változás és állandóság a nyelvben	173
A magyar nyelv eredete, finnugor rokonságának bizonyítékai	174
A magyar nyelv történetének főbb korszakai	177
Legfontosabb nyelvemlékeink	179
A tihanyi apátság alapítólevele	180
Halotti beszéd és könyörgés	183
Ómagyar Mária-siralom	185
Nyelvtörténeti-nyelvtudományi kézikönyvek	188
Nyelvtanok	191
A magyar szótáriródalom kezdetei	192
Az összehasonlító nyelvtudomány	197
A nyelvújítás története.	
Ortológus-neológus vita főbb állomásai és szereplői	201
A mai nyelvállapot néhány jellemzője	203

Навчальне видання

Браун Єва Ласловна
Зикань Христина Імрівна
Ковач-Буркуш Єлизавета Степанівна

УГОРСЬКА МОВА

(профільний рівень)

Підручник для 11 класу з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. А. Варга*
Редактор *О. О. Дебрецені*
Худ. редактор *І. Б. Шутурма*
Коректор *Г. М. Тирканич*

Формат 60×90/16.

Ум. друк. арк. 13,0. Обл.-вид. арк. 10,5.

Тираж 950 пр. Зам. №. _____.

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua

Друк ?????